

БАГРАТ ШЬЫНҚӘБА

**АМШЫНЦАҚӘА
(1967–1978 шш.)**

Ақәа
Апқәынтшәкәтыжырта
2020

УДК 82-94
ББК 84(5Абх)-49
Шь 81

Ашәкәы тыжьуп Баграт Шьынқәба ихъз зху
ацсуа бызшәа арҕиара афонд абзоурала

Шьынқәба, Б. У.

Шь 81 Амшынҭақәа (1967–1978 шш.) / Баграт Шьынқәба.
— Аҕәа: Ацхәынҭшәкәтыжьырта, 2020. — 224 д.
г/р 978-5-122-49-11019

Аизга ианылеит Ацсны жәлар рпоет, Д. И. Гәлиа ихъз зху Ахәынҭқарратә премия алауреат, аорден «Ахъз-Ацша» I афазара занашьоу Баграт Шьынқәба 1967–1978 шықәсқәа ирытцаркуа имшынҭақәа.

Урт ибзианы ирныцшуеит усҕантәи аамтазы хажәлар зтагылаз ауадафракәа, иара Баграт Шьынқәба ихатә рҕиафык, хәынҭқарратә усзуфык иахасабала имаз ацын-гылақәа.

УДК 82-94
ББК 84(5Абх)-49

© Шьынқәба, Б. У., атынхацәа, 2020
© Ацхәынҭшәкәтыжьырта, 2020

АТОУРЫХ АСАРКЪЕИПШ ИЗНЫПШУА...

Шықәсқәак рапхъа ажурнал «Алашара» аредакцияфы дхазнеит Апсны Афырхатца, Апсны жәлар рпоет Баграт Шьынқәба имата Леуан Миқаа. Гәыблыла апсшәа анааибаххәа ашьтахь, уи дыпхашьапхатцо иаацәыригеит акырза дзыхызо з қәадқәак. Урт уаанзагы зызбахә сахыхаз, аха «злакта» стампыщыз Баграт Шьынқәба акыршықәса зыфәра дафыз имшынтықәа рақәын...

Сара иаразнак даара сеигәыргәеит, избанзар, Баграт Шьынқәба иеипш иқаз ашәкәыффы ду инапы итыттыз зегы реикәырхара, ркыпхъара хара хуалпшықәа зегы рапхъа ихаргылоит!.. Насгы, хара даара пату зқәахтцоз, акыртуа-апсуа еибашъра агәтәтқәа иалагылаз, арт амшынтықәа ахәыч иеипш дрыхызо игәыдыркәыкәлан данаафнала, еихагы сгәы аапшааит...

— Амала, иудыруаз, Анатоли, сара апоет итынхак иахасабала азин сымоуп, арт аматериалқәа ркыпхъара иапсоуп хәа шәгәы иаанагозар, макъана иузымкыпхъуа атыпқәа рамхра... Избанзар, сара сабду аамта уадаф далагылан, иқан дызтахыз, идгылоз, аха иқан есымша шыафәаршә изызуазгы!.. Урт рыхызқәа аартны иахыхәогы ыкоуп, иахымхәогы ыкоуп, аха урт реипш икоу атыпқәа макъана иахкыпхърым... Аамта пытк бжәлааит, нас икыпхътәхар, мышкызны алитературатцаафцәа иапсоуп хәа ирыпхъазар, харгы хазхәыщып...

— Ибзиоуп, Леуан, хара, шәара Баграт итаацәа, ишәхәо хадгылоит, агәрагы аагоит, хәпхәафцәа рзы арт хәы змазам амшынтықәа шхәмта духо!..

Ускан урт амшынтықәа «Алашара» ф-номерк ирнахтеит, аиаша шәасхәап, хжурнал зегь ратқыс апхәафцәа

анамаз аибашьра ашьтахьтәи ашықәсқәа иреиуа-
зар калап уи аамта... Аиааира апроспект ағы икоу
хашәкәытиртақәа рғы атиразы икәгылаз журналқәа
иаразнак икәырцааит, «еимыртәеит», нас, уаха иа-
бацоз, иашьталан хара хредакцияхь иаауан, харгыы
хгәырғьатцәа ирахтон.

Уиаахыс, уажәшьта жәашықәса иреиханы итхьеит,
арт амшынтьақәа шәкәны ртыжьра сгәы итхоижьтеи.
Ааигәа ақалақь ағы хайкәшәеит Баграт имата Леуани са-
рей, уи иагыасхәеит ишсабапу арт амшынтьақәа еизакны
ртыжьра, атацәа ақәшахатзар, уи азтәара ахәынтьарра
ағацхьа ишықәхаргыло...

— Ибзиоуп, сакәшахатуп урт ртыжьра, амала, истахуп
иара Баграт ихьз зху, сара сызхагылоу Афонд абзоура-
ла итхажьырц!.. Цьабаас ишәоуеит, аха, аикәыршәара
шәалага, атыжьра хара хадгылоит!..

Убаскан сқышә иныкәыххит, ани уара унапала иа-
мухыз атыпцәа ацахтарыма хәа, аха иара ихатагыы уи
уажәраанза дшазхәыцхьаз, аха макьана изаацәоуп хәа
ихы агәра шаиргахьаз анеилыскаа, уа саангылеит...

Иахьа апхьаф унапағы иукуп абафхатәра дузза
змаз, шәышықәса рахьтә знык ииуа агеницәа иреи-
уоу, зырғиамта ссирқәа инарываргыланы, хәы змазам,
дызлагылаз аамта асаркьа цкәеипш икаххаа изныпшуа
амшынтьақәа хзаанзыжьыз апоет ишәкәы!.. Уи ибжьы
хгәы икәыфуанатц, хлымха итафуанатц, хазқәыло ацха
маакырадагы хакәсуеит!..

Анатоли Лагәлаа

АМШЫНЦАҚӘА

(1967–1978 шш.)

Аңсуа жәлар атрагедиа аамтә изтагылаз зырҕабыргуа тоурыхтә документтун

Иахьа инаркны напасыркуеит амшынцәқәа ртафрә. Сантәмтәқәа ирнымцшыр калашам сгәы итаскыз ага-нахьала апышәа шсымам. Хра злоу ныжьны, рацәак зтәазымкуа хтыск сеастәцәазар калоит, аха икастдарызеи, ишырхәо еипш, дасу иара ишидыруа дцәагәоит. Сгәы иалоуп иахьауажәраанза ашәкәыффы ихәк исыднатцоз аус каимат аважьны сахьыказ. Ицаз — цагәышьеит, ахьтәыуара иахнагәышьозеи? Аринахыс агәеанызаара сыгсыжьрым. Испыларан икоу ахтысқәа ишахәтоу еил-кааны исызтафрыма? Урт рыхәшьарақәа ахьатаху обиективра сцәагхарыма? Сара амаакыра змам ацхатәры икәгылоу схы идыскылар сылшоит, дыршьа сзәтазом, мчык насыгәтасны атәагашоура саналанажьуа аамтә. Мышкызны арт антәмтәқәа зәыр ипыхьашәаран иказар, уи агәра игартә еипш изцәажәарыма сызнысыз сымш шуадафаз? Арәиара аус ачыдахаз акгы сафымызтгы, иахьа сфымтәқәа ракара рыдгылазаарын, аха уи еипш алахьынцә сара исмоугәышьеит. Сшычкәынзәз аполитика зырфаш саланахалеит, сшычкәынзәз еилыскааит сыпсадгьыл залымдарала ишаауа, иахьаггы акымкымра иштагылоу. Ан ләапхьа ахтылтц иуалузеи? Зегь рапхьазаггы ан лгәы дамгартә еипш дныкәозароуп! Сара сзынгы икам даеа мфак.

1967 ш.

Октябрь 4

Иахъа атипографиясы сахънеиз, Михаил Гадлиба снапы иааиркит ссымтақәа реизга актәи атом. Ахәапшра сағуп.

Ех, анаңьалбеит, зақа игәырмаңгоузеи бафхатәра змазам ауаа алитература иахъаланагалаз, ашәкәыффы иаша илахъынтца азбара дара рнапы иахъаныртцаз! Агәра згоит, сара, мышкы-ахымшк атцыхәа зегъы ирбартан икалоит урт машәырны алитература ишаланагалаз. Атцла аназхауа амахәта ҟартәмартцәкәа канацсоит!

Октябрь 5

Иахъатәи амш хлахатцгьежьрада, еизытцкыарыда, гәыпжәарада исхызгеит. Фыцъа ачкәынцәа Москвака аспирантура италарц еипш атыпкәа рзылхны, қяадла еикәыршәаны амфа икәыстцеит. Акадр разыкатцара, еихаракгы афилологиятцаафцәа — суалцшыақәа ируакуп.

Октябрь 6

Иахъа икан Қырттәылатәи акомпартия Ацснътәи аобком абиуро. Ирацәан еиуеипшымыз азтцаарақәа. Абиуро — даара иусхъантоуп, ауафы дытцнахуеит. Уацхъа ииасуеит еиуеипшым ауаа: урт кәзшьала еипшым, хшыфлагы еикарам. Цьоукы уаа цқьақәоуп, акы ада акгы рыздыруам, цьоукы гыгчцәоуп, гызмалқәоуп, урт ацхыраафцәагы рымоуп. Убарт еитаркәакәаз уртытлароуп, риааирагы уадафзоуп.

Абиуро ашьтахъ, есымша еипш, ахыхъ сызтысуеит.

Октябр 7–8

Иахъа сабшоуп. Асаат 4 рзы Акъа халтцит, Члоука амѡа хақѡуп. Сыпшѡма Тамареи сареи хаицуп. Ихамѡатѡны Елыр хныдгылт, Бенур даабарц, уи уа арраматцзура дахыс-уеит. Хачкъѡын ицуп, дыбзиахѡа дыкоуп, аха мацк илахъ шейкъѡыз гѡахтеит. Иѣхѡара ааигѡахо ианалага, амшкъѡа рыхгара ицѡыуадаѡзар акѡхап.

Амра тлак ашѡара илеихъан Лаганиахѡ ханхалоз. Амш бзиан, ажѡѡан шѡахѡацк хыршѡламызт. Мацкгы ишоу-ран. Ахѡы ханыѡхалазтѡкъѡа саргъарахъ сынхѡацшуеит, сылацш нарыкъшѡоит саби сани рнышѡынтракъѡа. Ама-шына аанахъылоит, анышѡынтракъѡа хнархагылоит. Устѡи ѡѡныка хнеиуеит. Хла хазына Цъек, цахъа еипш игѡыбзыгны, иѡѡ иахцымлеит. Икалаз уи акѡзаап, хмашына азымдырит (ажѡ цсахны аѣыц хақѡтѡан).

Хѡыта рыцха дгѡыргѡо дахцылеит, ишыкалтцац еипш дхакѡшеит, дхаззатѡит. Лгѡабзиара ѡеимзар акѡхап, илы-гуп. Разкыла деикѡымшѡеит, бжышыкъѡса бахтала илхыл-геит. Аха иабакоу, убригъ азымхеит, лара илымпытѡахеит хабѡацѡа ртынхара! Уи лоуп абысгы анысгы хазхѡацшуа. Ишпахацсыхѡоу уи ак лыхъыр?

ѡѡныка снеиаанза, ачандар амтѡан саатѡеит, сы-лацш нархызгахт хашта, ханхара, аандакъѡа, атцлакѡа, ахыбракъѡа ухѡару, сарггы убрахъ снарылатѡаны — хажѡит, хажѡгѡышьѡеит, убама! Цыпх уажѡааны аурыс поет ду А. Твардовски абра дыкан. Ашта длеиѡеиуа дшыкъѡыз, даатгылан, ус ихѡеит: «Чувствуется, что здесь жизнь от-шумела!» Хымцада, диашоуп! Аха ацсаатѡ иага ацырра азымариазарггы, цъара иахъныкъѡтѡаша махѡтак амоуп. Сарггы ари адгылтеыт ада цсыхѡа сымам, сыпсы ахаѡара абрака итѡтѡахуп.

Октябрь 9

Ажәеинраала «Октябрь ду» сырәеиуан, иага зур-гыы ицсыеуп, аф аст, аха матмабак иафозоуп, сылахь инапырасклап, уеизгыы слапшықәтоуп. Ацәахәантцагыы (подстрочник) кастеит. Е. Евтушенко истару сыздыруам. Уи Гәылрыпшы ицсишьоит. Абри аитагара апроблема ыкамзар, хара апоетцәа еиха нахтцуан...

Сгәы иалсит, Ч. Коғониа (атыжырта «Алашара» адиректор) телла дсацәажәон. Ёааны итытцраны икоу сфымтақәа реизга афбатәи атом, 1969 шықәса антцәамтахь унах хәа сеихәеит. Избан? Мап, снахом хәа иасхәеит, аха сажәа иалшозеи, иара аобкомаа ақәиршахатхязар?!

Октябрь 12

Аамта цоит ишцац. Сырәиамтақәа кәырчахакгыы сызрыцымтцац. Хатала сара хәынтқарратә чынуафык сиеигьым.

Ацсуа кәзара ауадафра итагылоуп. Иазеигьхаран икоу аусқәа срызхәыцуеит. «Иазеигьхаша» акәым, еиха ииашазар калап «еикәзырхаша» схәар. Хтеатртә кәзара, хмузыка, хашәахәара, хакәашара ухәа иахьабалак агхақәа рацәоуп. Зегь реиха ишәартахаз дара арәиаратә напхгафцәа рцәа иалашәом ашәарта ааскьара ишафәу. Иахгәалахаршәап ажәапқа «Азиас иаго ахәхәабжь иахәзом». Иахьынзахәтоу хрыф азуым акадр раазареи рықәыргылареи рызтцаара. Аконсерваториа иалган иахзаауеит ашәахәафцәа. Иаххәап, иахьа сара скны икан Амчбеи Халуашьы, ёааны лтцара далган дхынхәуеит Логәуапқа. Ишцарыпсыхәои урт? Акәа иаанхар, ххы иахзархәома, цьара ихашьтыр, ианахтау иахзырхынхәуама?

Ацсны аихабыра рацәак хьаас ирымам ари азтцаара. Иацуха апша гәгәала иасит, ицьоушьаша, шьхатәылантәи акәын апша шаауаз, Члоунтәи дааит саб иашьа ипқа Ну-

лиа. Уи иҳалхәеит хра шкаҳаз. Сажәеинраала «Сытцла» ишахәоз еицш ауп ахтыс шыҕалаз:

Истахым, сытцла, убааны укәакәихар,
Еиҕуп пшацәгъак наус ухнажәар.
Еиҕуп агәарахәа укаҳабжь духар,
Еиҕуп укаҳабжь ауаа еизнагар!

Ус схәеит, аха сабацәа рашта саннықәгылалак, аратцла харак ахыглаз ибжышша ианызбалак, сгәы снамыр-хыыр калашам.

Октиабр 13

Иахьа аобком ағы, октиабр ду 50 шықәсхытцра аныхәа амҕацгаразы иалху акомиссия аилатәара рыман. Аус иазеиҕу мачын, ацәажәара рацәан. X-саатк хзеидымтцит. Иажәа рацәазахеит апартия Гәдоутатәи араиком актәи амазаныкәгаф В. Тания. Уи М. Хәарцкыи имҕа шытихыр хәа сшәо салагеит. Исуалуп, сипхьап, сияцәажәар, ихшыф тцаруп, издыруада сажәақәа ихәар.

Аобком ахьынтә хшааиуаз апхынтә театр ахь хам-ҕахытцит. Хәхәапшит ххәынтқарратә ансамбль анаг-зарала Р. Гәымба иапитцаз «Сатбеи».

«...Сан, Очамчырака сырғауеит, сан-аа...» Уатцәы асаат 11 рзы акабинет ағы иҕалоит аилыргара. Еиҳарак иахәапштәуп алибретто.

Изаазарызеи, хәпрофессионалтә кәзара макъана еибакәеибоуп!

Октиабр 15

Иахьа мөышоуп, аҕны сыкоуп. Члоука амашьы-на сышьтит, уи даанагароуп сахәшьа Мыкыта. Гәгәала деимхәоит. Даараза хьаас дсымоуп. Лечкомиссияағы атыц ылсххәеит, уа дышьтахтцит. Уафы хасаблагы уи леицш

абзиа лыпшаара уадафуп, аха изхэартагэышьоузеи, насыпла деикэымшэеит. Лхатца дтакын шыкэса фажэа, лара дизыпшын. Саби сани иртаххеит рызгаб аоныка ддырхынхэырц, аха лара илымуйт. Ус дхынхэит лхатца, ачкэын дрыхшеит, уажэшьта убриггы дарцысуп. Уажэы сахэшьа дыммазафхеит, сара амашына смышьтыр, шыкэса фажэа дыззыпшыз лхатца Акэанза дизаагом!

Уанхэыцлак, зны-зынла, хажэлар ишырхэо еипш, анасыц — цыгэтыхэоуп.

Ажэеинраалак сеифазо сашытоуп, аха ацэаара мацара ауп избо, ааигэара снанашытуам, издыруада саацсацэазар?

Октябрь 18

Арт афымш-хымш акгы сафзам, баша аусурахь сныкэоит, гэхэарак сымам, сыгэггы сыхылоит. Ацхьара мацара сеастеит. Сацхьан салгеит М. Цветаева лфымта «Сара с-Пушкин» («Мой Пушкин»), сгэы иахэеит, шыала ифуп. Цветаева гэгэала лгэы иалоуп Пушкин итахара, данпшылоит апоет илахьынтца, ускан иабалдыргэышьооз лара илзыпшыз? Нас, ишцантцэеи лара лыпцстазаара? «Ажэларкэа раб» Сталин дузза акырза Николаи актэи иацигеит. Бенкендорф икны дауаагылахуаз Бериа абласаркыа, М. Цветаева лымацара лоума, миллионла ауаа тадырхеит!

Октябрь 20

Амш ниасит кыкдафыкда. Иреихазоу Асовет Апрези-диум афы хэхэацшит Члоутэи Акультуратэ хан апроект. Иахзыргылар, хар змам акы акэхар калап. Аха, аргылар-а зылшода? Знапы ианахтцода? Апроект сыманы Қартка сеихароуп. Уа ашыапы скыроуп акэымзар, арахь ала акгы алтцуам. Ирыцхахеит Члоуаа, жэларақ хытцакыр-та рымазам!

Иацы Кәтол сықан, Махаз Гәаланзиа анышә дартон. Исзымчхазт, Цыгьарданзагы сааит, анкьа зны атцара сымтцози абрака. Цыгьардаа идьргылеит аклуб. Лас-сы ифналаран икоуп. Архитектура аганахьала рацәак сыблаҕы имааит, ари еипш ахыбра ара рацәак ианаалом. Афнутқа сыфналан, еимыздеит, азал архиара иаҕын. Сылапш итцамшәеит изакәызаалак цсышәала ицәажәоз лозунгк: исыкәшан игылаз ақыта анапхгафцәа инакәыргәгәан ирасхәеит сгәы иамыхәаз.

Иахьа ашыжь сара сғы дықан Москватәи акомпозитор Осокин. Уи афра даҕуп ацсуа балет М. Лакрба илибретто иалхны. Иахьзуп «Шарф Назиры». Уи ахатца дааилоит сара сғы, хаицәажәалоит. Акомпозитор еилкааны имоуп ацсуа жәлар рмузыкатә фольклор шыардаза ишбеиоу. Фымтак алихырц итахуп, аха илшоу здырхуада? Дара азәык-фыцбак акомпозиторцәа ихамоугы, рыжәахыр еибытаны аус рзеицуам, дасу хама-хама иахоит, айгара рыбжьоуп. Иаххәап, Чычбеи Гәымбеи еизыуаам, алаба рыбжьакуа иаазгоит. Ацсуа ччиара хзацәымцеит, убама! Хинтеллигенциа ахатарнакцәа шамахамзар зегы сара сахь иааиуеит, даараза сырзааигәоуп, хара срыцәгылам, аха еикәызмыршәо рацәоуп. Убарт зегы рнапы иану ишахәтоу еипш инарыгзозар, ицегы хнаскьахьазаарын, аха иааг!

Октябрь 22

Иацы уаха налымшо агәыпжәара сақәшәеит, иахьагы макьана сшыара сықәым. Икалаз уи ауп: Пицунда аханқәа идьргылаз ахьзқәа рыхтцара цьоукы цас идьруадафит. Шықәсык акара цуеит, ахабла совет ахантәафы афыза Сулаа инапы атцәфны иааишьтит ахабла совет ишьтнахыз ақәтцара. Уи аханқәа рыхьзқәа рымацара ирызкын. Ақәтцара сапхьеит, сақәшахәтуп хәа снапы антцаны

Аминистрца рсовет ахь исышьтит. Дызустоу сеидру, азэы илтаршэны итѣахит. Ашьтахь арт аханкѣа рыхъз антызшѣаха, аобкомаа ахѣацшырц рызбеит.

Амазаныкѣаѣцѣа еидтѣаланы урт ахъзкѣа рсиа иахѣацшит. Сара сыкамьызт ускан, сыказаргы уахь сна-рымгозар акѣхарын. Акы, дара ирусмызт, ѣбагы, дара издыруа ракѣмызт. Уи асиа ианын абарт реипш ахъзкѣа: «Ацсны», «Бзыц», «Сақартвело», «Колхида», «Золотое руно», «Маяк», «Амзара». Нас икалаз аилкаа уафы издыруам, амала, тѣахышьа амоуит Хѣарцкѣа уи аус аѣы ѣ-жѣакишьырцдшашьтаз. Ацсуаа ус ихы дирбарц итахуп: урт ахъзкѣа иара хѣаас ишимоу, тоурыхла иртѣабыргу ахъзкѣа реикѣырхара дшазыкѣо. Акырткѣа ус реихѣарц итахуп: ижѣбома ацсуаа рыѣнуткѣа амилаѣеилыхцѣа шыкоу — урт ацсуа хъзы мацаракѣа роуп иртаху, сара акы салоу цышшѣымшьан! Ари иахъзуп агызмалра! Аракагы исгѣаласыршѣоит сажѣеинраала:

Абри итѣгѣан дѣыжѣызтѣаз,
Агѣра наган имаздаз,
Аѣада цкѣа иакѣтѣақѣаз
Дара шракѣу рдыруандаз!

Ахѣылбыѣѣа цѣаргы сдѣылымтѣит, сгѣы хѣухѣуа исыхѣуеит, сныкѣиоит, сѣагылоит. Ажѣеинраалак схы иѣагѣежѣуеит, аха аѣадахѣы сызлашѣаз ахъзкѣа рыкѣшамыкѣша ацѣажѣаракѣа икоу анаастѣалашѣалак, тѣла зыкѣгылазам кѣарак ахь снаган сныкѣенажѣуеит.

Октиабр 23

Ариабжѣарак сызхагылоу азакѣан ацтѣарѣа аусхѣарѣа аѣацхѣа иаакѣгылаз анагзатѣкѣа сырхагалан срымоуп, арѣиара аус азхѣацшха сызтода... Октиабр дузза 50-шыкѣсахытѣра аныхѣа ахъзала жѣпаѣык ауаа ахѣатыр

хьызкәа рхахтцойт, иаххәап, ахақьымцәа, анцьнырцәа, аекономистцәа, агрономцәа ухәа убас егыртгы. Рыцхарас икалаз, урт рахьтә зынза имачзоуп ацсуа. 20–25 шықәса рышьтахь, цьаханым итарблыша «Абласаркьа» еитцейкәа-кәаз аус баапс иакәзит иааза-ихьча иказ ацсуа кадркәа. Уи иахьагьы иахьныпшуеит, иаарласынгьы хзацәымцозар акәхап.

Уаха Тамареи сареи Қартка хцойт, амза 26 рзы уа иаатуеит Иреихазоу Асовет ассессиа. Уа дыкоуп хмата Гәында, хгәы даатцалан, дхазхымго акынза хнеин хакоуп. Уи ассессиа зырааигәаз Анцәа диныхәааит!

Октябрь 25

Қарт авокзал. Адәығба хаакәтцит, амашьына хзыпшы. Лассы хазғаб дахьыоназ хнеит. Ибзиахәха икагәышьан. Гәында халдырит, иаразнак сыхәда лнапы акәлыршеит. Хмата итцегьы ддухаз цьахьшон, убриакара лбара хазгәакуан, зназыхәа иаххәаша хәашәомызт.

«Литературада хеловнеба» захьзу атыжымтахь ател сасит. Адиректор В. Маргиани дсықәымшәеит, атруб-ка шытихит М. Чиковани. Иасуаз сара шсакәыз ани-дыр, — уара уәапхьа хара хшыбзас хәцсит! — дналагоит ахырқьиара, — арскаамта ушәкәы хазтмыжыт, аныхәа ду иазкыз ашәкәқәа хшырфыз иара гәыгәтажьхеит.

Сгәы ишалсыз еиликаартә ажәақәак наиахәаны, атруб-ка нақ инықәыстцеит. Агәфара зласымоу ала, уи ашәкәы атыттра цьоукы иртахым, зегь реиха ицьоушьаша, арахь дара еитаргеит, арахь атыжьрагьы ртахым.

Октябрь 26

Ашьыжь ассессиа аатит. Адсеитакра аамтаз афоие ағы Б. Жгенти дсықәшәан, исыдиныхәалеит, «Ахра ашәа» ацыптәаха, М. Казакова леитагамта, лара лапхьажәа

атаны «Литературная газета» ианылаз азы, убастцәкыа
исыдиныхәалеит С. Чилаиа. Уии сареи хайцәажәо
хшейдгылаз даахадгылахт Бесо Жгъения, ейбаххәоз
даазызырфын, усгыы җааитит: «Наш Баграт выходит на
мировую арену!» Урт насыдтцны рҗанынархоз аамтазы
Гиви Цыавахишвили даасыдгылан, исыдиныхәалеит
«Литературная газета» ианыз «Ахра ашә» ацыптәаха.
Арт исыдыркыло аҗхәацхыызкәа гәыкала ишырымхәо
здыргәышьоит, аха снапы ианузеи, акыртуа иҗацхыа ак-
гы атцанақзом ацсуа иажәа.

Октябрь 27

Ауха Акәәка ххынхәит. Адырҗаены, кыр саапсаны
сшыказгы, стытцит аусура. Қарт еипш аракагы
цьюкы-цьюкы исыдныхәалеит, иркыпцхыыз «Ахра
ашә» ацыптәахазы, Қартаа реипштцәкыа акәымкәа,
еиха реынкыланы, аха сара агәра згеит урт ажәақәа
гәтыҗгәала ишхәоу.

Октябрь 30

Цлоука амҗа хәқәлеит Тамареи сареи. Аены
мҗышан. Амра хаакәакәараза ипхон. Агәашә аартны
ашта ханынтала, аха ашыапы ишадгылаз аабеит аихатә
гәашәқәа иҗатцаны иаастииз. Хашта бзиа саақәгылан
саанапшы-аапшит, сцәа саатазызеит, хашта ишыз-
бац иҗамызт, акы агын. Игыламызт храду, итцфырны
икажын, ашыапы ашәпара ачыдахаз, егырт зегы
хәархыла ихыртцәахьан. Сгәы иалсгәышьеит иҗалаз.
Хашта иқәгылаз ашәапыцәапқәа зегь ратцкыс еихабыз
атцла тахагәышьеит. Сабацәа излархәоз ала, уи иара саб-
ду иаб амхацыырра иагаз Азнаур иеитахамтазаарын.
Сахьтәыуоит хәа иснатагәышьозеи?! Амала, акахашыа
маншәалахазаап, рыцха; хыбрак иақәымхәит, рахәык
атцамхеит, ашышьыхәа ахшыра инаҗахәит.

Октябр 31

Ашыжь Москва хаприт Кобахья, Гиладви-
ли, сара, ихацип СССР Иреихазоу Асовет адепутатца.
Q-саатк рыла хазтатаз ахаирплан тэоит Москва, Вну-
ково. Иахпылеит, хрыманы асасааирта «Россия» ашка
хнаргоит. Уажэада ара саанымгылац, саангылоит 70–90
аномер акны. Ахэылбыгеха ЦДЛ акны хаикэшэеит Рим-
ма Казаковаи сареи. Креицахфеит. Убра дхақэшэеит
апоет Иарослав Смелиаков. Ицъашьатэзами, Смелиаков
арыжэтэ ижэуам. Пыттрак дхацаажэон Павел Антоколь-
ски. Нас дхахтыгэлеит апоет Винокуров. Уи исеихэеит
«Литературная газета» ианылаз «Ахра ашэа» ацыптцаха
игэы ишахэаз.

«Там и почувствовал мощь, оригинальность и глуби-
ну, чего нельзя сказать про тот отрывок Вознесенского,
который был опубликован рядом в этом же номере», —
абарт иара иажэакэа роуп.

Ноиабр 1

Москва уахынапшаацшлакгы аныхэа ацыларазы
ихиоуп. Асаат жэеиза рзы Қырттэыла аделегация рзы
хаизеит Ашта Кацшь ағы. Арқақья хаман хнеиуеит —
В. И. Ленин имавзолеи ашка. Хаицырхашьшы ацсыбао
хнавсуеит. Уантэи хдэықэлоит «Идырым асолдат»
ибака ашка. Иасыф итаркэакэаша инышэынтра
хаавалт. Q-шэты канзақэак игэы иқэыпсан. Қартаа
пытфок рхылпақэа рхырхит, иаатгыларгы цэгья
ирымбеит, ирзеипшымтэит акэымзар. Амға қақанатц
сара сшыштнацааит хэыцтрак. Шықэсқэак рышьтахь
«ажеларқэа рпыза» Сталин дузза избахэ ада збахэ
ыкамызт. Иахья абаскатэи аделегатцаа еизаз, шамахам-
зар, азэгы инышэынтра ампынка дықэымлеит. Апсуаа
ишырхэо еипш, иназеит ахақ, ашыажэ баауам, ипсуам. Уи
ашья икаиршыз имшынха инаижэлан, наунагза дахэаеит.

Ноиабр 3

Асаат жәба. Аизара дукәа рхан. Иаатит ЦК КПСС-и СССР Иреихазоу Асовети ргәырғаратә еилатәара. Ацснйтәи аделегация 8-фык ыкоуп, ирылапхьазоуп Қырттәылатәи аделегация.

Цсааитакрак аан афоие ағы дсыкәшәеит ашәкәыффы Аркади Первенцев. Убригы исымаирехәеит «Литературная газета» ианыз «Ахра ашәа» ацыптәаха.

Ноиабр 5

Ашыжь аделегация зеггы хшеицыз Акәака хаприт. Ф-саатк рышьтахь Акәа хакан. Апрыга санаатыт, сычкәын Бенур дыспылеит, арратә матцзура далган дхынхәызаап. Анцәа ицьшьоуп, деибгадеизфыда ифныка дхынхәит, аинститут дшалгаз идиплом ицьыба итоуп, икәнаго матцурак шцаимоури?! Уи аенытцәкәа асаат фба рзы, Акәа, С. Чанба ихьз зху атеатр ағы имфадган Октиабр ду 50 шыкәсхытпра иазкыз ахәылпаз. Иара убри аухатцәкәа Қартка амфа хакәлеит.

Ноиабр 6

Қарт. Аныхәа ду иазырхиоуп. Амш каххаа еилгоуп, цхарроуп. Асаат 1. Аспорттә хан. Иаатуеит ари амшныхәа ду иазку агәырғаратә еилатәара. Ацснйнтәи азәггы дыкәымгылазеит. Ацсны азбахәггы рацәак исмахаит. Аконцерт ианалга, хымацсыма хдәыкәлеит. Аухатцәкәа хдырны Акәа хааит.

Ацхьаф гәыраз! Иубоит ариабжьарак сара схагалан сызмоу; лассы-лассы жәфангәыла апырра, тыхәапцәа змам аизарақәа, агәырғаратә еилатәарақәа, аехәапхьыз злыжжуа ажәахәқәа, ақәгыларақәа, иаапымтәазакәа анапеинкәарақәа. Изакәытә чхароузеи ирылоу уамажә ацъамыгәақәа зхызгахьоу хажәлар! Бзиак шахдеицшым

уафы ибартэ икоуп. СССР хэа изышьтоу ахандугазеазуеит, еилахаргы калоит. Нас уахасаха хэа еилалашт амилацкэа, ажэларкэа. Ахэатыхла еиғагылашт урт, ашьа камтэар калашам, азэггы еикэикран иказам! Харт адепутатцэа, жэлар рматцуцэа, хазеузеи? Жэлар рынхамоа ашьтыхра атыцан, амилацкэа, еихаракгы хыцхьазарала ирацэам, ркультура ашьтыхра атыцан, аизаракэа, агэыргьаратэ еилатэаракэа, аехэацхьыз зхьыжжуа ажэахэкэа, ақэгыларакэа рзызырора...

Сара сышэкэыооуп, аха иабакоу сырфеиаратэ ускэа? Хараза икыду аетцэа еипш сацэынаскьоит есымшааира. Ашэкэыооы ирфеиамтоуп илахьынцэа. Убрахь ала сымоа ианцшылалак имбар залшом хымхацьымшьа аамта шсыцэцаз!

Ноиабр 7

Асаат жэба рзы Адсны АССР Иреихазоу Асовет Апре-зидиум аилатэарафы гэыпцок ауаа рнапэы ирыстауан аорденкэа. Урт ажэытэ большевикцэа ракэын. Уи ашьтахь, уртгы Апрезидиум ачленцэагы хайманы апарад ахь хнеит. Апарад ахы акит асаат жэеиза рзы, ицон о-саатки бжаки, уи аены акара Акэа ауаа еизо сара санымиац. Амш каххаа еилган, ацсабарагы гэыргьон ауаатэыоа реипш, мршэахэала иацылон аныхэа ду.

Апарад ианалга, атрибуна икэгылаз зеггы хцеит Кавказ ахьчараан итахаз аибашьцэа рыхьзала идыргылаз абака ахьаадыртуаз.

Абака гьазгьазуа ианаахьрт, сгэы иахэеит, аихьзаракэа имазааит аскульптор Иуанба, хэарак атахзам, ари абаохатэра змоу уаоуп. Амала, ацхьираара итахгэышьоуп, зегь рацхьазагы еикэырхатэуп, иахьабалак импсакьароуп Анцэа хазшаз ианеишьаз ибаохатэра. Сгэы рыладууп еитцагылаз, баохатэрыла еибытоу

афар. Уажэйтцэҥа абра сапхыа игылоушэа саакалеит акритик В. Атцнариа, ашэҥэыѿѿы А. Гогэуа, апоетцэа Т. Адьба, В. Амаршыан, Р. Смыр. Урт среигэыргэоит, сагыркэҥэыгеит.

Абартқэа зегь рышьтахь ххынхэны афныҥа ханаауаз В. Кобахыа сымѿахигеит. Астол хианы игылан, хнеидтэалан қыаф аауит.

Ноиабр 8–9

Иаци иахьеи афны сыҥоуп. Азэык-ѿыцыак афны иаадгылеит, цэыцақэакгы аанахылеит.

Ноиабр 10

Аныхэа ду амѿацгарақэа идыркараз, мацк сыцсы ааитакны, иахыа аусура стытцит. Хэдацэаҥынза саҥылатэоуп апошьта иаанагаз, срыпхэоит, еилсыргоит, ара иҥоуп имацымкэа адныхэаларатэ телеграммақэагы.

Ноиабр 11

Иахыа сабшоуп. Асаат ѿба инархысхыан, цсыжрак ахь ссарц аеиилахэара сшаҥыз, апоет Никэала Кэытцниа ател дасит, сибарц шитахыз сеихэеит. Рацэак мыртыкэа афны даахалеит, сынтэа итытцыз ишэҥэгы хамтас иситеит. Нас иаасымтцеикит виорсткак, снахэацшызар — «Иалкаау ацсуа лирика». — Ара иҥан Д. Гэлиа иажэеинраалақэа. Исгэамцхеит аредколлегия аилазаара, хлитература ауасхыр шытазтаз иѿымтақэа ртыжыра даеа редколлегиак атахын. Сара исылшаз уи ауп: акарандашь аашьтыхны аредколлегия аилазаараҥы сыжэла ахыаныз атцэаҥа нахысшыт.

Асаат хэба инархысхыаны Цлоу ақыта Ақыдра ахабла снеит. Ара иҥан Цыҥыз Цэыцыба ипсыжра.

Уамашэа иҥалеит ари ауаѿ ипсыжра. Цыҥыз Матцкэа-ица Кэазан дынхон. Амацпурагы далан, уа дыпсит, итцэы-

уарагы убра икартеит, Члоу дааганы дыржырц — уи заа ирызбахъан. Акыдра ахаблаҕы атцэгуацэа жэпафык еизаны игылоуп, аха апсы иаагара ахыцо иалагеит. Ус асаат жэба рзы апсы ашта даатаргалеит, еимагыланы ақэоура иалагеит. Иадыркыз ацэашьқэа анышэынтра итарцханы убасоуп апсы анышэ дшартаз. Избан арпыс шыахэ хэа ирыцхязоз атцеи абас атдыхэтэантэи имфа дықэтатэызма?

Кэазан апсыжра аены аиныхра ыкамзар ари еипш агэнаха калазомызт. Макъана хабақоу, иагъа ламысда-ра ҳацнагалап ҳажэлар иртэымкэа ихаланагалаз ақабз баапс!

Ноиабр 12

Иахъа мёышоуп, сшыапы неитцысхырц абульвар ахь скылсит. Уа исықэшэеит М. Аҳашба, Л. Аҳашба, В. Агрба. Хңеицэажэа-ааицэажэо кыраамта хныкэон. Амшын тынчын, тца змамыз ажэашьқэа хыгъежбылон. Аоны санааи, Гэындажэ «Дида дааит! Дида дааит хэа» дсыцхахалеит.

Ноиабр 13

Иацы Виктор Бжъания ионы ипца Елеонора илыб-зоураны еиниарак ыкан. Абрахъ иаапхъан Музафер захъзу Амаршьанпца лхатцеи лареи. Хфык ахэыцқэа рымоуп. Лхатца Крымтэи татаруп, иаххысыз аибашьраан анемеццэа дыткэаны дыргеит. Ишыкалах сеидру, ашьтахь Тырқэтэыла днанагеит. Абра еиднагалт Амаршьанпцаи иареи. Иара макъана Ташкент ақалақь ағы ауп дахьтафу, даара итахуп Адсныка аиасра. Музафер хар амамкэа апсшэа лхэоит. Дара ирымхэозаргы, сара избоит урт ацхыраара шыртаху.

Новабр 17

Арт ахымшк тынчроуп, рацэакггы сгэы бзиам, сеигьымхар җгәәтара Москвака сдәықәлар акәхоит. Иа-хьа исоуит ажурнал «Новый мир», уа иануп Расул Гамзатов иповест «Сара с-Дағьстан» («Мой Дагестан»). Сеигәыргьейт, ари автор апоезиаҗы иецишәахьан, уажәы апрозахь диасит. Иаасыртын, сналагеит апхьара. Аха апо-вест сацхьаанза абра салацәажәарц стахуп шәартас исы-моу. Цьоукы-цьоукы амилаҗ шәкәыџџәа рапцамтақәа рацхьара уаналагалак, иаразнак иубоит, автор ори-гиналрак аасырцшуеит хәа аеыркахәра, гәызтцазам ажәала ацәажәара дшалаго. Шамахазақ акәымзар, урт ашәкәыџџәа хьаас икатцаны иалацәажәон рхатәы бызшәа аҗиашьа, рмилаҗ школка зтагылоу ауадаџрақәа. Цьоукы-цьоукы ашәкәыџџәа убриақынза инеихьейт, ирхәарц акгы рыгзам: «Хатәы бызшәада амилаҗ культу-ра аҗиара калоит!».

НаӀ иаӀӕыблазааит ари еипш арыцхара зацхара саӕу аповест «Сара с-Дагъстан».

«Новый мир» иануп Каисын Кулиев ипоема ацып-тѳаахак. Апхѳажѳа излахѳо ала, уи аѳымта абалкар поет Мечиев изкуп. Санапхѳа, зтаарақѳак сгѳатца интагѳежит:

1. Уажәраанза ихъз зцәыргамзи апоет Мечиев?
2. Мечиев ифымтакәа антътцлак, ихатәы жәлар абал-каркәа реипш деицырдыруа дзыкәлома, иаххәап, акарачкәа, азербайцәанкәа, атуркменцәа ухәа убас егырт атиурк жәларкәа рәы?

Новабр 26

Амчыша. Шәарыңара сцарц акәын, аха сакәытцит,
сшәакь сгәы иахәом. Еигу аасымхәар псыхәа сымам.
Уажәшътә 10-кә мшы тцует сымшынтцә аасмыртижътеи,
рацхьазагы аматцүра аганахьала даара сеилахан.

Имѡацгатѡын Иреихазоу Асовет ассессиа, настгы Қырттѡылантѡи, сара хатала сахьипхъаз иабзоураны, аѡ. Татарашвили — Қырттѡылатѡи Ақытаргылар аминистр Акѡа дааит. Иѡызцѡеи иареи сыманы Члоу сықан. Гѡтыхас ихѡмоугы — Акультуратѡ хан аргылар ауп. Зегъ рацхъазагы иалхтѡын иахъхаргылаша атыц. Сара заа иалсххъан Жаныхѡ адѡы. Аминистргы игы иахѡеит. Уажѡшьта зыцшрада иалагатѡуп ахьбра аргылар. Ицѡоушьаша, абас ихѡцхаркыз аус дудара Члоуаа хазлагаз нахагзароуп хѡа ицѡѡѡѡѡѡ иашьтам, сара сызѡу ақыта анапхгаѡѡѡ роуп. Ауаа иаабац ракѡзам, ихѡацсазаап, жѡлар рзеипш ус атыцан, утѡы-стѡы мцѡахѡыцѡа рылагъежъуа ирылоуп.

Уажѡ избо цъысшьѡит, ахан хзыргылан икалар, ицѡыр-тышт ари аус аитѡахараѡы «зхы ацъыка ықѡызхқѡаз» «афырхацѡа». Сара, иацшьызгаз, сагъыргѡалашѡашам.

Ацъжѡац апоет Мушьни Лашѡриа дықан сара сѡы, итахын ажурнал «Алашара» азы ажѡеинраалақѡа. Еикѡсыршѡеит циклк ажѡеинраалақѡа, ацикл хъзысгы иастѡит «Ашьха скыдуп». (Ишыжѡбо, шъхеи хреи сара сзырѡымтѡит, иара ус аѡадарахъ сшеихѡ сынарцѡмѡа сықѡлозар акѡхап.)

Мушьни Лашѡриа сизрыцхѡеит урт ажѡеинраалақѡа, дара хыцхъазарала 10 ркынза ыкоуп. Ицѡажѡашъа злаказ ала, игы иахѡеит хѡа сыкоуп аѡымтақѡа. Амашьынкаѡы ианикыцхълак ашьтахъ, хѡитеикѡшѡахуеит. Сара схѡта урт ажѡеинраалақѡа рзы сгѡы тынчуп, урт гѡтыцъгъала ихѡоуп, иаадырцшуагы цѡабыргуп.

Мушьни Ахашбеи сареи цъара машѡырны хѡикѡшѡан, урт ажѡеинраалақѡа рцикл сизацхѡеит. Иаразнак ихѡеит игы ишахѡаз, усгы нацитѡеит: «Иазуугѡышьѡзеи, урт урыс бызшѡала реитагара ауам!». Уи диашазар калап, настгы еитагаѡыс дызуста изцыхъашѡара урт? Аитагараѡы

ипсыгехарггы, иказааит аоригиналкэа, сара иззызфыз
ацсуа цхьафы изы ами, мшэа?

Декабр 1

Ариабжьарак ажэйтэ газет «Ацсны» ацхьара саеуп (аф
зысша, аномеркэа зеггы ыкам). Атытцра еиҕызкаазггы,
ашэ лытцарҕаца иадыркаанзаггы редакторс иамаз Дыр-
мит Гэлиа иоуп. Исхэозеи, уи ауаф абри ачыдахаз даеак
каимтцазарггы ибака ргылатэын. Ари иахьзутцар калоит
«Агэтыха хэага», ма «Ауасиат хэартэ». Ускантэи ацсуа ин-
теллигенция акымкыра иштэгылаз, ирылшаз мачзам!

Иацы Константин Симонов ател дысзасит, амза
6 рзы Акэака даауеит. Дызбанда, хнеицэажэанда хэа
сыҕоуп. Уи, уамажэ зхызгахьоу, акырггы инацшаацшхьоу
уафуп. Ацсуа интеллигенция зтагылоу иагэылацшхьоу
уафуп. Хара хазееихар, уи Ацсны иацхраауа хатцоуп.
Атцыхэтэантэи ашықәсқәа рзы иареи сареи хайзааигэахо
халагеит. Дырпыртцуа далагеит, цхьа ихатцкы каз-
мыршэуаз, иааигэара хназмышьтуаз ант атцашьыццэа.
Урт зака игэамсаму, зака икьашьқәоу идыруазар, мшыб-
зия хэа рахэараггы дыкэытцуан.

Жэацы ГДР Анаукақәа Ракадемия авице-президент,
ашәкэыффы, Ацсны иашьцылоу, еихаракггы хашьхақәа
еимыздахьоу Альфред Курелла дыкан сара сғы. Ака-
демия ахьзала хамтас исзааигеит апластинкақәа —
аревوليуциатэ ашәақәа. Сара хамтас истеит Москва
урыс бызшәала итытцыз ацсуаа репос ду «Нартэа», уи
инацыстцеит урыс бызшәала итытцыз «Ахра ашәа»-ггы.
Уи афымта азбахэ иахэхьазаарын, анемец бызшәахь
еитеигарц далацэажэеит. Сара акгы ахысымхэааит.
Аиаша схэар ами, ари дзакэ уафытцәкьоу аилкаара
сцэыуадафуп.

Декабр 6

К. Симонов дааит, рацэак дынхом. Сицылеит. Ауха тцхыбжьонынза хаицын, хѳыцъагы ишахтахзамыз аѳы хамхажэит, хазхарагы хаицэажэит. К. Симонови сареи хаибадыруеижътеи шықәса 20 иреихауп. Рацхьатэи ашықәсқәа раан рацэак сизааигэамызт, убри а́кнытэ иара бзиа иибози цэымгыс имази реиѳдыраара сцэыуадаѳын. Ирѳеиамта зегъы неидкылан иугозар, а́тачкэым еипш цъара еилатцэам, акыр хырхартақәа рыла ицса́кьоуп. Аха, зегъакоуп, хара ххаантэи аурыс литератураѳы ихъз хэанчарақ ақэымкэа иаанхоит...

Декабр 19

Иацы, декабр 18, саат 9, ахэылбычеа лыцстазаара далтцит Мушьни Ахашба ицха Инна. Хаатагылт ааигэа-сигэа и́камлацыз атрагедиа. Ицсыз лахэшьа Мери аешъра дықэгылоуп, лычапшьара иаѳуп, лаб Мушьни жэымтацэгъа, ихы ахькыди́къара издыруам, ахагацэа реипш аѳны дыѳнагъежъуеит, лан дшы́коу атэы уаѳы иха́кны иааигартэ и́коуп, аитахэара за́таххарызеи?

Иѳшэеит Ацсны илнагаз ашэ́т цшзақәа руак! Инна разкыда, ацшреи асахъеи бара ибыгмызт, абаѳхатэра балхэдамызт, аха бара бзы ишамзаарын ацсынтцры!

Иацы, жэацы ухэа ариабжъарак атцыхэтэантэи сажэеинраалақәа цэахэантцала реитагара саѳуп. Иагъа цъа збазаргы — салгеит. Иаасымтатцаны санрыцхъа сгэы кахэит, изакэызаалак оригиналрак рытцамкэа и́калеит, арахъ ацсышэала ишьахэны ицэажэоит. Иахъзузеи абри еипш и́коу азалымдарра?

Ааигэа Гъаргъ Гэлиа дсықәшэеит цъара, уи исеи-хэеит «Ахра ашэа» урыс бызшэала Москва а́тытцра дшеи-гэырғаз, нас угъы нацитцеит:

— Константин Симоновгы иҗәы иахәеит уи афымта, зегьейдгылоу агаетқәа руак аҗны дықәгылар җалап ахцәажәаразы!

Амшқәа цоит, агаетқәа рдакьақәа аасырхәуеит, аха макьана акгы збом.

Сара амилатеилыхы хәа акыр санылапшықәыртцо, исыцхраауа азәгы дансымам, К. Симонов иеипш еи-цырдыруа ашәкәыффы сфымта дахцәажәар, сара абҗа снатоит, саҗацәа пытраамтак ифанахәоит...

Декабр 22

Абар мчыбжык ауп иаанхаз, наҗ иахпыртцуеит 1967 шықәса, сара хатала сызталаз 50-шықәсхытйра. Абар шәышықәса рыбжа ниагәгәа ицеит, арахь исылшаз маҗгәышьоуп! Аполитика зеибафара саламхар, хәарада, фынтә-хынтә еиҳаны афымтақәа апыстцон... Уажәшьта исхәо акгы атцанакуам, амыткәма ацсы иабаихәартагәышьоу! Ажымжырма сыштагылазгы фымтақәак апыстцеит, уртгы қәпоит, рымфә иқәуп, иаххәап: Москва итытцит «Ахра ашәа», уи афымта Қартгы итытцуеит қырт бызшәала, Киев итытцуеит украин бызшәала, ахәыцқәа ирызкны изфыз апоема «Азыс гәымшәа» «Амцабз» ианылеит, ажурнал «Алашара» ахь ирыстеит ажәеинраала фыцқәа. Ариабжьарак сәаабжьаршәны сафуп сажәеинраалақәа цәахәантцала реитагара. Атцкыс еицәоу агәыптцәага уафы изыпшаауам!

Ғааны ацхын иҗалоит ақыртүа поет ду Николоз Бараташвили диижьтеи 150-шықәсхытйра. 25 шықәса уажәацхьа еиҗазгахьан уи аклассик ифымтақәак. Уажәы иаасымтатцан срыхәапшуа сәаасхан, сгәы иахьамыхәақәаз җалақәеит. «Аиашәшөымтаз Мтацминдаҗны» зынзак исырфьцит. Рацхьа ианеиҗазгоз хасаб азысумузаап аритми ацәахәақәа рыртәашьеи. Уажәы иапырсхызар хәа сыҗоуп урт агхақәа. «Арашь»

пахъатѣи сеитагамта рацѣак саламкъысит. Уатцѣи хѣиц-хѣиц сахѣапшран сыкоуп апоема «Қартли алахъынтѣа», икалап зынза исырѣицзаргъы.

Еицырдыруа усуп, Қырттѣила ирацѣоуп апоетцѣа, иара апоезиа ахатагъы иамоуп атрадициа ду, аха ашь-хара ирхыхѣхѣо акатцѣарақѣа реицш, зегъы ирхыхѣхѣо цшьѣыуаак роуп: Руставели, Бараташвили, Цшавела, Табизе.

Ацсуаа хама-хама рдыруан ажѣытѣгъы. Аинтеллигенциа ѣыц шгылазгъы ирызкамъжыит ари ачымазара. Еихарак уаѣи игѣи иалсша, аѣар акы ианақѣырклак, еихабык иазтѣауам, уи ус иахѣтоуп хѣагъы иказам. Абри зхысхѣааз, Инна Мушьни-ипѣа Ахашпѣа лыжра ахѣе-макхаз ауп. Лаби, лани, егъырт лтахцѣеи еиқѣшахатхан ирызбеит Инна ланшьцѣа Берулаа ахъынхо, Абжѣакѣа анышѣ дартарц. Ус иаалыркъан Ацснытѣи аинститут акны аус зуа хѣсақѣак Акѣа ашьха апантеон аѣи дхамжыр калом хѣа иқѣгылт. Ари аймак ихѣартамыз ацѣажѣарақѣа артцысит. Саламцѣажѣар ада цсихѣа камлеит. Урт ахѣсақѣагъы азаазгеит, ани аби ирхѣо аѣагылара шыкамло атѣи иазсырхѣицит. Ицѣоушьартѣ иказами, мшѣа, хинтеллигенциа, еихарак аѣарацѣа, иахъахѣтазам апринцип аадырцшуеит, иахъахѣтацѣкъоу рыбжъы уахѣазом!

Аригъы хдоухатѣ мацъанарақѣа ируакуп!

Декабр 31

Уаха иниагѣгѣа ицоит хазну ашықѣс. Иѣытцхахарц икоуп Ашықѣс ѣыц! Декабр 24 аѣны, сара сзы, хѣаацѣа зегъы рзы игѣыргъара духеит: дсоуит аматѣ. Биана илоуз ацкъын ихъыстѣеит Леон. Зегъы ргѣи иамышѣозаргъы сара иалсхит. Рацхъатѣи ацсуа хѣынтқарцѣа: Леон I, Леон II, уи ала исхѣарц истаху — ари ахъз ацсуаа ирдыруеижъѣеи абар зкъышықѣса тѣуеит.

Иацы ахәшәтәырта итаагеит Биана лычкәын пшқеи лареи, макъана афыцъагы ағәабзиара рымам.

Хәтаала саргы сгәы бзиам, схыткәитүа Ашықәс ҫыц сапылеит. Мызкы аахыс сыхәда афнутқа сыхуеит, сеимхәоит, сыцәа акәзар итынчым, сымчгы кацсеит, исыхыыз здырхуада, бзиарак сацхәа ишьтамзар калап. Даеа хамтакты адгыл акәзаара Анцәа исатәеишьозар арҫиара аганахәала сгәы итоу рацәоуп. Рацхәа иргыла-ны ажәеинраалакәа реизга «Есымшаaira ашьха скы-дуп». Сеадысцаларц стахуп апроза, есымша апоезиа-еы сақәтәан, сеыжәкыкәала сдәықәума, апроза-камбашықәа лтцакны, сыцәшьхәа ласкәа илытцарцазан, ацәағәара сала-гароуп! Цкәа сеазықатцан салагароуп инейтцыху ароман, амҳацыыраа ртцыхәтәы — «Ацынтцәарах». Уажә исаҳауа цыысшьоит ант ашәкәыѿѿцәа «цхәагылацәа» ецынгылас исырто:

— Хазтагылоу аамта дапыртцит!

— Ажәытәрахь ххәаирцшуеит!

— Ирзаауазеи иқәзаахыоу аублаакәа?

Угәы унамырхыыр калом, хазну аамта иалхны «оымтақәак» кәапталейны иахьтрыжыуа. Иахьатәи аамта темас изыргозеи урт? Атыжъразы! Агонорар азы! Уаҳа акымзаракгы ртахзам!

Ех, анацәалбеит, урт амцкәацәа уаҳа зда хамам хмыткәма хәарта, хлитература мышгагас ишрымоу зегы еицырдыруа икаларушь мышкы-ахимшк атцыхәа? Иабакоу ҳакритика?

Ихианы ишьтоуп пиесак (комедиак) асиужет, хымз-цшьымзка сымазар, ишырхәо еипш, икәапчачараза салгон.

Нап зсыркыша сырҫиаратә ускәа реикәыпхәызара санаеу, афыстаак цыара дцәытцатәан ақырқырхәа схыч-чара даҫызар акәхап. Ашьақәгылара иаеуп знык шыатан-кыла иқәырххәыз ацсуа интеллигенция, иахгәалахар-

шәап, 1937–1938-тәи ашықәс еикәатцәакәа раан итаһаз, атцыхәтәантәи аибашьра иахәлабгаз ауаа.

Аинтеллигенция амилаҭ иахьыбакоуп, амилаҭ иагәеисроуп, сара уи здырижьтәи акраатцуеит, убри азыхәан ауп, ари аматцура ҳарак схы иархәаны, аҕар реитцаазара нап засыркыз, зегь рацхьазагьы арҕиаратә интеллигенция.

Иахьа хьцхьазарала уахәапшуазар, цыхьа ааста, ҳинтеллигенция зынза имачзоуп ҳазхәом, аха, рыцхарас иҕалаз, уи аинтеллигенция бжатоуп, иназам интеллигенциоуп. Агалстук зыхәда иамоу зегьы интеллигентцәоума? Аха зегь ратцкыс ирыцхараһаз – ҳинтеллигенция ахәтақ «чмазцәоуп». Уи ачымазара шыатас иамоуп акариеризм. Ари хәшәы змам чмазароуп. Ари лгашьа змам ачымазара зласыз аинтеллигенция ҕыцъараны иушар калоит, зымшрак игылоу тцара-дыррала еикәшәо роуп, дара иқәгылан ианцәажәо урзызырҕыр, «итыцкьаазан» ауп урт аполитика ишалацәажәо. Ааигәа цқьа шәанеибадырлак уреигәырҕоит, уажәраанза дышпасзымдыруаз ари апатриот ду хәа ухы гәыбған аутоит, уинахыс уи ауаҕ ибара, иацәажәара уеилаҳауеит. Ус иаалыркьан уи ауаҕ матцурак иртоит, рацәакгьы ишьтыхым матцурак ауп иара, иаххәап, апартия аобком агитациеи апропагандеи рыкәшаҕы аинструкторс. Адырҕаҕыны иареи уареи шәеиниеит цъара, аха иубац иакәзам, иаразнак даҕазәхеит уажәы. Иҕалазеи хәа ухы азтцара наҕаны, цқьа деилукаауа уҕыноухеит. «Апатриот ду» хәа зны узхьехәоз, даагылеижьтәи цсыуа шәкәы дамцхьазацзаап, Ацсны атоурых азы. Ма ацсуа бызшәада изакәызаалақ ҕымтақ ацхьара акәым, ахьзтәкьагьы изымдыруазаап, кьжәбыжәхәа анбанқәа неиццо акәзаап ацсышәала ацхьарагьы шидыруа!

Нас, дызтцаныхәо нцәас имоузеи ари ауаҕ? Ацсадгьыл акәзар? Мап! Ус анакәха, ахатәы бызшәеи ахатәы культу-

реи ракәһап?!. Мап, мап, урт зынзаскғы иһахы иһазам.
Нас, иаанһазеи умхәои? Иаанһеит акариера! Маттура
һаракык шиоуа идыруазар иһаимтара иһоузеи!

Еғыи азганк ағы иғылоуп еғырт «Апатриотцәа
дуқәа». Хәаратаһума, уртғы кариеристцәоуп. Аһа урт
ргәи итаркыз анагзаразы иалырхит даға мфак.

Ә-жәларык реиыһазаашы ақыр еибархһаны ианыһоу
аамтазы, урт сара сызәу аинтеллигентцәа рыцсы талоит.
Зегь рацһазагы ақыртқәа рышһа рһы рһаны аһырхәара
иалагеит. «Шәара ишәеиғыу дыһазам!» «Шәарт шәаткыс
иаһзааигәоу азәгы дһамазам!» Урт, азы кылымкәо,
ақырт бызшәагы ртцеит. Урт Маһматқьери иеипш уахы-
гы араһыгы цәғыахәароуп изәзоу!

Урт атәим цәа зһарцоу уаауп, урт рғы иадырхәоит
акәымзар, гәыкала ақыртуагы дыртаһзам! Баша
ирхәазом: «зһы зтаһым — уаргы уитаһым!».

Иашала хцәажәозар, урт гәыкала ацсуаагы ртаһым,
урт ақыртцәагы ртаһым, урт рһы мацара ауп иртаһу!

Ашықәс ғыц ағыламтаз ғаанбзиала хәа азәгы
дһыхәаларак изысмышытит, сара сышһа акатахәа иаа-
уеит ателеграммақәа, асаламқәа.

Умға бзиаһаит ақыр агәыргьарақәеи аихьзарақәеи
хзаазгаз, уаһа назаза иаһпыртца 1967 шықәса!

Ианвар 2

Иацы, ашықәс ғыц рацхьатәи амш аены, шыы-
бжышьтахь ҳафныка иаамҭахытцит абарт реицш
хгәылацәа, ҳыызцәа: И. Папасқыыр, В. О. Кобахьиа
(Трускавецнтәи дхынхәит), Ш. Инал-Ица, А. Цьонуа,
Кь. Чачхалиа, А. Гогәуа ухәа убас даеа 5–6-ҭык ракара.
Абра дықан сахәшьацха К. Чолокәуагы. Кыраамта
ҳайдтәалан, крахфеит, краажәит.

Иқан гәтыхала ацәажәарақәагы, шамахамзар, зегы
ргәаанагарақәа цыарак еиқәшәон. Сара убас расхәеит урт,
иззымдыруазгы рақәмызт. Шықәсык ахь знык, ма ҭынтә
абас сара сахь шәаадгылалар, ижәдырузааит суахта еиха-
еиха нақ ишынаскьо! А. Гогәуа гәтыгыҭала дцәажәеит.
Хәаратахума, ари баҭхатәрыла еибытоу шәкәыҭоуп,
хлитература иахагы изырызгаша афымтақәа шилшо
агәра згоижьтәи краатцуеит.

Ианвар 8

Агәашә аартны ҳанталеит ашықәс ғыц. Ариабжьарак
саацсазар акәхап, иахьа аиарта сылахеит. Аҳақымцәа
ухәда аҭнутцка шәыр калоит хәа ицәажәоит. Уи иахкьа,
ани иахкьа, рацәак агәахәара сывам.

Ариабжьарак Акәа цәажәатәыс икоу хцарауаҭ Зураб
Ачба Тырқәтәылантәи иахзааигаз ажәабжь акәзоуп. Игор
Григолиа иахзааигахьан амҳадыраа рхабар, даргы,
ҳара хшацәшәоз акәымкәан, ижәпаҭнгы ишыкоу, аха
ҳара хзы цкьа еилкаамызт, урт рмилат хдырра ашәагаа
ахьынзакоу. Уажәы Зураб Ачба иихәо цабыргызар,
амц шцеихәари, ажәла нтәеит, уахь алагы шәартак
ыкамзаап. Абас дцәажәоит Зураб Ачба.

— Тыркэтэыла иаланхо апсуаа рыгэтаны еиха-еиха аизхара иаѳуп амилаѳ хдырра (икьасаѳамзар — *Б. Шь.*). Сара дсымбеит зхатэы бызшэа ззымхэоз апсыуак. Ус анакэха, — иажэа неигзон Ачба, — ркъабз шрымаѳ ирымоуп! — Дасу дызлыѳыз идыруеит (ижэла, иабшьтра, дахьаныѳыз адгьыл ѳаѳэ). — Зегьы ныхас ирымоуп Апсны. Сара дсымбеит зыѳсадгьыл Апсны абара, аѳаара иазымгэакуа апсыуак.

Ари еипш ажэабжь гэыргьаѳэхэаша ахатцара шысѳэуадаѳугьы, мчыбжьык инеиханы иара аѳыдахахз хэыѳырта сымамызт.

Зураб Ачба исзааигеит Тыркэтэыла иѳыѳуа «Kaykasia» захьзу ажурнал. Уа иануп сажэеинраала «Амхаѳыраа ргарашэа» аѳыркэшэахь Омар Беигэа иеитагамѳтаны.

Уа, Анѳэа ду иѳышьоуп, еиѳаган акэзаргьы, ишакэхалак ари ауаз ашэа ззыхэан иапѳаз амхаѳыержэлар ркынза иахьнаѳыз!

2–3 шыѳэса рышьѳахь Омар Беигэа захьзу зэыр адунеи дануп хэа икадаз!

Хаѳхызгьы далашэомызт. Уажэы хара хэынза иаазеит иажэа. Апсуаа ирылатѳеит избахэ, дырбарѳгьы рѳахуп.

Ашыѳэс ѳыѳ аѳыѳѳахамѳаз апсуаа игэыргэѳаган ирахайт адунеи зегь реиха хьаа дус ирымаз амхаѳыраа рызбахэ. Изсимволхарызеишь ари? Издыруада азиас ахьышьѳрахь ахынхэра иакэнакызар? Шьѳарнахыс хайбабара агэашэ азаатызар?

Вандухалак, Амшын Еикэа
Ур, уѳныжэѳэ имыззахьоу,
Акарма рыкэных архнышьнаѳэа,
Амѳа еикэутѳап иѳэахьоу!

Истахын сара сыѳсы шѳоу сыбла иабарѳ убри еипш аамѳаѳы, хашьѳэа ѳымкрада рыѳсадгьыл ашка иаауа, иѳауа, иаха-иаха еигьхауа хайѳанеиааира. Мышк ахы,

мышк атдыхаа ирзыпшызааит ыыцъаран еикъыртцээз хажелар милаткны цъарак реилатцэара!

Уи зтахым изыпшызааит быжърабыжътцэа ацара!

Хаилатцэара зтахым, уацсыуазар, унашьталан еил-каа ари азтцэара закафы ақәзхьоу. Иабакоу зда ҳамамыз Апсны атцеицэа шыахәкәа: С. Чанба, Ар. Ахашба, В. Кәыкәба, Л. Лабахәуа, С. Басариа, С. Ашәхәатцаа ухәа здакамыз ракәны закафы хцәызда.

Итдаркәакәаша «Абласаркья», алахша, Апсны ақәыркхәа албаадара иаргәакуаз аменшевикцэа риде-иа дныкәныкәаны, иреигъыз апсуаа ртцеицэа дрыл-геит. Урт ирзипшааит ахара баапс: «Жәлар рагацәа!» Аха баша анапшыақә азы «иаарпштәымзи» урт «рхарақәа». «Уара Апсны Тырқәтәылан иадутдарц уашьтан!», «Уара амхацьыраа арахь урыпхьон», «Уара Нхытц инхо апсуаа хыртцәаны Апсныка иааугарц утахын!», «Уара Асовет мчра аитцакьара уашьтан!»

Есуаха иаркыз амашьынақәа рхы хан Баглан агафәхь. Есуаха еикәтәашьак рымамызт ахысбыжъкәа.

Акәукәухәа ихәхәоит КГБ архив афы итатцәаху ақьаадқәа, урт реихарак зегъы алабжыши ашьаршәи рхыкәкәоит иахьагъы!

Шәыхрат бзиахааит зыпсадгъыл абзиабара иақәзыз атцеицәа! Баша ақәкәахәа ишәеихсуан, аха урт алажыфацәа ирзымшыт шәара шәыуафәра, шәыцкьара, шәыламыс, шәиашара!

Схы ахьшәыдскыло, шәарт адауапшькәа, гәыбган сышәтарым, шәарт шәеипш саргъы сыпсадгъыл саз-гәыкуп, ианатахха схы сшаеигзо жәдыруаз!

Апсуа жәлар ртрагедиа амхацьырра! Схы здыруа саныкала инаркны, ари шрыцхара дуззаз, ишлагырзашаз цсыла еилыскаауа салагахьан. Сабду иаб Азнаур ипшәма Ашьхарыуатыпхан, иареи, изгабцәа афыцъеи, ичкәын

ацәгъа зыршыз адацкәа? Ақыта анапхгацәа рымацара ракәхару уи зыхкьо?

Зқышышкәсала апсуа нхафы, дгьылла зхы ныкәызгоз, иахъа иабацәа рыпхзы ахықәшу ихатәы дгьыл дарбан игәы ахзыршәаз?

Абри тцакыс инатаны, поемак ма повестк аеҕахәа ицәажәо иапцазар, зака ихақхарыиз!

Ианвар 24

Хымш рышытахъ, есышыкәса ишыкартцалац еипш, Д. Гәлиа игәалашәара иазкыз ахәылпаз ыкан, даеакала иаххәозар, амүзеи иазгәанатон апоет ду имшира. Икан 30-фык ракара ауаа, еихарафык шәкәыфәцәан. Уи ахәылпаз сгәы иамыхәагәышьеит. Д. Гәлиа ду, хлитература мацара акәым, хкультура зегъы ашьатаркфы, ифны хтәаны имшира азгәахтозу, амагазин еихабык ифны хтәазу аифдыраара уадафын. Зынза имачзан хлитература апроблемакәа рызбахә. Арахъ урыхәацшыр, урт амәыркәара еипш еилажьуп, кыс рымазамкәа, исыздыруам урт хазрафсуа? Иара Дырмит аган рацәа змоу ирҕеиамта аагозаргы, зака хәатәы ыкоузеи уакагы?!

Ари зыхкьо зегъ рацхьазагы абра имфацааго ахәылпазкәа зынзак иазыкатцазам. Ахәылпаз апоет ифны еикәшәеит ашәкәыфәцәа, дыргәаладыршәеит алитература абду, атцәыцакәак ааныркылеит, еибаныхәеит, абри аздырхеит.

Абракагы иаапшуеит хдоухатә маңьанара!

Ари баша иааиндырслаз стол хәычык акәхеит. Атамада иакәзар, убригы ашәикк, еицырдыруа ажәа гәыпцәагакәа иҕытцакын — «Хәмарра-ччара шәыгымзааит!». Аухантәарак слымха итафуан «Хәмарра-ччара! Хәмарра-ччара!».

Атыхәтәантәи амзасы кыр схы аңабаа асырбеит. Сгәы иалсхит атцәымҕ: уаанза еитазгахъаз Николоз

Бараташвили иажеинраалақәа («Мерани» — «Арашь» ада, уи ишбахэны еиҥазаап усқан). Егьырт зегьы сырҕытцит. Иара убастәкьа сазныкәеит А. М. Горки ифымта «Ашәа ашьауардын азы». Урт цқьа ихылааны акьыцхьрахь ирыстеит.

Ихасабны исымоуп, сахьзозар, сеиҥагамтақәа зегьы сеиҥарыхәацшырц, ишырхәо еицш, абыртқал икылхны, нас хаз шәкәны итсыжьырц.

Иахьа Члоука ҳцоит, Гәындажә хәычгьы дҳаманы. Сгәамбзиарақәа ирыхкьаны, абар хымз инархылоит сабацәа ртынхарахь сықәымлеижьтеи.

Иацы М. Ахашба дысзәпхьейт О. Беигәа ааигәа иааишьтыз ажәеинраалақәак. Урт ирылоуп даеа поеткгьы ифымтақәа, ижәла уажә исгәалашәом. Беигәа иажәеинраалақәа цьара-цьара ашәуа цәажәашьа рныцшуашәа збоит.

Февраль 27

Арт ахымш еилыхароуп, еизароуп хазәзоу. Иаалыркьан ицстазаара далцит хыза бзиа, еицырдыруа археолог, уамаза зылшаз, еихагьы зылшаран иказ, Ацсны дамамзар иазыцшаатәыз, ҳархеолог Михаил Мамет-ица Трацшь.

Уажәааигәа убри арыцхара икалаз акара сгәы иалсуа акы сақәымшәацт. Иареи сареи ҳаифызцәан, атехникум аҕы атара анахтцоз инаркны ҳдыбаақәа еилан. Ижра инейтыхны еиҕкаахарц иалацәажәоуп. Михаил Трацшь изы икахтцалакгьы акгьы мыцхәом. Амилат хәыч атцеицәа пшаахқәа анацхалак, иаразнак ианыцшуеит. Ацсны ахышәара-атцышәара иалацит ацсзы, алахь еиқәыршышьы игылоушәа ауп ишызбо.

Ҳлитератураҕы уаф дзыргәыргъаша мачуп. Цьоукы-цьоукы ашәкәыфцәа есымшагьы «аманшәалара» зцу

иргәаларшәазар цәгъамызт Крылов иажәакәа: 1835 шықәса аламталазы уи афра даҕәйтцит, иҕалазеи хәа иазтаауа, аепныхәакәа иртә ианалага, ус ихәеит: «Пусть лучше меня упрекают почему я не пишу, нежели дописаться до того, чтобы спросили зачем я пишу».

Март 2

Арт ахымш Қарт сықан. Иахъа схынхәит, сызгаби смаҕа хәычи сыманы. Биана далгеит Ахәынтқарратә медицинатә институт. Ишырхәо еипш, убригь акы! Даеа ҕымз-хымз рыла исыхшаз ирықәнаго матцурала исзеиқәыршәар бзиагәышьан, аха рацәак сманшәалам-хар ҕалоит. Хатала сара даараза сҕабаа рацәоуп аеар раазараҕы, аха сара исыхшаз рыцхыраараҕы иҕасташа сақәымшәо саакәхар ҕалоит. Аус сыцызуга сҕызцәа «харакқәа» уи гәартап хәа уҕоу?!

Қарт сахыҕаз арежиссиор Нели Ешба слацәажәеит Аҕәаҕа лиасразы. Иахтахуп хтеатр затә лара напхгаҕыс дамазарц. Лареи сареи хәицәажәара лаб Ражьден-гы далахәын. Сара избоит ари апхәыс баҕхатәрала дшеибытоу, хәцсуа цеицәа-апхәагылацәа азәы хәа дыш-рылагылоу, аха уи рбартамхеит изыхәтаз цюукы. Уажәы иҕалазеи? Лбаҕхатәра хәтыр ақәымлеит, лусура нылмы-жбыр ҕамлеит, ажәакала: дықәырцеит лахәтыр цены! Ари ахтыс цатцәыс иатцоу зегы еилкааны ирыздыруам. Убри аҕнытә, цюук ахыччоит ақырқырхәа, даеацюукыхгы гәалас иҕатцаны иалацәажәеит, атеатр напхгаҕыда иа-хәаанхаз.

Хсахьаркыратә интеллигенция, маҕ-маҕ ашыақәгы-лара иаеу, хәжәлар гәыгыртала ирзыцшу, апхастахарахы ахы археит.

Хинтеллигенция машәырны иаланагалаз, аполити-каҕы ахәмарцәа, баҕхатәра змаккәа, измоу азә иеипш

ахаарпшра зылшаз, зхы иазеигъу ачыдаһаз акгъы иашь-тазам абарт ауаа роуп.

Н. Ешбеи сареи ҳаицәажәара лтцшәадамхеит: лара ҫымш-хымш ирхымгакәа Акәәка даауеит, дшааилак Апартия аобком акны имҫапгахароуп ҳажәлар зтагылаз ауадафра иазкны чыдала аилацәажәара. Ҳәарас иатахузеи, уи аизара азыкатцатәуп, сара иацшьызгеит, сара исуалуп уи, уажә исымбеит, напхгацәак «агәыр нарылатцаны» ырхиара! Уатцәы инаркны сеитаналагап уи!

Қарт сықәтцит, рацәак гәахәара сымамкәа. Амзызқәа рацәоуп, аха руак: Г. С. Зотенизе иброшиура тытцит «Расцвет социалистической нации в Советском Союзе». Цьарамзар-цъара автор иҫытцеимыршәеит «ацсуа жәлар». Иара убри аамтазы автор ихаимырштит «ацара жәлар», «ауапс жәлар», уи ихәоит аненеццәа шмилатхаз атәгъы, аха зқышықәсала ақыртқәа ирыванхоз ацсуа жәлар рызбахә — «ихаштгәышьазаап» академик!

Ари гәәкроуп, ари рыцхароуп!

Март 5, 6

Арт аҫымш Апартия аобком акны имҫапысит Ацсуа театр иазкны аилацәажәара. Иазгәатазар ахәтоуп, ари аизара мҫапызгоз В. Кобахъиа иара ишихәтаз еипш, ишьахәны иеааирпшит, уашьтан зны дахьдырхәыр. Н. Ешба дкатцоуп Ацсуа театр акны директорсгъы режиссиор хадасгъы.

Хатала сара истахын директорс арцыс еилкыак дкатцазарц, иагаумхәан Нели дыпцхәысуп, аказшьа хысхақәагъы зегъ ҳаипш ларгъы илымагәышьоуп, аха уаха цыххәа шамауаз анызба, уаха сыбжьы ақәсмыргеит.

Ацсуа театр анапхгаразы Апартия аобком ирызбаз згәы иахәаз рацәаоуп.

Н. Ешбагы иаразнак лус дахагылеит. Издыруада уажэшты хартистцэа шыаёакэак рзеихгар. Хэарада, аколлектив абафхатэра згым еилазаароуп, аха артистцэа рысаз цэгьоуп, идыртцысуа сеидру! Настгы иаххахарштрим ант ауаа хэацсаёагы хтеатр хара ишрыцёгылам.

Апрель 15

Мызкы нтакэкэа ицеит сымшынтца хысымтижътеи, акык-фбак исхэашаз шыказгы ус сааиуан иахьанза.

Иахьа, асаат 12 рзы иаатит Апснйтэи артцафцэа актэи реизара ду. Иалгеит ахэылпаз асаат 8 рзы. Аизара ду шыахэны имфакысит. Икататэны икаттам зака аацшызеи? Абас схэар кэнагоуп: аёар раазара цыара-цыара арахэ раазара аткыс игэыгэтажьуп. Апедагогика наука хасабла шыаёак цхьака изымцеит.

Ажурнал «Алашара» №2 ианылеит А. Гогёуа иажэабжь «Асыс-мкаа», даара саргэыргъеит, ииашатцёкыаны ари кёёиароуп, арт афышыкёса апсуа проза иаланагалахьоу ирыдкыланы хэхэацшуазар.

Мчыбжьык ашытахь уск атцыхэала Апартия аобком ахь снеит. Актэи амазаныкёгаф икабинет ашэ аартны саныныфнала, аф. В. Кобахьиа ателефон илымха иадкылоуп, даара иеыркасаны азэы диацэажэоит. Сыфналара мацк ишицёымыцхаз гёастеит, аха уажэшты схынхэны цашьа сымамызт, снаскыан, астолснахатэеит. Снацшызар, амазаныкёгаф иапхьа астол икёуп Москва итытцыз сроман «Мои земляки», абгыцкэа нархэы-аархёуа азэы дизапхьон. Дзацэажэоз тёахышьа амоуит усгы, Деви Стуруа — Кырттёылатэи акомпартия Ацентр Комитет амазаныкёгаф иакёзаап. Ароман акнытэ уи дизапхьоит апсуа школкэа шадыркыз атэы зхэоз атыпкэа. Ас фыцья рымаза санахтыгэла, Кобахьиа ирццакит реицэажэара, ишызбоз ари ауаф, иаатыркыан акёымкэа, днахыкёша-аахыкёшо ацэажэара далагеит.

Лассы сындэылтны сцеит, уиаахысгы акырынтэ си-
бахъеит, аха ипсы иахимырзааит, сарггы сизымтцааит.
Икалац калахзар акэхап, урт рытцмышэхэаркэеи дарей
Қартқа аиқэатцаа сзалартцазар акэхап, урт цынтцатарсла
ацша ахъасша рдыруеит.

Ицёоушьаша, ргэы злацымтцэозеи абарт атцашьыц-
цэа?!

Апрель 26

Қартынтэи сааит иахъа. Икан Ареспубликаётэи апа-
ртактив, уи ашьтахъ Иреихазоу Асовет Апрезидиум. Ак-
тив аёы икан ақэгыларақэа, цёоуки-цёоуки Сталин ихъз,
ишырхэац еипш, ифышьтыхны ирхэеит, уи «дышгениз-
ггы» рхадмырштит. Цёоуки иртахуп Сталин ирежим
шьаартцёыра архынхэра. Жэынггы-ғанггы акымзарак
акы ззеилымкаазаз убарт! Г. Абашизеи сареи хайцэажэон,
уи аиаша иеадкылан дыкоушэа ауп ишызбаз. Реваз Мар-
гианиггы убрахъ ихы кыдушэа збоит. Уи сеигёыргъеит.

Актив аёы сызбахэ цёырыргар калап хэа агёфара
сыман. Струеи Кобахъиеи реицэажэара ашьтахъ
сышлапшықэтцаз фашьомызт. Сарггы, зеипш камло ак-
ггы ыкам хэа, бгыцқэак чышэны исыман. Аха уажэазы
сызбахэ азэггы ифаимыршэит.

Фазиль Искандер Москвантэи дааит, иааигеит «Время
счастливых находок» захъзу асценариа. Мосфильмаа роуп
акиносахъа ақёыргылара иашьтоу. Урт ашэкэы рыфоеит
сыхъзала, иртахуп Ацсны аихабыра шақэшахату ала атак.

Слатэан, сапхъеит асценариа, сгэы иамыхэагэышьеит.
Искандер сааипхъан, хайдтэалт, автор иапхъа иқэыстцеит
18 инареиханы агхақэеи азгэатақэеи.

Искандерггы урт идикылеит, арееираггы иеазикит.
Сыхэтаахъала ус збаны исыман: афильм хара иахтаху зе-
ггы азымхэарггы амфа иқэахтцап, уи ала Мосфильмаи

хареи хайзааигэахап, наҥ-наҥ еигьугьы дхаркатцап. Аха ус имхэыцит егырт, сара сшазэыз саанхеит. Апартия аобкомаа, сара снапы шахызгахызгьы, асценариа ргэы иамыхэеит, уа иацлеит Искандер иахь агэаг ирымаз, «Козлотур» мыжда иахыркъаны.

Уатэы Н. Киутифуеит Москвака Ацсны аихабыра асценариа шыргэацхаз ала ашэкэы. Ф. Искандер бафхатэрала еикэшэоу азэ иоуп, иацхьака илшаша рацэоуп, ас иаар-мариан дахкэахкьар, цырхагамзар хэарта хнатом!

Апрель 30

Ашыжьымтан К. Симонов Москвантэи ател да-сит, уаха дцырузаап Акэака. Сицылеит. Ифны дназ-геит. Сара цакырак сыман, хазхара хзымеицэажэеит, хзеидымтэалт.

Маи акы апарад ианалга, К. Симонов афныка сипхьеит. Асас идсыртэаларц афныка шэныдгыл хэа расхэеит И. Папаскьыр, Н. Киут, А. Цьонуа. Хайдтэалара шыахэны имфацысит, ирацэан алаф, аччара, имачын ажэа гэафақэа, тыхэацтэарада аибарехэарақэа, алыбзфыбзрақэа.

Адырфаены Д. Гэлиа ифната хатааит, Татiana лакэын угьы цшэымара хызуаз. Сара Тамара дсыцын. Уакагы хайқэшэара маншэалахеит, иахфаша-иаажэша угьы иҕан. Константин Михаил-ицеи сареи хайсаны аекспромтқэа рыфара халагеит. Хца-хца ажэеинраала аафит. Иара — ибызшэала, саргы — убас. Инаган тэахтэыс Т. Гэлиа илахтэит.

Иаха-иаха хайзааигэахоит К. Симонови сареи. Иаха-иаха сгэы дахэоит, зегь рацхьазагы уи нбан кэазла иуфьртэ еипш иуафра харакуп, дуафуп, цьабаабафуп. Ифашьазом уи ауаф ази амцеи дышрылсхьоу. Иара итэалагы бзиа ибоит Ацсны, имачымкэангы дацхраа-хьеит, иацхьакагы, уи агэра згоит, илшо акы агижьшам Ацсны.

Уажэы лассы Москвака дхынхэуеит, аха май мза 20 ирхымгакэа Ацсныка дхынхэыхуеит, избаны имоуп ыымзка абрака даанхарц.

Сацыфланы исхэозаргы, мацк хнеицныкэаргы цэгъа избом. Уи халагап Члоука ацарала.

Маи 11

Ари амза 8 рзы агазет «Правда» ианылеит К. Симон инейтыху истатиа, «Удивительное рядом» захъзу афымта, «Ахра ашэа» урыс бызшэала атытцра иах-хэаауп. Иззом, сгэы иахэаны сапхьеит, Нестор Лакоба дхапхеижьтеи агазет «Правда» хара хзыхэа ашэ ытцаркаца иаркын. Уа ианымлацыт апсуа жэлар ирызкыз статиак. Иниагэгэа ицоит 33 шыкэса, уи аамтала апсуа жэлар акым-ѳбам акымкыракэа ирхыргаз. Уцсахы еибамккэа айкэыпхьазаратэкьяггы уафы илшом. 1937 шыкэса еикэатцэакэа, ирейгыз апсуаа ртцейцэа харада-барада рныртцэара. 1941–1945 шыкэсқэа раан СССР ажэларқэа зеггы абцъар шытырхит рыпсадгыл айкэырхаразы, уа ирылагылан апсуаа рычкэынцэеи рызгабцэеи. Уи аамтазы Ацсны атагылазаашья убас икан, дапсыуазар, аибашьрахь ацара илшозаргы илиымшозаргы, арра ацара икэнагозаргы икэнамгозаргы, аибашьрахь дцар акэын. «Изгалакгы акы икэнаганда» — ари «Абласаркья» илозунг акэын уггы, уи иматцапцэа иацпыхэан напы адыркхьан.

Аибашьра еилгеит. Зыпсы тахан иказ апсуаа хынхэ-гэышьеит, аха ишпцарцылеи рыпсадгыл? Апсуа школқэа раркра, апсуа кадрқэа матцурада раанхара, жэпаѳык апсуаа рыжэлақэа рыххра, ус ишааиуаз апсуаа қыртқеоуп ухэа зака еикэахапхьазарызеи?!

Аха, «Уара иушьуа Анцэа дишьуам!» — рхэон хабатцэа. Иѳытцахарц иказаарын апсуаа рзыхэангы насып

мрахәагак. Иҫагылеит 1953 шықәса. Зны адунеи данытцит уаҫ шыала амшын ҫазырбаз Сталин, мызқәак рышьтахь уи днаишьтаргалеит иара иматца — «Абласаркья»!

Абри ашықәс инаркны ауп ацсуаа цхьака қәацарак картцо ианалага.

Абри зегьы сгәалазыршәаз К. Симонов агает ианитцаз истатиа ауп. Еицырдыруа ашәкәыҫҫы, ишихәтаз еицш хатыр ақәтцаны дахцәажәеит ацсуа литература.

Ацсуа интеллигенция акыр ианлапшықәыртцо аамтазы, агает «Правда» ақәгылара акырза зтазкуа фактуп.

Ишпахәацши ацсуа интеллигенция ахатарнакцәа К. Симонов «Правда» ағы иқәгылара?

Аиашазы, имачшам згәы иахәаз, аха цьоукыхгы алағырымтит, измаануу уара идыр!

Маи 12

Иахья 56 шықәса схытцит. Агәакьяқәа рыда азәгы исыдимныхәалеит, аха Москваи қартааи сөызцәа азәгы сихамыштит, акатахәа адныхәаларақәа аара иағуп. Иахья иааган снапы инадырkit Қырттәыла, Қарт итытцыз (Ахра ашәа), уи хамта дууп сара сзы!

Маи 13

Иахья имҫапысит Ацснйтәи ашәкәыҫҫәа Реидгыла Апленум. Азтаара: 1. Ацсуа драматургия иахятәи атагылазашья. Ажәахә инартбааны икаитцеит хакритик Ш. Инал-Ица. Жәаҫык инареиханы иқәгылаз ашәкәыҫҫәа ирылацәажәон агхапхақәа. Аха ихәамызт акы — «абла ахьтам алағырз аауам», — абаҫхатәра змам ашәкәыҫҫы алитература изырбеиом!

Маи 20

Қарт иаатит Қырттәылатәи Иреихау Асовет асес-сия. Ҫымш ицон аизара, сара ацәажәара шықәымшәоз

здыруан, сеыртынчны стѣан. Сахынапшуа избоит иде-
путатцѣам ашѣкѣыѣѣѣагы аизараѣы ишмачым.

Апсааитакраан, санындѣылтцуаз Бесо Ждѣенти дысѣа-
хаит, сааникылан, усгы даацѣажѣеит:

— Константин Симонов истатиа сгѣы иахѣеит, иб-
зианы иѣаитѣеит даѣа газетк акѣымкѣа «Правда» аѣы
дахыкѣагылаз. Уи аѣымта қырт бызшѣалагы итѣйтит,
саргы сахцѣажѣарц сгѣы иѣоуп!

Нас срыкѣшѣеит: С. Цилаиа, Г. Абашизе, И. Нанеишви-
ли — урт ажѣакгы сарымхѣеит «Правда» ианылаз аста-
тиазы.

К. Калазе сааникылан, дахыхѣмаруашѣа ус ихѣеит:

— Слушай, через статьи К. Симонова в Москве создан
твой культ! Р. Маргианигы ус иныкѣырѣршѣа астатиазы
ажѣакѣак насеихѣеит.

Асессиа анѣо сара усгы Апрезидиум аѣы стѣазароуп.
П. А. Родионов даасыдгылан: — «Ты написал хорошее
произведение и рецензия К. Симонова тоже хорошая». Уи
анихѣоз дахызырѣѣа дѣавагылан Д. Стуруа, аха ахахѣ
ихѣлашѣан дгылан, акгы мхѣакѣа днахѣавсит.

Ашьтахъ какалкыртахъ дѣацхѣеит В. П. Мжаваназе. Уа
иѣан Қырттѣылатѣи ЦК абиуро иалаз зегы, Родионов —
аѣбатѣи амазаныѣѣаѣ, еиѣацѣыригахит, ишихѣац еипш,
зны аѣымта ирехѣеит, нас «Правда» ианылаз астатиа.
В. Г. Мжаваназегы ѣбаѣа-хѣаѣа ажѣа налеитѣеит. Уи ала
иахирдырит арецензиа дшацхѣахѣаз.

Изыстаххазеи, сѣо-саауа абри «Правда» ианылаз аре-
цензиа атѣы ахѣара. Акы, хѣтала сара стѣагылазаашѣа
акыр ианыуашѣшѣыраз аамѣазы аматѣ сзылаѣѣит. Ѣба,
сызтахым даѣазныкгы ирбеит зынзакгы сыштѣынхадам.

Иѣахѣтарызеи, хнеилап ус, апырцырхѣа итѣыгуа
хгѣыжѣ еиѣѣа хѣаѣтѣаны.

Апартия аобкомаа амазаныѣѣаѣѣа лахѣ-лахѣы
исышьклапшуеит, аха иѣасттарызеи?!

Ииун 7

Иацы Адлер сыкан, сырпылон Афгантэи акрал ипхэыси иареи. Иаангылеит Пицунда. 60-фык инареиханы атыхэакцэа ицуп. Ирзиуазеи абриакара ауаа ртысны? Изакеу сыздыруам, аха акы ицеипшуп хэа сыкоуп.

Схынхэны санаауаз амфан исгэалашэоит агырцэа рах Дадииани идыркыло хэамтак: уи цыара данцоз игоцаарын Кавказ зымпытцазкыз аурыс еинралцэа хамтас ианаршыаз итымкэоз абзарбзан. Иара дуззак акэцаарын, аеқэа атцахэан акэын ишнаргоз. Ах ас атэыла рбганы даниасуаз иахтыгэлаз ижэлэр ицъашыаны еибырхэон, ибзарбзан мацара закароузеи, Анцэа ицъшыоуп уи ала ахысра даххаламгаз, мамзар амца хаиргон. Урт нацшыхақэ ирбоз акэын, арахь иара штымкэоз абардыргэышыоз.

Абри мачзак иеипшзами 60-фык ауаа ицырцсса ари Афгантэи акрал иныкэара?

4–5-қа мшы рышытахь икыакыаза иаапшит Ацснынтэи архитектура аусбарта анапхгафы С. Цинцабазе тыхэабаба иеитцейкэакэаз ус баапск. Хэарас иатахузеи, уи имацара иакэхарым ари аус еитцызхаз.

Иааркыафзаны абар апсуаа рыкэхга закэугы: 10–15-қа шықэса фхэарас инатаны ишытыхуп апроект Ацсны агафеа инаваршэны акурорт хыбрақэа рыргылара. 1980 шықэса антэамтанза ари хагафеа инаваршэны иргылатэуп убриакара ахыбрақэа, уи апроект излахэо ала, шышэнызкы каруат рыфназартэ еипш. Ари инаваргылан икатцоуп 200 нызкыфык еиламырсхакэа рыматц зуша, изхэышэтэыша зыфналаран икоу анхарта фнкэа рыргылара.

Абарт зегь неицахтар, ускак иуадафым Ацсныка ари аргылара еизнагаран икоу ауаапсыра рхыпхызара!

Ацсны аихабыра хаикэхапс хтэоуп, хмашыынақэа хрыкэтэаны хныкэоит, хыхьнеилак пату хақэуп, арахь хаварафы, ахырзаман ишафэу аабазом!

Иахъзузеи ари? Шәақъ тмыркъазакәа Апсны аоккупа-
ция азура! Ари иахъзуп — геноцид — мчыла ажәлар рныр-
тәара!

Абрахъ икылсырц акәызма апсуа жәлар зкъышықәсала
ахәатыхла рыпсадгьыл зырыхъчоз? Иабакоу Автономиятә
Республика азинқәа? Иабакоу иара Аконституция? Ари
аума изахъзу ленинтә милат политика? Иацшыызгада ари
аус еитцәкәкәа? С. Цинцабазе иацшыигеит! Дызмилат-
да уи? Дқыртуоуп! Избан, ақыртуа изитаххарызеи
хақәзаара?

ЦК КПСС анапхгаџцәа срызтцарц стахуп: Иахъзузеи
еиха амчра змоу, еиха хыпхъазарала ирацәоу амила-
џагылан, еиха ипсыгеу, хыпхъазаралагыи имацу амила-
инарықәланы рзинқәа зеггы рымырхыр? Иреигъу
рыдгьылқәа рцәыргар? Рыбнақәа хыршыаар, ртып
зџыдақәа ртәыртәыр? Ари ауп, нас, изахъзу ажәларқәа
рыиашъара. Абри акәзарыма, нас, интернационализм
захъзуггы?

Еилыскааит, ари еипш апроект хырзаман нагоуп Апсны
Аминистрцәа рсовет ахъ, итцәахуп ахантәаџы М. Чиковани
иџы. Уа ишытцәаху азәык-џыцъак рыда азәггы издыруам —
имазоуп. Амала, еилыскааит С. Цинцабазе ари апроект
иман Москва дшықаз, изирбаз, иарбан усхәартоу дызтааз
макьана исзеилымкаац.

Инықәыршәны аобком ахъ сцеит. В. Коба-
хъиа снаидтәалан, иасхәеит амца сыцразтцаз аус. Уи
изакәызаалак акгы издыруамызт. Игәы иалсит, хым-
пада, аха рацәак дацрамлеит. Аобком сдәылтцит, схы
ахъкыдысқъара сзымдыруа.

Снатәан, иааркәаџыны ашшыпхъыз зџит, ЦК КПСС
ашка, Қырттәылатәи ЦК КП ашка, нас Ареспублика
Еидгылақәа зеггы реихабырақәа рышка. Аха макьана
идәықәсымтцац, азәы исырбарцггы стаххеит. Г. А. Зизариа

сѡаипхъан, снапы зласкыз аус ахы-атцыхѡа дынтарцшны иасхѡеит, сашшыпхъызгъы исырбеит. Уи иаразнак ипсахы еибакит, уатцѡкъа В. Кобахъиа иахъ дцарц иакѡикит, дгы-леит, дтѡеит, убас акынза игѡы цнажѡеит, иара убра ипсы илышѡшѡоз цыышъеит. Атцыхѡтѡан хѡыцъагъы абра хазкылсит: азтѡара итцегъы итѡхтѡарц, нас хзыкѡгѡыгуа 5–6-ѡык еизганы ираххѡарц, уи ашьтѡхъ хѡиманы аобком ахъ хцарц, уанза ашшыпхъызкѡа тѡахызарц.

Хшымгѡыцзоз адырѡаены хтыск кѡлеит. Ашьыжъ аобком ахъынтѡ атѡл иасит, асаат 11 рзы еипш, абиуро иалоу зегъы шѡеизароуп хѡа. Сара мацк сагхашѡа снеит. Актѡи амазаныкѡгаѡ икабинет ашѡ аартны саныныѡнала, рапхъа В. П. Мжаваназе снеигѡыдыпшылеит, уи дицѡы-харамкѡа дгылоуп Кырттѡылатѡи Акомпартия Ацентр Комитет амазаныкѡгаѡ Чанукѡвазе, ара икѡуп Адснытѡи аобласт комитет абиуро иалаз зегъы. В. П. Мжаваназе Адсныкѡа данаалоз ишыкѡаитцалац еипш, уажѡгъы абиуро иалоу драцѡажѡарц итѡххеит. Зегъ хѡикѡшаны хѡа-тѡеит, ахантѡаѡ итыц аанызкылаз иара, ишѡыгузеи, ишѡыбзоузеи, шѡеилазырхо ишѡымоузеи хѡа хазтѡара дналагеит. Аиашазы, абиуро ачленцѡа реихѡараѡык цѡажѡеит, имацымкѡангъы избамыз азтѡаракѡа ир-заатгылеит. Сара ыыстуамызт, макъана ичханы стѡан, ани Цинцабазе ипроект атѡы азѡгъы даламцѡажѡеит. Ус В. П. Мжаваназе ихы аасыкѡикын, ус ихѡеит:

— Баграт Васили-ипѡа, уаргъы хѡатѡык умамкѡа укѡм, ихѡухѡѡзеи, хѡузызырѡеит.

— Хѡтыр зкѡу Васили Павел-ипѡа, ииашатцѡкъан сара исымоуп ахѡатѡы, иахъа абрака абас сшѡыкѡымшѡар шѡара шѡахъ амѡа сыкѡларан сыкан, — абас сналагеит ацѡажѡара. Асасцѡагъы ацшѡмацѡагъы рапхъа икѡакъаза иаартны иныкѡыстѡеит С. Цинцабазе еитѡеикѡакѡаз аус баапс.

— Абас ауп Апснытәи аихабыра абомба хатцатдан хаштәоу, сара ицъасшьоит абиуро ачленцәа азәгы дахьахымцәажәаз. Избаны исымоуп сара икастцаша, уи абиуро иалоу ирдыруазарц стахуп. Ихияны ишьтоуп арзахалқәа, шәара шәыхьзала, Васили Павел-ица, ЦК КПСС ахьзала, ишәцәыизом, уакагы саангылом, арзахалқәа дәықәыстоит Аидгыла ареспубликақәа Реихабырақәа рышқа. Ирдыруазаант зеггы апсуа жәлар рхатәы республикаҕы ишзиндахаз! — абас ихсыркәшеит сықәгылара. Хамтак азәгы ҕитүамызт, еикәызырџуа итәан.

Абар ацъашьахә! Қырттәыла ареспублика анапхгаҕы зынзак изымдырзозаап ари аус еитцәкәәкәа.

— Иахьа ачыдахаз исмахац! — абас далагеит ацәажәара. Уи инароуны дрылацәажәеит Қырттәылатәи акурортқәа иахьа изтагылоу, дазаатгылеит цхьақа ҕиашьас ирымоуггы. Атцыхәтәаны иажәа убрахь икы-лигеит — иадгылатәым ас апартия анапхгара иацәзаны еикәдыреәеаз аус! Нас В. Кобахьиен М. Чиковани рышқа днахьын, инақәыргәгәаны драцәажәеит: — Шәарт ишцашәзымдыруаз ари еипш апрокект анықартцоз? Қымш-хымш ирхымгакәа цқьа еилышәкаа ари аус ахьынтәиаауа, настгы ишәхашәмырштын уи еипш апро-ект акатцара зақа ацара ақәзыз! Уи азинггы кәзтцаз!

Сара сгәы иалақадан иказ атцәымг алсхит. Иараз-нак игәастеит, абиуро ачленцәа ргәы ишамыхәаз сара сықәгылара. Аха, икалаша калахьан, азәгы аҕагылара илымшеит.

Аены хәлаанза В. Кобахьиен, М. Чикованин, са-реи В. П. Мжаваназе хицын. Аобком ахыбра хандәылтц, амашьынақәа рышқа ханнеи, Мжаваназе итаххеит иа-реи сарей машьынак хталарц, егырт даҕа машьынак. Ус иаггыкалеит.

Амфан ҳахыцоз гəтыхала аицəажəара җаман. Уи ауаф иаахтны исеихəеит, иара Қырттəыла дахагыланатц, уи апроект ацтəазарафəы нагзашьа шамам.

— Уи азыхəан угəы ртынч! — абас хəаны, инапы ааситəит В. П. Мжаваназе.

Егры ацхəфəы җаипыртцит иареи җареи уи аəны. Ххынхəны җанаауаз, сəызцəа рацəажəара атыцан, саашьтнацааит сыгəтахəыцра. «Иахьазы исхытцит уи адыд-мацəыс, аха ус иҗамлар уатцəы? Еигьзар сматцура сапыртыр? Ашəкəыфəы афыха аамтəи агəахəареи имамзар, нас дышəкəыфəума? Аха сара стыц афəы, ижəлар ртоурых изымдыруа, рлитературеи рбызшəеи усс измазам азə дтəар, нас җабакылсуеи? Агба итəз Цьгыт, агба сышьтуам хəа амызгəыт дахынхалон, издыруада ус сыхьуазар саргы?!

Иахьа Москвантəи дпырны дааит сəыза-ааигəа К. Симонов. Сипылт. Машьынала идача аҗынза дназгеит. Какал еицахҗит. Рацəак алитература хзаламцəажəеит. Уи Италия дыкан, убрахьынтəи иааигаз ажəабжькəа дрылацəажəон. Уеизгьы еилыскааит агазет «Правда» ианитцаз истатиа кыраамтə инкылан ишыҗаз, Қартҗагы азтəарақəа шыҗаз.

Ииун 8

Хымшҗа рышьтахь апоет М. Лашəриа, ажурнал «Алашара» аусуфəы, истеит сеиҗагамтəқəа. Уа иҗоуп ақыртуа поезиахьтə: И. Чавчавазе, А. Церетели, Г. Табизе, И. Гришавили ражəеинраалақəа. Аурыс поезиахьтə: А. Пушкин, М. Лермонтов, Н. Некрасов. Европатəи апоезиахьтə: Ць. Баирон, Гиоте ражəеинраалақəа.

Сеиҗагамтəқəа, шамахамзар, сгəы иахəоит, иаабап апхьафцəа ишрыдыркыло.

Ииун 9

Амёыша. Иацаахыс афны сыкоуп, акгы саёзам, сапхьойт У. Черчиль ибиография. Обиективра аёамачуп, идыруп уи Урыстёыла Асовет мчра ашьаёгылара дшазыказ, итёыла акынгы зны-зынла ареакция политикахь дышнанагалоз, идыруп иара убас уи акоммунизм дшазыказ. Аха уажё иихёо — аибашьра ду аан уи еикёирхеит итёыла, еикёирхеит ашьа рацёа камтёакёаны хшыола. Уи зеггы Англия иадыруеит, уи азыхёан ауп ипцтазара даналтц, хатыр ду икётцаны анышё дзартэ.

Атрадиция ду ахьыкоу атёылаёы ус икалар акёымзи!

Урт реипш аускёа шпамоапысуеи хара хкны?

Сталин ипцы антэз ихёз ажёфан иатцакысуан, ихёз хёаны ауаа атанк реатцарыжьуан. Данцсы, зны Ленин дивартцеит. Аха рацёак мырцыкёа ицёырцуа иа-лагеит ишьаартцёыратё ускёа, уаанза дмаалыкыыз цёушьап, Н. Хрушьов уа диватёамзи, аха ускан ичхаит. Ашьтахь ишьапы данкны амавзолеи ддёылыргеит. Ус хашнеихуаз, Сталин ишьаартцёыратё ускёа аазырцшыз иара Никита Сергей-ица иматцура дамхны игёы хаххала дылкарыжьит. Арахь ухахёацшыр, агра дукёа ихамоу иахьынзалшо итцахаафоит, Черчильраа, Рузвельтраа акритика рзаауеит, атоурых факткёа ишахтаху инархёы-аархёны хрыхцёажёоит. Жёынгы-ёангы иахзымтцеит, иахзеилымкааит хэбацёа ражёацка — «Ухатёы збаны, збара уца!».

Ииун 10

Иахь Пицундэнтёи гбала Акёака дааит Афганистантёи акрал Мухаммед Захир-шах, ипхёыс Умаира дицны. Акёатёи абаёёазаёы сицылт. Уантёи атцыхёхьшыцёагы еицрыхёхёа ишицыз, дхагаланы исырбеит Акёатёи ашьха, уантёи амаамынкёа рпитомник, уи ашьтахь — Синоптёи

абахча. Иара убра Синоп апсшьарта аонафы шыбжьхьа иѣахтеит. Хәсеи хацәеи 16-фык астол ицахатәеит. Уа иара ажәа ихәеит, ашьтахь сара атак истеит. Астол афы икан гәаартыла ацәажәара, еихаракгы сара сшышәкәыффыз анеилыркаа, изазтәақәаз рацәахеит. Излазбаз ала, хатцеи-пхәыси инартбааны атцара змоу уаауп. Ифашьазом урт Мрагыларатәи акультура шырдыруа еипш, Европатәи акультурагы шырдыруа.

Москвантәи ицқәаз, хара хпосол Александров инаиркны, сифатрак рылам, рцәажәашьа хыжәжәа-фьжәжәоуп, иабакоу асасдахь идкылараан зда ххәартам аамсташәара?

Ииун 13

Иацаахыс хынтафынтароуп, еилыхароуп хазфәу. Мухаммед Захир-шах дышиашоу Кабулка дпыруеит. Зны сара схала днаскъазгарц збан, аха сара «схыгццәахазар» акәхап, картаа реаладырхәит. Акәанза ицырны иааит Г. Д. Цьавахишвили, А. Гигошвили, урт дрыцын Табагәуагы. В. Кобахьиеи сареи Қартәа харпылеит аеропорт Бабышара, нас инаган Мархьаул кыреахтеит. Устәи Акәатәи абагәазафәи хааит, убрانتәи аибашьыга гбала Пицундака хдәықәлеит, 45 м рыла уа хнеит. Ауха хшымгәыгзоз Афганистантәи акрал дхапхьеит. Ханнеи, астол хианы игылан. Сара арғьарахь ала акрал сиватәан, армарахь — хара хпосол, ипхәыс хәапхьа дтәан, уи длыватәан Г. Цьавахишвили. Иааркьафзан акрали сареи ажәақәа еимаадеит. Уинахыс астол афы хақәитрала ацәажәарақәа ыкан, иаххәап, апсызкра, ашәарыцара ухәа убас итцеггы. Асаат 1-нза уа хайдхалт. Хшаахынхәыз еипш иаразнак хашьталеит, аха сара сызмыцәеит, ахәыцрақәа сырхаргалт. Акы, изакә аамтоузеи арт аипыларақәеи анаскъагарақәеи ирықәсырзуа?! Уи сцъызшьода уашьтан? Цба, изеипшроузеи сара сроль? Сапшәымоушәа сапшәы-

мамшәә, Москваҕаҕы схапшлар акәһеит, иара убас
Қартаа рышқаҕы. Избан? Ғыңға ахцәә рматцуҕы? Мап,
рахра дара ирымаз, сара сыдгыл сшыапы ықәғылоуп,
сысасҕы иасхәаша здыруеит!

Адсуаа ескыынаҕы изқәызуаз рыпсадгыл апшзареи
абеиареи ракәын. Иахыаҕы уи ауп хазқәызуа. Хагаға
(...) зәзәартас икартеит, хабнақәа хыршыаауеит, амилаҭ
хытны иҳалахәит, хадгыл бзиахә иахнатаз амал даҕыыз-
маха аимҕәыцәра иағуп. Иабакоу адсуа жәлар рзинқәа?
Иаахтәаны иухәозар, харт Адсны аихабыра хәа икоу,
акыанцбақәа хреипшуп, иахыеинырқьо хкәашалароуп!
Аилабаара иағуп ххәынтқарра асистема. Иахыабалак
мчыла усхеит. Иабакоу Автономтә Республика азинқәа,
иабакоу иара Аконституция? Урт қыаадла еикәыршәоуп,
апстазаарағы амилаҭ мацқәа рзы зиндароуп икоу!

Абас ахәыцра хыантақәа срылан, Афганистантәи
акрал днаскыағаны, схы сымагәыхьха аонықа санаауаз.

Амған сшааиуаз Ешыра аресторан ағы сныдгы-
лан, еирызқәак рызна ағы аасхәеит. Аоны сааин,
сеаадсахны инықәыршәны Гәылрыпшықа сцеит.
Уа дысзыпшы К. Симонов. Хнейдтәалан, пыткғы
аажәит, еихаракгы хазхара хәицәажәеит. Константин
Михаил-ица ибон гәахәара дук сымамкәа ионы сшыдгы-
лаз, ииулакгы сыгәхарштра дашьталт. Убрақа ицәыртцит:
К. Симонов дағызаап амаршал Г. Жуков изкны ҕымтәк,
хкәак дсызрыпхәеит, сгәы иахәеит, Сталин «иҳалалрақәа»
аарпшуп ицәҕамкәан.

Ииун 14

Иахыа сдыруеит Москвақа. Иаатраны икоуп СССР
ашәкәыҕоцәә Реидгыла Аплениум, уи иазкуп М. Горки
диижьтәи шәышықәса атра. Аизара мғапысран икоуп
Горки ақалақь ағы.

Ииун 15

Москва сыкоуп. Саангылт сахъаангылац асасаирта «Москва», уа акэымкэа даеацъара аангылара ансықәшәалак, Москва сыкамшәа ауп схы шызбо.

Римма Казакова дызбеит. Креицахфеит. Цахъа еипшынкэа уажәы еихагы иакэыргәгәаны далацәажәеит лхатцеи лареи реилытцра атызшәа. Урт ирзеимакыроу сара еилкаашъа сзатом. Р. Казакова хпоет ду Иуа Коғониа ифымтақәа реитагара дақәшахатхеит. Аус злоу уажәшьта аитагаф илеилыркаатәуп уи апоет гәлымтцәах иапцдамтақәа цсыс ирхоу. Р. Казакова октиабр мза иахмырцакэа Апсныка днеирц ажәа сылтәит.

Абар хымш тәеит Москва сыкоижьтеи, аха дысзыпцаауам Бела Ахмадулина. Уажәшьта еиталгахъазар қалап уаанза илзаастииз сажәеинраалақәа. Телла ҳаицәажәон Иар. Смелиакови сареи, исеихәеит Акәәка анеира игәы иштоу.

Даара истахуп А. Твардовски иқәшәара, аха ипцаара уадафхеит, игәы бзиам ҳәа ауп макъана исаҳауа.

Ииун 17

СССР ашәкәыфәцәа Реидгылафы исықәшәеит К. Калазеи Р. Маргиани. Урт аангылеит асасаирта «Минск» афы. Ахәылбыгеа телла ҳаицәажәеит. Асаат 8 рзы Моссовет аваракны ҳаиниеит. Сасра ҳнеит цахъатәи ашәахәаф Гоциризе ифныка. Убри еипш фык хиржәит, ара ҳакәытцып, нахъхы Кахъетиа цәымзаркырала уашьтазаргы иузыпцаауам. Гәырғарыла аамта ҳхаагеит. Апшәма ипхәыс доурыстыпцауп, аха қыртуала даазоуп, ақырт бызшәагы лхәоит. Ари ҳакми, ус иказароуп. Аха апсуаа уи апқара ҳатданакуам, игәастахъеит: апсуа атәым милат ртыпца данааигалак, еихарак атцара змоу, иара лара лахь дианагоит қабзлагы бызшәалагы. Уи ҳара ҳмилат

амацъанара акѣхап изыхъѣо. Цѣоукъгы милатъ хасабла
хақәзаара алагамтоуп хәа ирыцхъазоит.

Ииун 18

Химки. Ара хәизеит Аплениум ахъ ицо ашѣкѣыѣѣцѣа
зегъы. Хѣталоит ағба «Н. В. Гоголь». Сара схала исымоуп
акаиута. Хдѣықәлеит асаатъ 12 рзы. Азымшын еиѣыхуа
инеиуан ағба. Амза 21 рзы асаатъ 10 рзеипцш хнеиуеит
ақ. Горки.

Амѣан хыхъ апалубаѣы икан астолгъежъ, иалацѣа-
жѣон ашѣкѣыѣѣы ду ирѣиамта. Уи рѣаладырхѣит ахѣаа-
нырцѣтѣи асасцѣагъы. Аилацѣажѣара сѣаласырхѣырц
сыкан, аха иаақәгылалак аибарехѣара изацырымтцит. Уи
ангѣаста, сѣааныскылт.

Ииун 21

Ашыжъ асаатъ 10 рзы хазтаз ағба надгылеит абағѣаза.
Хахъынапшуа нырцѣ иахпыларц иааиз ажѣлар рацѣаѣуп,
уа дрылагылоуп днапырхаха-шыапырхахо Р. Гамзатов.
Хантытцапионерцѣа ашѣтқѣа хартѣит. Харгеит асасааирта
«Нижний Новгород» захъзу ашқа. Сара хазы исырѣит
(ауада, №532), сценцъыр ахъынтѣи азиас ду Волга
ухыцшылоит. Хәпсы анеитахъ ашытахъ, хәргеит М. Горки
ибакахъы, уи ашыапаны ишытахтѣит ашѣтшытцѣрақѣа.
Аены уаха ус хамамызт, сара схала ақалақъ сналс-аалсит.
Бзиа избоит, абас, ахаан сахъымааиц, хәталагъы са-
хъазымдыруа атыц ѣыцқѣа сымацара санрыхѣапшуа.
Ицѣоушьартѣ иѣоуп, ари ақалақъ агѣтахъы уанынаскъа-
лак иубоит: ажѣытѣ атуцъарцѣа рыгѣтѣы ѣнқѣа, урт
реихаразак еихагылак, ма ѣ-еихагылак роуп иѣоу, урт
рнаѣс тауади-аамстеи амал зымпытцакызи рхыбрақѣа,
урт рнаѣс нақ ақалақъ налтцқа иупылоит хара хазну
хаамтазы идыргылаз ахыбрақѣа.

Ииун 22

Асаат 10 рзы аусура иалагеит иацы иаадыртыз Апле-
нум. Ажәахә ҕаитцеит Риуриков. Иаахтны иаххәап,
ажәахә кәадагәышһан, Горки ирҕеиамта ганкы мацара-
ла дахәацшит. Ари ашәкәыџы ду асоцреализм ашьата
икит, ауасхыр шытеитцеит — ари еицҕакны ирхәахьоу
гәаанагароуп. Аха М. Горки Асовет мчра анышьақәгыла
ашьтахь 18 шықәса ицсы тан, арҕеиара даҕын. Иар-
бан сахьафьратә фымтоу асовет цстазаара иалхны уи
ашәкәыџы иацитаз: Уи еицш афымта зацитмтазеи?
Мзызс иатцоузеи? Уи иаахтны изырымхәозеи? Цьоукы
ирҕадырхьыр калоит, уи акыршықәса ахәаанырцә дын-
хон, асоветуаа рыцстазара даараза еилкааны дыршыа
изатомызт хәа. Нас, аҕатә цстазашьа цқьа иззымдыруа
асоциалисттә реализм ауасхыр злашьтеитцарызеи?

Иҕан ақәгыларақәа, еиҳаразак уалбага цәажәаран.
Р. Гамзатовгьы, цьара хшыџтаррак сзаарцшуазар хәа,
цкакы змазамыз ажәақәак еиқәипхьазеит.

Нас Алим Кешоков дықәгылеит, дцәажәо дышнеи-
уаз, ус аиҕырцшра ҕаитцеит: «Эльбрус смотрит на Горь-
кого снизу вверх!». Эльбрус хәычуп, Горки ддауапшыуп!
Ус акәхару ишеилкаатәу? Изықәшәазеи Уршәыхәымџа
рыцҳа! Иара ашьапаны ииз, иара азыхьқәа рыла зкыркы
дырхәыхәыз Алим Кешоков Волга ду даанахәеит, азсара
даҕуп, аха уамашәа иубаша, ибжьы рдуны аурысқәа
рықәҕеицеит: «Шәсыхәацш, урысла зака ибзианы сызсо
шәымбазои?»

Ахәылбьгәха Р. Маргиании сареи хнеидтәалан, ауатка
аажәит. Ибзиоуп аурыс уаткамцахәыцәа!

Зегь реиха сархәыцит Горки дахьыраазаз Каширинаа
рыфны. Уа ашәкәыџы ду иматәи хареи хәидтәаланы
хпатрет таххит.

Ииун 22

Ахәылбыҕеҕа асаат 10 рзы Москваҕа сыприт.

Ииун 23

Москва. Асасааирта «Россия» сыһоноуп.

Уаанза М. Луконин исеихәахьан Б. Ахмадулина иара идачаҕы (Перedelкино) дшыкоу. Иареи сареи И. Нонешвилиҕы даашьтыхны абазар аҕы хныдгылан, фатәматәкәак аахәаны Перedelкиноҕа хҕеит. Бела дахпылеит дыххаччо, сара иаразнак сылдырит. 12 шықәса дсымбацызт ари аҕхәыс, дышпейцаки, насыпда!

Лахьынтоуп акәымзар, абри дызлыкәымшәазеи убри еипш ахатҕа, лбафхатәра иахәаша аҕстазара лызташаз? Аннушка хәа ахәычы длаазоит. Иаинырслан ххәы дырхиан, акы хнацхаит. Аҕшәмаҕхәыс слыхәапшуан, аду-неи азна дрыцхасшьон. Хрыжь-хрыжь дцәажәон, ахалажәакәа зегы разан, ахшыф рытқан. Риммеи лареи узеидкылом, уи еиха агәамч лымоуп, ахацклапшра лдыруеит.

Крыфан ханалга иаалгеит лара еиҕалгаран иҕаз сажәеинраалақәа, устыҕы даацәажәеит: «Эти стихи мне очень по душе, они близки мне по духу. Здесь нет поэтических путаниц, они прозрачны и ясны!».

Даеа мызкы иахымгакәа урт шеиталго ала ажәа сылтеит. Ххынхәны ханаауаз Е. Евтушенко даабейт. Уи дыцәан, И. Нонеишвили дирҕыхейт. Шәааи, уара, кавказа, цара фырцбанқәак нахкылап хәаҕы хаймхәеит.

Устәи хшаауаз Иар. Смелиаков иһоны хныдгылт. Уи ашәшьыраҕы дтәан, ивараҕы астал рхианы игылан, сасык дизыпшын. Хнаиртәан, акака аанахкылеит. Аҕшәма хатала дсеигәыргъейт, иара уатцәкыаҕы избейт Аҕәәҕа дсыцааларц, — амала, — инацитцейт уи, — «ашоура цәҕьазар, исзычхауам!»

Убри ашьтахь Акәа санааи ателеграмма сзыпшын: «Обстоятельства изменились, приеду осенью, твой Сме- ляков».

Москва сыкоуп макъана. Иацы стаацәа рзы матәақәак аасхәарц «Детский мир» ахь сахьцаз, сьыба итыргеит садресқәа зегъы зныз сблокнот хәычы. Азы этцабаз ацсыз еипш саақәхеит.

Исыхьыз цьабо сномер ағы сыштәаз, Иреихазоу Асо- вет ахьынтә ател исзасит ирласны Ацсныка схынхәырц, исыдыскылар акәхоит Норвегиатәи асасцәа.

Ииун 26

Акәа сааит, афныка сыдымгылакәа сышиашаз Цлоука сцеит, уа икан стаацәа, еихаразак смата хәычы Гәындажә дыгәхьааган сыкан.

Ииун 27

Акәа сыкоуп. Ацсны Иреихазоу Асовет Апрезидиум аппарат асасцәа рыдкыларазы аеазыкатцара иафуп.

Ииун 28

Асаат 2 рзы исыдыскылоит Норвегиатәи асасцәа, апарламент аихабы рацхьа днаргыланы. Ц-саатк инарықәгәыгуа хәицәажәон дарей сарей. Уи ашьтахь асасцәа срыпхьейт шыбжхьафарахь. Уртрхәы хиан Мар- хьаул аресторан ағы. Уакагы ихаман аицәажәара. Ргәы иахәаны ирфеит афатә ирымтхәтцаз. Устәи хәшиашаз Акәа абагәазахь хааит. Инаган ағба итхартәейт, уи цон Шәачака.

Ииуль 3

Қарт сыкоуп. Ара имѡапысуейт Иреихазоу Асовет Апрезидиум. Уи рацәак хәдымхалт. Уи ашьтахь хәиқә-

шәеит ашәкәыџџџәә: К. Калазе, Р. Маргиани, А. Қәтәтели, М. Чиковани. Хәеит Қарттәи амшын ахықәахь. Уа ххәы хианы игылан, амшын ханхықәтәалан, крахфеит, краажәит.

Ииуль5

Аџадахьтәи Ешыра. Исыпхьеит ашкол ахь. Жәпаџык ақытауаагы алархәны имџапыргеит ахәылпаз. Уи зызкыз сџымта «Ахра ашәә» акәын. Аџымта афырхатца Кьахь Хәцъарат ихатә қыта акәымзи Ешыра. Иқартпаз ахәычы гәыкала иқатқан, еиџкаарагы агмызт. Еихарак сгәы иахәаз хџык атыпхәцәә еицлабны сажәеинраалақәә ирыпхьон. Ахәылпаз реаладырхәит: К. Симонов, Г. Гәлиа, В. Кобахья, Г. Зизариа, Ш. Инал-Ица, М. Хәарцкьиа, И. Тәрба.

Ахәылпаз ашьтахь асасцәә хнарпхьеит Бадра Аџзба иџныка. Уа ххәы дырхиахьан. Аракагы ихааны, агъама бзиа агымкәаны имџапысит хәидтәалара.

Ииуль12

Ақытсоветқәә Цабали Ләтеи гәастон, ақытақәә снарылс-аарылсит. Изакайтә дгьылузеи ацсуаа насыпдақәә ирцәызыз! Закаџы амшын ихызлада? Зәыр ицсы таны дықазаргы — зыпсадгьыл иацәызыз уаауп. Иаанрыжьыз рыпсадгьыл цьоук алатхәцъеит, инхоит, интцуеит, еижәхьддылара иаџуп, ари адгьыл зны ацсуаа ишыртәыз ироухәаргы ихартцом. Бәталбеи Маршьан инышәынтра сахәапшуан, ирбганы икажьуп. Амадәахә еимыргәыцәит. Адамра дырхәхьеит.

Далааи Цабалааи ацсуаа ргәадурас ипхьазаз ихымтцәар ада цыхәә зыкамлазеи? Иагарааны схәы-цыргьы, изтагылаз аамта исшәаргы иззаргы, рыхтцәара сзақәшахатхом. Ицшаатәын аинраалара амџа! Ауаџы дрықәымшәеит, агәеибакреи ахамацагъареи рпышкыласт.

Ииуль13

Иахъа аицныкэара иамшын: К. Симонов ипцхэыси иарей Гь. Гэлиа ипцхэыси иарей, сара, Тамара, иара убас дхэцын Н. Акаба, абарт зегъы хдэыкэлейт Члоука ххы рханы.

Ихамфатэны хныдгылан иаабейт Мыкэ абаа. Сынтэа иазгэартаран икоуп уи дыргылеижьтеи зкышыкэса аттра. Асасцэа еизыргаран икоуп, арахъ иара атоурых бака ахата итабган ауп ишыкоу, арыцха цэа ахыкэкэоит.

Уажэы Члоу хныдгылейт, ара рацэак хнымхейт, Отацка ххы хархейт. Хталеит «Аекы тызго» хэа изышьтоу ахацы. Ханхынхэы, крыфара хнаргейт Грышья Акаба ифны. Иахынзыхахыз хайдтэалан, хкыафкэа кхатейт.

Ииуль15

Ашэахъа. Аены дкыларамшын, ауаа жэпафын. Убарт дрылан Члоутэй ашкол адиректор Спиридон Адлеибегы. Уи исеихэейт Члоуаа сфымта «Ахра ашэа» атыттра иазкны ахэылпаз еифыркаарц шыртаху. Икашэымтцан хэа иасхэозма, амала, афхэара сентиабр, ма октиабр ашка шэнаха хэа иабжыызгейт, иаргы дакэшахатхейт.

Уаха Кь. Чачхалиа ифныка дхэпхэоит, имоу еилкааны исыздыруам, ацара-амцара сеимаркуейт, уаха сыламкэа саапсоуп, хатала ател деитасыр сцар акэхэоит, уи ахатца игэы иалсуа стэхым.

Сажэабжъ «Чанта дааит» сафуп, ари апрозафы рапхэатэй сшыафа ауп. Излазбо ала, иуадафзоу темак сеалазгалеит, иахыахэтоу исызкылымкаар хэа сшэоит. Аха уажэшьта кэытцшыа сымам. Еихарак исцэыуадаф антцэамта мыжда ауп.

Ииуль 18

Иаалыркѣан Қартқа ацара сықәшәеит. Ариабжьарак ашоура баацсуп. Санбаркѣатцуеи сара арт аныкѣарақәа? Иабакоу сырѣиаратә усура? Исцѣызшьода ари ахѣынтцәа искѣахауа?

Ииуль 19

Қарт. Аракаггы амра кыдшәома ухѣартә ишоуроуп. Ара иаатит Қарт акомпартия ЦК Апленум. Излацѣажәо — Чехословакия атагылазашья. Уртқәа сыхшыф рызцом, зеггы еижбагоу цѣысшьоит.

Ииуль 20

Акәа. Асаат 11 рзы иаатит Апартия Адснѣтәи аобком апленум. Зтцаарас икѣгылоуп — Чехословакия атагылазашья.

Нанхәа 8

Зака тѣуазеи сымшынтца шѣтысымхижѣтеи. Иага сеилахазарггы сызлагаз еицѣысымкѣароуп, аха иара убри аамтѣазггы исхѣароуп, аматѣура кѣадыцѣ сызлоу сылшарақәа шапсақъаз!

Иахѣа сыпшәмеи сареи, Гѣындаггы дхаманы, Тамшѣка хѣоит, дхѣпхѣоит Гѣ. Гѣлиа, Тѣмыр Барганцѣиа ифны ххѣы рхианы игылоуп.

Акәа дыкоуп, ицсы ишьоит еицырдыруа ахирург А. А. Вишневски. Ааигәа зны Р. Гѣымба ифны хѣикѣшәеит, сгѣы дахѣеит уи ахѣақъым ду, изанаат адаггы, иара уггы икѣышу уафымкәа дыкам. Хамтас иаѣа ианыстѣеит сышѣкѣы, иарггы датѣамхѣит, исзааитѣиит «Дневник хирурга» захѣзу ифымтѣа, макѣана апхѣара саламгац.

Жѣацуха ахѣылбѣгѣа, асаат 10 инархысхѣан ашәуа (абаза) шѣкѣыффы Бѣмырза Тхѣаитцѣкә диманы А. Гогәуа

хафны даадгылт. Хьмыхьк ихамаз иалахгзар акөхеит. Такөаамта хаицөажөон. Асас амхацбырра атема иалхны ароман зөит хөа сеихөеит. Сахьтөаз иаразнак снейлууаа сцеит, излеигөагызеи уи атема хырзаман алакьысра? Хаицөажөара А. Гогөуа иөалаирхөит. Иажөақөа иоригиналу ахшыф рытцөуп, сгөыгүеит, хлитература даланагалеит кыр зылшара ыкоу ашөкөыффы. Аус злоу, икөшамыкөша игылоу агөыртцкөылдақөа, аполитикафы ахөмарыфцөа цьара дымфөахырымкьар! Иахьынзасылшо цхыраарак игсыжьран сыкам.

Нанхөа 7 рзы аг. «Правда» адакьақөа рөы дыкөгылеит Чалмаев. Имфөатөны дышнеиуаз дазаатгылоит «Ахра ашөа».

Қарт аг. «Қырттөыла алитература» ианылеит циклк сажөеинраалақөа, Ш. Нишнианизе иеитагамтаны.

Нанхөа 15

Москвантөи Акөа дааит Берды Кербөбаев, ицхөыс пшза Тамара дицны. Хымшкөа сасцөас истоуп. Ари Туркмениятөи ашөкөыффы, иара иреспублика адагы, Абжьаратөи Азия иахьабалак хөтыр зқөу уөфуп. Иашала сцөажөоит, ифымтақөа акгы сырмыцхьац, изласылшарызеи ирөиамта алацөажөара?

Нанхөа 16

В. Кобөхьиа, ицхөыс Раиа, сара, сыцшөма Тамара хныдгыланы ацсшьарта фны «Сухуми» иаашьтаххит И. Абөашизе ицхөыс Нели, ицкөын хөыч Вахо (урт уөка рыцсы ршьон). Арт зегьы хөиманы Ритцака хдөықөлеит. Хөешаны ф-машьынак хөртатөоуп. Алмфөанык И. Абөашизе иаахтны далацөажөеит Қырттөылатөи Акомпартия Ацөнтр Комитет амазаныкөгаф Деви Стүруеи иарөи шеигацөахөаз. И. Абөашизе ицөажөашьала, агөала ши-

моу ҫашьом. Сара, иага сзырҫыргғы, урт ирыбжьалаз сзеилкаауам. Иракли иматцуракны дшыкац дыказар, уалафахэыла дмацьанамзар, ихыз-ипша харакызар, нас иарбану игэы иалоу? Стуроеи иареи ирзеимакыроу здыруада, В. П. Мжаваназе иахь ирызцэыртцыз хыбааразар?

Ритца анкьатэи Сталин идачаҫы хнеит. Уа инеины ишыказ хрықэшәеит М. Шолохов итаацәеи иареи, иара убас В. П. Мжаваназе ипхәыси иареи. Урт ирыцын Г. Абашизе, Д. Стурюа, даҫа ҫыцьақа-хыккка.

Ҳаикэшәара змааназ уажәшьта еилкаахейт: Михаил Шолохов Васили Мжаваназе дисасуп, урт аҫыцьагы ртаацәара рыманы Пицунда еицьыкоуп.

Иахәтаз фатәи-жәтәи зырхиоз Гәдоута араион анапхгаҫцәа ракәын (В. Тания, Зыхәба). Лассы хайдтәалеит крыфара, тамадас дыкан В. П. Мжаваназе. Сара схәыцит, иатцоузеишь, анацьалбеит, абаскаҫык адгаланы М. Шолохов ицьыларә? Уи лассы еилкаахейт, М. Шолохов уа хтәанатцы хынтә дцәажәеит. Знык Сталин игәаларшәара иазкны атцәа шытихит, аҫынтә раангы «ажәларқәа рцызә» избәхә бзианы далацәажәеит. М. Шолохов идыруан, икәшан итәаз реихараҫык Сталин избәхә ибзианы ирахаларц шыртахыз. Аха ашәкәыҫы Сталин изы иихәәкәаз зеггы ааизуршәшәар, ҫыцрак рыламызт, ихәхац акәын. Аха уеизггы, ашәкәыҫы ду, агуманист, изитаххазеи Сталин ашьаартцәыра избәхә алацәажәара? Зәыр дишьуазма акымзарак имхәазар?

Нанҳәа 18

Гәдоута араион Ацандара ақыта Ахан аҫы ххәы дырхиейт. Уахь инапхьан: Берды Кербәбаев ипхәыс Тамареи иареи, Константин Симонов ипхәыс Ларисеи иареи, сарггы сыпшәма Тамара дсыцын, иара убас абра икан Гь. Гәлиә, М. Хәарцкыиә. Ишыстахымыз тамадас салырхит, хнала-нагалан, арыжәтә мацьымкәә ихамхажәит.

Адырѡаены Б. Кербабаев ипхэыси иареи Москвака ипыруан. Тамара инаскьялгеит, сара даеа сасцэакэак раара сазыпшыи.

Ауха Ацандара ханейдтэалаз К. Симонов иуха-мыштыртэ ажэа кэышк ихэеит: «Каждую национальную жизнь может по-настоящему описать только национальный писатель!»

Нанхэа 20

Иахьа М. Шолохов ицныкэаѡцэа иманы (зынза 18-ѡык ыкоуп) Акэа дааит. В. Кобахьиеи сареи харпылт. Нас ихаманы амаамынкэа рпитомник ахь хцеит. Уа хаанхеит ѡ-саатк инарыкэгэыгуа.

Уантэи Синопка хцеит. Уа хпатреткэа еицтаххит, иаарласшэа шыбыжьхьа рѣахцеит, цэыцакэакгы дхар-кит.

Пицундантэи иаауаз асасцэа дрыцыи аг. «Коммунист» аредактор хада ипхэыси иареи.

Цыашьатэшэа иубаша, абарт хатцеи цхэыси, хасас иааигэара хнарышьтуамызт. Аредактор — аргыарахь, лара ипхэыс армаарахь ивагылан. Ашэкэыѡѡы игэы пцэазар акэхап, ииулакгы урт дырпыртцны хара хыхьылаз ахь дааиуан. Иареи сареи хамтак хазы хналтцшэа хайцэажэон, уакагы хатцеи цхэыси таха хартомызт. Зака иуаассақоузеи, арыцхақэа!

Акэатэи аэропорт афь хайцрытцуан. Михаил Шолохов афинтэ кама хамтас иситеит. Ианимсхуаз итабуп хэа наиахэаны, абарт ажэакэа нацыстеит: «Имея такое оружие, я сильнее буду действовать на фронтах поэзии!»

— Смелее переходите, — даацэажэеит асас, — и на фронтах прозы, я уверен, что Вы и там тоже будете брать победы!

— Лассы, рацэак мыртцыкэа, Адсныка саахуеит, уамашэа сгэы иахэеит ари атэыла! — снапы сымхуа абас дцэажэеит хасас.

— Амѡа бзиа укѡлааит, абзиаразы хайкѡшѡааит, агѡра усыргарц стахуп М. Шолохов иѡымтакѡа ацсуа жѡлар ирылатѡан ишыѡоу, гѡыкала автор иѡылара шыртаху! — абра хайпыртцит М. Шолохови хареи.

Нанхѡа 21

Иахѡа Д. Гѡлиа идача ашѡка сцеит, уа саннеи Н. Акабагѡы дыѡан. Бзиала хѡа нарахѡаны сырпыртцит, мызкы аѡара скалом, цсшѡара сѡоит.

Устѡи К. Симонов иѡны сааит. Саатѡ аѡара ауп иѡуа ипѡхѡыси иареи ааижѡѡеи, ара иѡан ипѡхѡѡагѡы. Зегѡы еиѡхѡыраан, иаарласны астал дырхиеит. Хѡакѡшаны хѡатѡеит. Ыѡыс еихарак арт злаѡѡажѡоз Чехословакиатѡи ахѡыс азыхѡа Москваа ргѡаанагара акѡын. Раѡѡак хѡидымхалт, бзиала хѡа нарахѡаны аѡныѡка сааит.

Уаха Тамарагѡы саргѡы Қартѡка хѡоит. Уатѡѡы уа иѡоуп Иреихѡзоу Асѡвет Апрезиѡиум. Затѡенизе дысзасит уеизгѡы-уеизгѡы аилатѡара сеаласырхѡѡырц, акворум азымхозар акѡхап. Апрезиѡиум хѡшаалгалак, хгѡы иѡоуп машыынала Кисловѡдскѡа хѡѡыкѡларц.

Уажѡѡыѡѡѡѡа Биана лхѡыѡѡѡеи лареи усѡкак хѡаас ихѡамам, урт Чѡоу иѡоуп, аматѡуѡгѡы дрыѡуп. Хѡаас ихѡмоу хѡѡкѡын Бенур иѡуп. Уи турист хѡсабла ахѡаанырѡѡѡѡа амѡа дыѡѡеит (Пѡлыша, Чехословакиа, ГДР), ихѡабар хѡздырзом. Сентиабр 18 рзы Железновѡдск дѡкаларѡуп, апуѡиѡѡѡа имѡуп, хѡара зѡѡены хѡауа, иара уахѡ аѡара иѡѡшѡоит. Амѡа бзиа изыѡшызааит!

Сентиабр 17

Иахѡа асаат жѡеиза рыбжазы Минвѡдынтѡи хѡпырны Аѡѡа хѡаит. Биана, Бенур, Елеѡнора, Кѡстиа, Гѡынѡа дрыманы иахѡылеит. Ари хѡыс маѡым сара сзы, рапѡхѡаза смаѡа дысѡылеит. Анѡѡа иѡѡшыѡуп, уажѡѡыгѡы хѡибганы хѡибабеит.

Сыпшәмеи сареи 25 мшы Кисловодск ҳакан, Анцәа дхартәыуарым, ибзианы ҳапсы хшьеит. Сара мацкғыы аус зуит, сажәабжь «Чанта дааит» афбатәи авариант сағын, абжара инахызгеит. Исзыфуазар атема бзиахә спыхьашәеит.

Уатцәы Цлоунза снабжькьарц сызбеит.

Октябрь 20

А. Твардовски сара дсысасны Акәа дыкоуп, ипси-шьоит. Иацы сысасцәа сыманы Пицундака хцеит. Уаа-реигәырғьаратәы ацсуаа реааидыркылахьеит ари адунеи еицырдыруа акурорт ағы.

Сысасцәеи сареи ибзианы хрыдыркылеит.

Иахьа А. Твардовски дсызрыпхьеит ифымта ғыцкәа. Урт макьана цьаргыы ицәыримгац, рцәыргарагыы уадафхар калап. Дысзапхьеит апоема ацыптәахагыы «За далью даль» ахкәа руак акәушәа ауп ишыкоу. Уи ауасиат ажәа иафызоуп, иагәылыжжуеит ҳазну ашәышықәса ахьаакәа. А. Твардовски иахьа Урыстәыла апоетцәа рапхьа дгылоуп, убри еицш агәанаагара артцабыргуеит «За далью даль» мацара алхны иаагозаргыы. Уаха сцоит Қартқа. Уатцәы, амза 21 рзы иалагоит Қарттәи ауниверситет 50 шықәса ахьахытдыз иазку амшкәа.

Убла ихахалартә иказами: Руставели ииубилеи, Н. Бараташвили ииубилеи, уажәы Ауниверситет ииубилеи. Инеиужьзан чароуп. Арахь ҳара ҳансамбль иалоу ашәахәацәеи акәашацәеи иршәыртцаша рыматәа злааххәо капеик ҳартом. СССР аихабыреи Қырттәыла аихабыреи пату рықәибатцоит, ҳара ҳазгәалашәода?

Октябрь 25

Иахьа Қь. Агәмаа ибаф ытцхны Ғәадантәи Акәа иааргеит. Дыржит Акәатәи ашьха апантеон ағы. Қьаазым,

рыцха, мшы бзиагы иқымзаарын, убама? Иаахым-кэзакэа ақэа кыдхаеит. Ибаф акэыба итапсаны ианаахаргылатэкэа, амш ааилган, мрахэагакгы аакыл-пхеит. Апсуа шэкэыфэцэа акэыба хакэшан хыхыгыз А. Твардовскигы дхалагылан. Апрофессор Ш. Инал-Ица иааркыафзан, аха акыр еифекааны ажэа ихэеит. Уи ишьтахь дыкэгылеит Гэадатэи анхафы Нестор Ашэба.

Ускак имырхаацэакэа, аха акыр инартцаулары, ишпацэажэо хатахмадцэа! Макыана тхышьа сзатом уи иатцоу амаза!

Ахэылбыгэа А. Твардовский сареи агафеакны хамтак хнеиааиуан, нас кахуак аажэырц «Амра» хныфналеит. Ханаатэа, игэы иалан исеихэеит, иахы анышэ иахтаз Қы. Агэмаа ихатэ қытан иржхыз ибаф ытхны Акэака иахыаргаз.

— Ведь этим самим вы ограбили то горное село, где был похоронен поэт. Что будет, если и русские начнем тоже самое делать, скажем Л. Н. Толстого из Ясной поляны и т. д.

Сикэшахатуп сара аурыс поет А. Твардовски. Уи ауаф ицэысымзеит сара суасиатгы. Сызкэатып калароуп Члоу ақыта, Лаганиахэ ахабла, сабацэа рашта акэакыкэа руак афы.

Ноиабр 1

Иахы Апартия аобком афы икан аизара, иалацэажэон апсуа школкэа рзы артцагакэа реикэыршэара аус, чыдалагы иазгэатан апсуа литературазы ахрестоматиакэа 5-тэи акласс инаркны 10 класск ркынза ртагылазаашыа. Уа Анцэа ицышыоуп, абарт реипш аускэа рылацэажэара ахьтыргаз! Апартия аобком аинструктор С. Кэытцниа хар амамкэа ажэахэ кайтцеит. Икыакыза иаапшит уи азтцаара ду афы хускэа шхэартам! Рыцхарас

и́калаз, арцагақәа реиқәыршәара азтәара гәыгәтажьуп, изта́ху иши́таху еиқәи́ршәои́т. Аиқәыршәаџцәагьы еи́лыпшаам, азәгьы усс имам урт иры́лшо иры́лымшо, уала-та́хыла ау́п еиҳа́рак аусқәа шцо.

Иқәгы́лан ицәа́жәаз иаады́рцшит агха́қәа, аха ры́цҳарас и́калаз урт рееи́шьас иры́моу иаахтны иҳәа́мызт.

Ноиабр 2

Уа́ха асасцәа стоуп: аурыс шә́кәыџцәа А. Твардовский К. Симонови рта́ацәеи да́реи. А. Твардовский усгьы псшьа́ра ара ды́кан, ие́ҳәара нтцә́ои́т уатцә́ы, Москва́а дцо́ит дәы́ғбала.

К. Симонов и́таххеи́т ҳа́пхьа ишы́тоу аны́хәақәа А́дсны ихи́гарц. Уа́ха аа-саатк ры́бжазы ае́ропорт а́ғы д́калои́т, А. Твардовский са́реи ҳаи́цылои́т, уахьы́нтәи ҳа́шиашоу са́ра са́хь аџны́ка ҳаа́уеи́т, а́уацья́к хаа́еҳәатә́аны тцә́ыцақә́ак аажә́уеи́т.

А́кы еи́цшымкә́а сеи́гәы́рғои́т аурыс шә́кәыџцәа ду́қәа псшьа́ртас, усуртас А́дсны ахьы́шьты́рхыз.

К. Симонов А́дсны́ка даа́уеи́жьтеи да́ара а́краатцуеи́т. Ра́пхьатәи а́жәашы́қәса́қәа ра́ан, са́ра иааи́гәара сгы́ламы́зт, итцыхә́а кны ишы́таз рхы ма́цараз а́кәын дзы́ртахыз, бзи́арас и́калаз — урт за́кә уа́аз атцыхә́тәаны еи́ликааи́т, ха́ра дры́цәгы́ло дала́геи́т. Ех, а́нацья́лбеи́т, урт за́кәы́тцә́кьоу са́ра ишы́зды́руа иды́руаза́р, мшы́бзиа хәа́гьы реи́хәо́мызт.

Ноиабр 2

А́кыраамта сы́џны ҳаи́дтәала́н А. Твардовский К. Симонови ры́хәса́қәеи да́реи. Уа́хагьы азә́гы симы́пхьеи́т, сы́сасцә́еи са́реи гә́аарты́ла ҳаи́цәа́жәарц ста́хын.

Кры́фара́гьы ҳа́ғын, атцә́ыцақә́акгьы аашы́та́ххуан, а́ха еи́ҳара́зак гә́тыхала еи́цәа́жәара́н и́каз. Са́ра сеи́цш сы́сасцә́агьы агә́алақә́а ры́моуп: ҳар Чехослова́кия иа́лам-

лар акәзамзи? Иаха-иаха идыргәгәо иалагеит ацензура, цьюкы-цьюкы иашытоуп Сталин ириашара, убриалагы 1953 шықәсанза иказ арежим баапс айташыақырғылара...

Зны-зынлагы хниаслон Апсны апхыа ишытаз аусқәа рышқагы...

Ноиабр 3

Ахәылбыгәха А. Твардовски ипхәysi иареи наскыз-геит. Дәығбала ицон усгы, А. Твардовский сареи аперрон ағы хамтак хлеифеиуан. Адәығба адәықәлара аамта анааи, гәакыацәак реипш хнапқәа еимаххит, хгәыдибакылт. А. Твардовски ус ихәеит, сыжәахыр инапы нықәтцаны:

— Друг мой, чтобы ты знал, если очень трудно будет в Москве, я еду к тебе!

— Двери моего дома для тебя будут всегда открыты! — атак кастцеит сара.

Ноиабр 4

Иаалырқан ицстазаара далцит Реваз Мурад-ица Комахизе — Ацаратәи АССР Иреихазоу Асовет Апре-зидиум ахантәафы. Даара сгәы иалсит, иареи сареи хайфызцәан, 12–13 шықәса раахыс аус еицаауан, мыз-кахь знык Қарт хайқәшәалон. Хайцәажәон, хәгәтыхақәа еибәххәон. Реваз ихшыфеи идырреи рыдагы, анаалашыа бзиа змаз уафын.

Ноиабр 5

Амфа сықәлеит Батымқа, апсыжрахь. Фызцәас исы-цуп Н. Киути Г. Давитаеи. Сара смашына ауп хазлацо. Самтредиа ханнаос, иагращәаз сеидру, ицыңза иаан-гылт. Асаат 11 ахәылпаз хәпсы хама хнеит Чохатаури. Уа хәпхьар акәхеит. Хзыфнарцаз Н. Гоголь ихаан зса-хыа тыхқәоз апровинциатә сасаиртәқәа иреипшын. Адырәаены, ашыжымтан Батым хәкан.

Р. Комахизе иара ишиқэнагоз хатыр икэтцаны анышә дартеит. Акәыба аханы сгыланы сцәажәеит сарггы. Аңаратәи аңьажәлар срыдашшылеит Ацсны ахызала. Сажәа саналгоз, ацсышәала ихсыркәшеит, ҳабызшәа заҳауаз маңоымкәа аңьабара иалагылан.

Хатала ицшәма, нас ихшаз снарыдгыланы срыдашшылеит. Ирасхәеит, Реваз Мурад-ипа ахаан сгәы дыштнымтцәо, ус анакәха, итаацәаггы схамыштыроуп!

Ноиабр 7

Иахьа Акәа апарад бзианы имџапысит, ауаа рацәан, џ-саатк аиасра иафын.

Ноиабр 11

Иахьа асаат 6 ашыжьымтан адәығба ҳақәтцит. Москва, Курсктәи авокзал. Хдәықәлоит хәа адыр-ра шисымтазггы, А. Твардовски имахә дима даҳдылт. Ифныка ҳаигеит. Хәхьнеиз Мариа Илларион-ипца ххәы рхианы даҳзыпшын. Рацәак ҳаидымхалт.

Уантәи ҳашиашаз Переделкино хцеит. Ара ашәкәыџ-џцәа рырәиаратә џнафы хтып ылхны икан.

Сара арәиаратә ус сацәыхкьаны сыкамзи, аеныцәкьа снапџымтақәа аацәырганы аусура салагеит. Зны-зынлаггы ақалақь ахь хнабжьыслоит, ҳасамасақәак ааххәоит. «Чанта дааит» цәахәантцала аитагарада салгеит.

15-ка мшы ниасит. Тамара Бенур длыманы Акәака дхынхәит.

Зны-зынла иаабжьаршәны ажәеинраалақәакгы зыџлоит.

Уахык Иарослав Смелиаков ситааит. Инартбааны ҳалацәажәеит иахьатәи алитературафы апроблемақәа.

Акәака анеира деилаҳауеит. Ацәахәантцарақәа рхиа-ны исызитар цәгьа ибом сажәеинраалақәа реитагара.

Декабр 7

Переделкино сықәтцит, саагылеит «Москва» аса-сааиртағы. Адырғауахуа суадағы уахха сыман. Сыстол иахатәан К. Кобахья, А. Хонелиа, В. Бжьаниа, аспирант-цәа Қалғьы, Дамения, ҳаипырцит даара атх ганы.

Переделкино саныказ, декабр мза 5 рзы А. Твардовски ипхәysi иареи аадгылан, дара рдачахь сыргеит. Уа-хыкгы уа сыртан. Санышътала, Александр Трифон-ица иааган сапха иааиргылеит иашьчик заманак. Уа ипеи-пеиуа итәын салам шәкәыла. Урт апхьящцәа А. Твардовски иахь ирығауаз асаламқәа ракәын. Уи аамтазы апоет даара длацшықәтцан дықан, аиҳабыра иртахын ажурнал «Новый мир» импытырқьарц. Уи еипш иаахжәаны азалымдара еилызкааз, А. Твардовски иахь аора иалагеит. Ажәак ала иухәозар, — «Умшәан, ара ҳакоуп!» — абас акәын еицәакны ирхәоз урт асаламқәа.

К. Симонови иареи еигәылацәоуп. Уа ҳаикәшәеит Константин Михаил-ицеи сареи. Уахык ақара саагыларц итаххеит идачағы, аха сара Переделкиноқа схынхәит.

Ианвар 1

Атаацәа зегы хайбганы аоны ҳакоуп. Биана лхатцеи лареи рхәыцкәа рыманы иааит, дааит Кь. Чачхалиа, ашытахьшәа дхәхтыгәлеит А. Гогәуа. Ашықәс ґыц сара сзы макьана иманшәалан иааиуеит. А. Твардовски ашәкәы сзиґит сповест хәычы «Чанта дааит» игәы ишахәаз, напхгара зито ажурнал «Новый мир» ианитцарц шитаху.

Арт амшкәа рзы айтәаґ Евгени Герасимов Акәәка амґа дықәлоит. Сизыцшуп.

Заанатцгы издыруеит ари аповест акыпцхьра шгәагыуацәоу, «хыхьаа ргәы иахәарым, аха изугәы-шыарызеи, сажәымтыґеґа амц сызхәом, иахьынзаххәахьоу азхазәаит. «Чанта дааит» макьана цсышәалагыы исым-кыпцхьзац, ихияны ишышьтоугыы. «Новый мир»-и «Алашара»-еи еицрыґлар, аракатәи ачауқыцәа ахахә рыхәлашәар кәлоит.

Март 2

Иахьа ҳаиасит анхартә ґыц ахь. Ауадакәа иаҳа итбаа-тыцәуп, еиҳаракгы сгәы зыртынчуа, атыц бзиоуп. Ашыжь санаапш, слымхәкәа тдыргәыргәеит ацсаатә рычырчырбжыы. 14 таацәа ґналаран иахьыкоу, макьана ҳамацара ҳауп арахь ииасхьоу.

Март 10

Атыхәтәантәи амшкәа рзы ажәабжьс еимыркьо излацәажәо, Қарт И. Адамия итижыыз антинаукатә шәкәы ауп. Уи иахьзуп «Грузинское народное зодчество». Амилатеилыхцәа ихаларыжьхьеит ажәларкәа реибар-фара. Ацсуааи акырткәеи ахаан аахыс ирыбжьоу рыиа-

шьара еикэзырпаша иазыпшаауп даҕа салк. Ибаргэузеи абарт реипш агэкажыгақәа змахауа? Изымбо?

Еиуеипшым аңсуа интеллигенция рхымџапгашья, цюоукы иахьатахугьы иахьатахымгьы итқьоит, имақар-чақаруеит, егырт зынзаск рыпсы рзеит, аңсуа жәлар хәа ус жәлар ықазам хәа цюук идгылоуп, иара иблақәа тызза дрыхәапшуеит. Ари иаанагозар ҳақәзаара алагамта?

Март 11

Мушьни Лашәриа абафхатәра згым поетуп, литературатцаафуп, агәеилыхра змоу арпысуп, цхьакагьы акыр зылшаран икоу тјеиуп. Уажәы ажурнал «Алашара» аредакцияҕы аус иуеит. Аиаша ххәап, уа днеижьтеи ажурнал еигьу ала ианыпшит. Аха изхәартагәышыоузеи, ари ауаф даадырбуам. Уи длапшықәтцан ишьтоу: ацәгьахәыццәа, абафданқәа, агәыртқәылдақәа. Арт реи-зықазашья лассы иаргамамхар қалашам, усқан зегь цәырганы иахәапштәхоит хымпада!

Март 15

Иахья шьыжьяахыс афны сусурта кабинет аилыргара сафын, сышәкәқәа цхьаскит. Сөырта астал атып аҕы исыргылеит. Абыржәоуп, о-о-ф, гәышья хәа санаатәа. Саанапшы-аапшит, мап, ари уада маншәалоуп, ипхьакыртоуп. Ех, анацьалбеит, шықәса 20 рышьтахь абас аусурта маншәала сымазтгьы, еиха сылшаргьы қаларын...

Иахьабалак тынчроуп, сапхья ацәашьқәа реипш икахәхәа-кахәхәа игылоуп акипарискәа. Урт рышьтахь олеандратцла, нас акамфоратцлақәа... узырфыр, атцарақәа иасны ашәа рхәоит, арбағьқәагьы урт ырытцахом, уажәы-уажәы еикәфьыртјеит. Ҳакәшамыкәша уаха хьбра дмыргылар, ара адача иафызоуп. Абасала, иага сгәакзаргьы, уажәшьта избоуп сынхартә апроблема.

Март 22

Арт ахымш, иацынза аапын ас лассы ишпахазкылси ухэартэ амшқәа бзиан, иахьа ишаз аахыс ақәа кыдхәеoit, ахьтагыы аҕоуп. Ас мацара иҕыхьтаны амшқәа хдыло иа-лагар, сынтәа шәыр зыкалом.

Иацы Апартия аобком аҕы актив ыкан. Жәлар рынхамҕаҕы аусқәа рышыақәгылашыа иалацәажәон, еихаракгыы ақытанхамҕаҕы икоу айтцахарақәа.

Ацәажәарақәа иказ даара удырхәыцыртэ икан. Икәгылалак какоит, рцәажәашыа ҳасабрбоуп изеипшу, зны-зынлаггы аобком ахь инадыршәуеит критика-лабытцәкәакгыы, аха дара русқәа шышыақәгылоу, урт ирыгу-ирыбзоу, насгыы агхақәа шапыхтәу атәы, ма зынза имачзан ирхәоит, ма зынзак иалацәажәазом. Зегь ирхәо акоуп — икататәуп! Абас цәажәарыла аусқәа калозар, хгәы итоу зеггы назахоит, убриакара ажәа-мрахәагақәа қахаршхәеит!

Изакәытә аамтоузеи хназтагылаз! Абриакара еибажьара уафы имбацт, уафы имахацт!

Харт аизараҕы аибарехәара ҳаҕуп, адәныка уа-хасахақәа еилоуп, дасу дназықәшәаз игеит, дшәом, дырхауам! Иабакоу акоммунист ипсыцкьара? Иабакоу ахәынтқарра азакәан?

Абри еипш иуадаҕу аамта хантагылоу, ҕиашьас, еизхашьас иамоузеи апсуа культура?

Апсуа культура знапы иану анапхгараҕы итәоу зустцәада? Реихараҕык акультура арҕиара иатаху рыздыруам, егырт цьоукы уи азтцара хьаасгыы ирымам, адәныка ус аерацшраз реазыршыуашәа картдоит акәымзар. Цыцх зны ажәабжыны иаарылафит Акәа амузыкатә театр адыркырц ргәы итоушәа. Аиҳабыраҕы итәоу цьоукы ари азтцара ахы, атыхәа еилымкаазакәа «Ура! Ура!» рхәеит, урт азымхәыцзеит уи еипш атеатр

аартра иацу ауадафрақәа! Урт, — Хаи, дазыхатцхатцо дышпашьтоу апсуа культура аҕиара, уи азы ихы хитцәоит! — абас рзырхәарц ауп урт акариеристцәа «Ура! Ура!» зархәаз.

Уажәы Қартаа уи еипш атеатр аартра ааигәасигәа иалшаран иҕам анырхәа, арахь апсуаа цьюукых аилафынтра иалагеит. Ажәакала, апсуа культура аҕба хәычы ихәыпызыцуа амшын иххалеит, дамам апсқы лғарбаҕа изкыша.

Март 25

Иахьа шаанза сгылан Гаграка сцеит. Имфапызгоит араион аҕажәлар рдепутатцәа актәи рсессиа. Уи ашьтахь дызбараны сыкоуп еицырдыруа Украина шәкәыффы Олес Гончар. Уи «Украина» асанаториаҕы ипсишьоит. Хатыр икәыстцарц стахуп, уи рацәак апсуаа хәилкааны химам, цсуа фната бзиақ аҕы днагазар ахәтоуп.

Гагра аизара ханалга, уатәи анапхгацәа Л. Гәырцкаиа, Г. Алан ухәа, даеа азәык-фыцбак хәцны хнеит Алитфонд афны адиректор Г. Багатуриа ифны, ус дхәкәшәеит Олес Гончар. Фбака саат хәидтәалан, аха фыцба ашәкәыффыцәа рыбжәара изыкамлеит гәтыхала алитература апроблемақәа рылацәажәара. Уа иҕамызт иахәтаз атагылазаашьа.

Хзыхцәажәо аномер ианылеит С. П. Басариа ицхәыс В. Н. Тусишвили-Басариа лгәалашәара. Сгәы иахәаны сапхьеит, уи акрызтазкуа документуп. Уи ианыпшуеит апсуа интеллигент, апатриот иаша ипстазара зеипшраз хазхәо эпизодқәак. Агәалашәара иханахәоит уи жәлары дышрыларсыз, еихарак С. П. Басариа ихатә қыта Кәтолқа данцалоз тагылазаашьас иоулоз.

Саргыы цъара сызбахә ахәоит. Апсуа ртафратә техникум сантаз С. П. Басариа директорс дхаман, уи илапш

хаа схын есқыынагы, аха ицшәма илгәалашәоит хәа сыҕамызт.

Сапхәа даагылеит Симон Басариа, ацсуа интеллигенция ацхәагылацәа руазәк...

Закәытә хацәа ейбагақәоузеи харада-барада ихәцә-тахаз! Урт реицш згәамчи зыхшыџи еицназгоз уаха им-гыларгы калап!

Ари ажурнал аномер ианылаз зегы сылапш нархызгеит, иашала хцәажәап, ицегы ибеиазар, ицегы итаулазар, аматәарқәа ицегы еиуеицшымзар аун, избанда, иазыкәтцоу аинтеллигенция хрылатәоуп. Аус рыцушәа хәқәымшәозар калап.

Апрель 2

Иахәа Олес Гончар Гагрантәи Н. Афон дааит. Уа хәи-пылеит В. Кобахъеи сареи. Гәдоутатәи араион анапхгара Н. Гәыблиа иџны асас ихәы дырхиет. Кыраамта хәид-тәалан, аџгы хар амамкәа иаажәит. Устәи Мчышәта акалмахақәа раазартаџы хәаит, хәсас ицәшәыны да-хәәцшит ари атыц хазына.

Абрақа, ашана тыц аџы иареи сареи хәицыртцит, О. Гончар уатцәы асаат 3 рзы Адлернтәи Киевқа ддпырует.

Апрель 4

Хгәы тызкәаша акы аахәагылахит еиҕа. Агазет «Заря Востока» ианылеит Адамиа иантинаука-тә шәкәы иаххәаны арецензия.

Уаанза Қырттәылатәи анапхгара излахархәахъаз, хәзлақәдыргәыцхъаз ала, уи ашәкәы иагугы-иабзоугы мзакәан, жәлары зегы ирбартахартә еицш иахцәажәаран ишыкоу, иара ацәгәхәшәадџы Адамиагы гәыбған иртарын ишыкоу... Уи зегь мцурахеит! Зегь башахеит! Иаалаган антинаука-тә шәкәы ажәџан ақынза ихага-

лан идырѣхѣит. «Ацсуа жѣлар хѣа жѣлар шыѣам, урт абызшѣагы рымам, культурагы рымам хѣа цѣара акы анызаргы, рацѣак ибаргѣым, егырахъѣа ари ашѣѣы ла-гала бзиоуп!» — абас ауп аг. «Заря Востока» аредакциатѣ статиа иахѣаз. Ари еипш ламысдара уаѣы имахац, уаѣы имбац! Уажѣшъта ишцауеи? Ирахъѣозеи згѣы нханы иѣоу хажѣлар? «Ацсуаа ѣамлароуп!» — ари анагзаразы зегъ ѣык еицтацѣажѣан иѣазар?

Иахатѣи атѣх абартѣѣа сышрызхѣыцуаз гѣаѣрыла ис-хызгеит.

Иахъа сѣоит Цлоуѣа. Сышнеилак, сеигѣышѣ аашъѣых-ны абахѣа снытцалоит, ѣымшкагы Аѣѣаѣа схынхѣзом.

Хѣи, ишцахаѣхоз, сабацѣа рашѣа санынталалак, иаа-сыѣѣшѣаны сыпсыр, рѣыхѣа цымтѣѣарызи сахъына-ѣыслак сеимлахѣа сызку агѣаѣраѣеи агѣырѣаѣеи!

Апрель 5

Агазѣт «Советская Абхазия» (апрель 1 азы) ианылеит В. Атцнариа истатиа «Поѣзия природы и сердца». Сгѣы иахѣеит, иаанарѣшит автор апоѣзия иртцаулан ишеили-каауа, бзиа ишибо, насгы хъахѣчахѣрада игѣаанагара ахѣара шилшо. Иара убас астатиа иаанарѣшит ацсуа лирика иалшахѣоугы. Абас хѣчѣынцѣа цахѣцахѣѣа иѣагылаз, цышькласк рмоугѣышьар, лассы хѣлитѣратураѣы аѣсѣеи абзаѣеи еилдыргар здыруада?

Апрель 7

Ѡаха Цлоу исхызгеит, схѣыѣра сашъѣацшуан, аха ихъаѣшынгы исыхѣамѣшит. Амш цѣгъан, иааѣѣымтѣза-кѣа аѣѣа кыдхаѣон, цѣара уск сзымуит, цхзык сызкам-тѣеит, адѣахъы уаѣ дѣѣыло иѣамызт.

Абри Цлоу анхара-анѣыра хѣа сызѣѣѣоу зегъы еижъа-газар? Дон Кихотразар? Аха ус схѣаргы, иара аѣсѣазара ахатѣагы еижъагоупеи!..

Фынтә-хынтә исхәахьеит, аха еитасхәоит: сызқәатып
Члоу икалароуп, хәтаалагы сабацәа рашта иахьатцанакуа
кәакьтак ағы.

Иацы хашьцәа Цьумкеи, Шьотеи, хамахә Акацәба
Қарбеи, нас саргы убрахь снарылатцаны, мғык аахгоит
хәа ахәы хнықәлеит. Саби сани ахьжу анафс ахәы
ақәапрахь ххалеит. Ирасхәеит абра Шьынқәыраа зегь
рынхартә шакәыз, Қәмарчака иахьтацшуа ахәада азганк
ағы атәатцла штәагылаз, ашытахь итфырны ианкаха, сабду
аныхәарта ақәатцарахь ишыиеигаз. Ахәы харақ хәқәгылан
хамтак хаицәажәон, тцлақәакгы цәхкеит, мытқәакгы
хархит. Ақкәынцәа исыцыз срыхәоит ари ахәы харақ
атрактор нықәтцаны идрыцқьарц, еикарартәырц, ажра
ихдоугы еимарыцсарц.

Члоунтәи хәнааитцәкьа, Москвака «Новый мир» аре-
дакцияхь ател сасит. А. Твардовски дсықәымшәеит,
аха исархәеит «Чанта дааит» аоттиск даеа мчыбжьык
ала Акәака амфа иқәыртцараны ишыкоу. Уи шаасоулак,
сапхьаны иаразнак исырхынхәыроуп, икалап жәабака
мшы Москвака ацара сықәшәаргы.

Апрель 9

Иахьа абиуро ағы ихы дақәитыртәит жәлар рконтроль
комитет ахантәафы Н. Акаба. Н. Акабеи М. Ешбеи рыб-
жьара иказ аиашатцәкьа шыздыруазгы, Н. Акаба иамхра
ииашам хәа сағагылеит. Сара азәзатцәык сыда абиуро
ачленцәа зегьы Акаба иамхра қәнаганы ирыцхьазеит.

Украинатәи ажәабжь бзиа аафит: Новицки ашәкәы
сзифит. Олес Гончар Ацснынтәи даныхынхә, дицхьан,
диацәажәеит. Уи иеихәеит Ацсны игәы ишахәаз, настгы
иалацәажәеит сфымтақәа украин бызшәала реитагара
шеиҕаау.

Иахьа уахь амфа иқәыстцеит «Ахра ашәа», издыруада
ирзеитагар.

Амилат ус ахынтафынтара сзалымтцит, жэынгы-
ғангы уи сакакарц сыкан, арахь сгэабзиарагы
сакэгэыгуа избом. Закантэ сапыртцырц сызбахьюзеи ари
смацура! Амла сагаргы ахақәитра смоурызи! Аха зегь
реиха ишэартоу, мышгафок уи атып ааникылар, хзеипш
усқәа цхастахоит!

Апрель 20

Иахьа Қартынтәи схынхәит. Амш цэгьоуп, ақәа
кыдтәоит, ахьтагы ағоуп. Атаацәа зегьы Цлоука икоуп,
Цдохь ичарахь ицеит.

Қарт амш бзиан, асасааирта «Интурист» ауада №32
сыфнан, сыпсы аайтаскит, сызхара сыцәеит. Грышья
Ашьхаруеи сареи хайқәшәеит, крейцахфеит, ахәылбыха
адәыгба ақынзагы снасқыеигеит. Аиаша схәар ами,
крызлоу уафуп ари ахатца.

Апрель мза антәамтазы Қартка сеитацар акәхеит.
Сгәы итоуп Қырттәылатәи акомпартия Ацентр Комитет
амазаныкәгаф Д. Стуруа иґы снейрц. Сахәоит, икалозар,
исыртарц арґиаратә цсшьара. Уи сыртан икалозар, снаб-
жысырц стахуп Ленинграднза.

Акәарт еипш смацура астал сахахеит, аамта сафкьаны
ацара иағуп, арахь икастцаз хәа рацәак акгы ыказам.

Апрель 21

Ацсуа интеллигенция иеиуоу цытфок гәгәала ака-
риеризм рылаены икоуп. Цбоукы-цбоукы уцсыр,
уцсыжра ағхәара цыртәаанза утып иашьталоит. Н. Акаба
дамырхит, иаххәап, иаха аипш, уатцәы еипш, цсыуа хатцак
дысныртцеит итып ағы азәы дкарцарц: — Уара Акаба
уифызан, данамышхуазгы утахымызт, абри акандидату-
ра уағамгылан!

Сгәы канажыт, сшьамхы аркәадеит ари аацхамта.

— Уаа, шәанаңыалбеит, Н. Акаба сөйзә иакәын, ма-
кәана иус цқба иахәампшыц, итыц ағы даанрыжыргы
калоит, шәарт азы шәытцалама? Уи ауаф дыцсытцәкыргы
ижха хашәымтәзаап!

Закаңыара сгәы цызжәарызеи? Исзаанхазеи сара?
Ачхара, җаңхәа Ачхара! Аора! Аора! Аора!

Апрель 22

Асаат жәафә рыбжа инахысхәан, схынхәит ацсуа
драмтеатр ахынтәи. Сахәапшуан апремиера А. Гогәуа
ипиеса «Ипсаху амш» («День взаимы»), ахыз ацсышәала
иахәагәышьом автор игәы итәикыз. Аспектакль сгәы
иахәеит, еихарак арежиссиор лусура. Афымта хатагы
цқба изызхәыцу акоуп, хшыфкәышра агым, ажәақәа
еиыцшаауп, иразоуп.

Ацсуаа ауаатәыфса зегы реипштәра! Уи амфә
ханықәла, ацсуаа уаф иламфашәазо рдунеи цәырызгаша
хлитература калазом! Ацсуаа рхы-ргәы зыткәаша, рхы-
ргәы зтәызтәша фымтак хлитература иаланагалом!
Икалоит ацсышәала ифә, аха урыс бызшәала ихәыцу
афымтақәа, урт атыжәра мацаразы ауп изаццоу, уаха
хажәлар рзы хәартарак рылаларц икам!

Маи 2

Ариабжәарак Қарт снабжысын, сааит. Уака Р. Мар-
гиани дызбон. Аресторан ағы хнеидтәалан, креицахфеит.

— Уара ақыртқәа утахымшәа, абас ажәабжыны ирылоуп
Қартаа, — дцәажәеит сөйзә. Азәы ашхам дәықәйтцахит,
дызустада уара идыр.

Ари еихарак ацәгыахәыц Адамиа ишәкәы «Грузинское
народное зодчество» азын гәалсрыла ацәажәарақәа иказ
ирыхкәоит. Хәарас иатахузеи, убызшәа бызшәа назам —
диалектуп, умилац — милацзам хәа иаасыдгылаз ақыртүа

синишәаран сыказам, иара Адамия ихата дагықыртуа гәтылсандаз иубаргәыз!

Итытцит аж. «Алашара» №4, уа иануп аповест «Чанта дааит» — сыцшуп, иахырхәаарызеишь ацхьафцәа?! Аповест гәтыцгьаала изфыз акоуп, апроблема ду иалацәажәоуп цытчыткгы.

Маи 3

Уажәытәкьа Члоунтәи сааит. Саб иашьа атаҳмада Гәгәа 89 шықәса иртагылоу дычмазафуп, ибара сықан. Уажәшьта акгы изыкатдом. Дрыцхасшьоит, адунеи азна аңабаа збахьаз уафын, аңа дихылымтцит, абри ила интәоит Шьынкә Жьажьа ихшаз рыцстазара. Изакәытә халалроузеи! Изакәытә гәыцкьароузеи уи ауаф иццауа! Уатцәы аҳақьымцәа ачымазаф иахь исышьтуеит, аха уажәшьта хәартак иауп хәа сыкам! О Анцәа ду, хәарта ит!

Маи 9

Аиааира амш. Исгәаласыршәоит ацсадгьыл зхы акәызтцаз сфызцәа. Сфагылан, рпатреткәа аацәырганы сапхьа иныкәыстдоит. Акакала исгәаласыршәоит еицәххаагахьаз амшкәа!

Ишысхәахьоу еипш, «Чанта дааит» ацсышәала итытцит. Иацхьахьоу ибзианы ирыдыркылеит, «Ацсны Кацшь»-гьы рецензия кьафк анылеит.

Иацы телефонла Гь. Гәлиа сияцәажәон. Даара итахушәа збоит «Чанта дааит» дацхьар. Икалап, ЛГ ианитарц итахызар. Иара еилкааны имоуп уи аповест А. Твардовски игәы ишахәаз, ус икамлар «Новый мир» ианыларымызт.

Иахьа асаат 5 рзы Члоука сеитацоит, цхзык аасылсхыр цәгьа избом. Хақәитрак соуны санбакалои, мшәан, сара? Акәыба сантарцдалак акәзар?

Мау 17

Иацы апоет ақарахымза Алықса Лашәриа ихатә қытан Кәтол изқәатың ахықоу иаадыртуан ибақа. Жәпафык цеит еипхеибатца. Сара сәааныскылеит. Избан? Апоет ибақа хара Аңсны аихабыра иахзықамтцеит, иуаңәа-итахңәа аңара еилаңсаны ауп уи абақа шдыргылаз. Аартрағы дара роуп иаңшыызгаз. Уахь анеира шысуалугы, апоет ибафхатәра ахә ҳаракны ишысшьогы сыңхашьоит, сылахь аңхзы ақәнаңәоит, уахь сызнейуам!

Фымш рышьтахь К. Симонови сареи ҳаикәшәеит, 3–4-қа саат ҳаицын. Излазбо, игәахәара бзиоуп, аиашазы, уама злоу, уама еиғзырцаауа уафуп. Аңсны гәыкала дазықоушәа збоит, уи ауп сара сзын зегь раңхәа игылоугы.

Иахь К. Симонови сареи ҳаикәшәоит. Дызгоит Кәйдры аңшахәақа, Наа шықоу. Хаңсы хшьап, акгы хңаңҳап, тәыцақәакгы аанаҳқылап. Амфа бзиа!

Мау 21

Иахь Аңара ақытан сықан, К. Симонови сареи ҳаицын. Ақытатәи абжьаратә школ Леуарса Кәытңниа ихъз ахыртқон. Ақәантәи ираңәафын аинтеллигенция, ашәкәыфәңәа нарылатңаны. Амитинг аадыртит. К. Симонов дықәгылан дңәажәеит. Уи ихәеит Л. Кәытңниеи иареи Алитературатә институт ишеиңтаз атәы. Инеидкылан аизарагы ақәгыларақәагы иңсығены еиғқаан. Абас фынтә-хынтә сақәшәахьеит. Изхарада ари? Зегь раңхьазагы — Аңсны ашәкәыфәңәа Реидгыла анапхгара. Урт иахь Аңараа имфаңырго аус «аха рымам».

Мау 22

Дәәа фымш рышьтахь Москвақа сңыруеит. «Новый мир» ианылеит «Чанта приехал». Аоттиск аартитит,

пытчытк псахтәуп. Уиадагы даеа усқәакгы сымоуп: уахь изгоит афымтақәа ҫ-томкны еикәсыршәаз. Истахуп Гослит ағы итытырц. Тыцх Апартия аобкомаа ашәкәы рфит атыжырта адиректор Косолапов ишқа, аха макыана атак ыкам. Анцәа илпха зауша К. Симонов ихы иадитцеит апхыажәа афра. Уи, хымпада, атомқәа ртыжырагы иацхраауеит!

Ииун 3

Иахыа схынхәит Москвантәи. Стаацәа хәычи-дуи ейбганы срықәшәагәышьеит. Иаацкыаны мчыбжык Москва сыкан. Сандәықәлоз аены Гәылрыпшь К. Симонов идачахь сныдгылеит, бзиала наиасхәап хәа. Астол хнахатәан, атцәыцақәак аанахкылеит. Сдәықәлара аамта анаахадгыла, сызтаз апшәма ус ихәеит:

— Аеропорт ақынза унаскызгарц стахуп, иуцәым-гымзар?

— Иауазеи исцәымыгхартә, ейхагы сеигәыргәоит, аха харт апсуаа хабацәа ртәы ала хәхәапшуазар, цыара ицоз ифызцәа ицәыжәланы акатцәара дхыргон. Снаскоугозар, снаскыаг Москванза, ҫ-саатк рыда уаха уцәызуам, утаацәагы ургәыргәап!

Симонов даасәапшын:

— Абилет узыпшаауазар сыхиоуп! — ихәеит уи.

— Абилет уцыба итоушәа ипхыаза, — схәеит сара.

Иаразнак иеааибитан, хдәықәлеит. Абри анеибаххәоз ашьтахь иниасит 2 саатки бжаки, К. Симонови сареи хайцыртит асасааирта «Москва» апхыа.

Адырҫаены К. Симонови сареи хайкәшәеит Гослит ағы. Ускан Акәа абилет аахәан иман, адырҫаены дагыпцит. Сара сфымтақәа ҫ-томкны еикәсыршәаз назгеит уи атыжыртахь. Уа иацын К. Симонов ирецензиагы.

Косолапов стомқәа ртыжыра сақәиргәыцит, аха игә-
рагара сцәуадафуп.

Уантәи сфынасан, снейт «Новый мир» аредакцияхь.
«Чанта приехал» Конторовичи сареи хайцахәацшит.
Ссамыссақәак хәрееит.

Иара убас сныдгылеит «Огонёк» аредакцияхь,
А. Софронов дсықәымшәеит, ихьзала инсыжыит циклк
сажәеинраалақәа.

Аамта кьәек иалагзаны дарей сареи хайниейт: И. Сме-
лиаков, Р. Казакова, А. Твардовски, М. Луконин.

Ма дара сзеилкаауам, ма дара зтагылоутцәкьа цкьа
исыздыруам цьюкы-цьюкы аурыс шәкәыфәцәа.
Шамахак акәымзар, урт чмазарак-чмазарак ры-
моуп: азәы таацәарала деикәшәам, даеазәы ауатка
даашьтнакәыцәауеит, зны-зынла егыи ихәсақәа азә дка-
ижылап, даеазә дааигалап, урт дырхашәалом!

Нас, икалазеи, мшәа?

А. Твардовски итәы хазуп. Уи ацензуреи иареи
бғартахьы айқәпара иафуп. Сара исыздыруам еиха
иазеигьу аурыс литература: апоет ибафхатәра ду акәу,
хацәнамырха апоет иуаажәларратә қәпара акәу? Цьюкы
иматтура дапыртдыр, ифны дтәаны ифымтақәа дырфызар,
еиха еигьзами хәа ицәажәоит.

Сара исыздыруам урт рыуа ииашоу, аха сара из-
боит иахьатәи аурыс поет ду итахарта ацаф даины
дышхықәгылаз.

Зны-зынла ус хцәажәалоит: Дантес данхысуаз иа-
баказ, мшәа, А. Пушкин ифызцәа? Мамзаргы, В. Маиа-
ковски иеанишьуаз, ма Есенин иеаныкнейхауаз иабаказ
урт рфызцәа?

Ицьюшьартә иказами, абас атахара амфа дангылоуп
А. Твардовски, ари калоит хәацхьа, нас, иабакоу ифызцәа,
ифымтақәа реихырхәафәцәа? Аха макьана зегь хәахауп,
ма хдагәоуп!

Сара исылшо мызкы акара сипхьоит Апсныка, абыржэы хынтэуп, уахь сипхьоуижьтеи. Иаргьы деигэыргъан, ихы ирхоит Апсныка, убра дыканатцгы игэы тынчуп, гэырџа имам.

Ииун 7

Иахьа аобком аџы абиуро мыжда хаман. Асаат 11 рзы итэаз 6 саатк рзы халгеит. Зака игэыпцэагоузеи, закагьы игэхыршэагоузеи ари аилатэара! Уаха ажэак сзаццом, уардынк азна исхэаша шсымоугьы, саацсеит, скарахеит! Аеы нади еипш сгылт.

Ииун 9

Иацы К. Симонов Гэылрыпшынтэи ател дысзасит. Адырра ситеит Шэантэылантэи дшыхынхэыз. Р. Маргиани ипхэыси иарей иара иџы ишыкоу, насгьы урт сара сахь иаарц шыртаху. Ахэылбычеха снабжьысын, Ревази Ниней хафныка иаазгеит. Иаха хайдтэалан иахьынзахтахыз. Хазхара хайцэажэеит. Арт сысасцэа иахьа асаат 12 рзы «Комета» иакэтэаны Гаграка ицоит.

Уаха Қартка амџа сықэлоит. Уатцэашьтахь уа икоуп Қырттэылатэи ССР Ирейхазоу Асовет ассессия. Адырџаены Қырттэылатэи акомпартия апленим ыкоуп, убрака ақэгылара сидуп.

Ииун 10

Қарт. Соагылт «Интурист» асасааиртаџы №8. Ашоура цэгьоуп, апсылагаџагара уадаџуп. Иахьа Зотценизеи сарей кыраамта хайцэажэон. Ус еибакххэеит, рацэак мыртцыкэа Апсныка днеирц, џымшка-хымшка хайцныкэарц, нас убриакара аамта хайцныкэарц Мраташэаратэи Қырттэыла араионкэа рџы.

Змаршэа акра уадаџу уаџуп, дыхжэоуп, аполитикеи анаукеи ицэеилаџашьоит.

Июн 11

Ияхъа ҳалгеит Иреихазоу Асовет асессия. Асаат 6 рзы Дамиан Гогохъиа дхапхъеит крыфара. Хцеит Қарт налтқка, «Бетания» хәа иахъашьтоу аресторан ахь. Хахънеиз ххәы хианы иахъыпшы. Астол ҳахатәан Г. Абашизе, Д. Гогохъиа, И. Амчба, Б. Адлеиба, Г. Чачиа, Б. Тарба, сара. Аамта қыафла иахъаагеит, ҳазхарагъы ҳаицәажәеит. Излазбаз ала, Д. Гогохъиа гәғала игәы азыбылуеит иара дызлиааз Самырзақан.

— Үа саб джуп, сангы уа дыржуазар акөһап, сара сахыржуа сыздыруам! — ихәеит илабжыш хақәкәала. Уи аухатәи ҳайқәшәара, айфызаратә еидтәалара адагы, маҷк акара аполитика ацәа ахазаргы каларын. Д. Гогохья, Г. Чәциа ухәа Ацсны иалтцыз агырқәа иртахуп хар змам ацсуааи дарей еизааигәан иказарц.

Июн 13

Ашыжьж асаат 10 рзы иаатит Қырттәылатәи аком-
партия апленим. В. И. Ленин иира 100 ахыттра арес-
публика шапыло — абри акәын Мжаваназе иажәахә. Уи
ажәахә сара сгәы ишаанагоз еипш гәыргъа-гәышьтыхра
мацарала еибытамызт, акритика рацәан. Убри акнытә,
сара сықәгыларә иарә сахтәаз акыр исыпсахит, иамс-
хит сажәеинраала «Ленин икны». Сықәгылеит, ахә
сықәгылашә сара схатагы сгәы иахәом. Уә ицәажәаран
изыхәтаз В. Кобахыә иакәын, ахә сара сагәыдрыжылеит,
уи змаану сеидру?

Асаат 12 рзы апсеитакра карттеит. В. Кобахьиеи П. Ги-
лашвилии Мжаваназе днарыцхьан, ирласны Адсныҕа
шәхынхәы хәа рыдиттеит. Урт андәықәла, саргыы срышь-
талеит, сықәгылахьан, уаха снызкылоз хәа исымази?

Сара Қартқа санца сышытахь А. Твардовски, ипхәыс
Мариа Илларион-ипха диманы, Акәа дааит. Ари кәлеит

амза 10 рзы. Тамара асасцэа дырпылеит, инаган асасааиртаёы инлыжыит. Адырсаёены аоныка дрыцхьеит. Рацхьазакёны урт асасцэа хзааит хуада ёыцкэа рахь. Рхёы дырхьеит, азэггы дадрымгалеит, таацэашэала инейдтэаланы акы инацхаит. Амра лташэаанза хэоны икан. Ал. Твардовски скабинет акны дааин, аёырта а стол дахатэаны ашэкэкэа дрыхэапшуан. Уажёы-уажёы Биана длазтаауан: «Когда же приедет наш мученик?» Уи сара сзы акёын иззиэхэагёышьёоз, аиашазы, агэакцэгъа хэа изышьёоу сами сара.

Уамашэа иубартэ икалеит: мчыбжык аонытцкала сыёны икан асасцэа дахькэа: К. Симонов, Р. Маргиани, А. Твардовски, аха сара срыкёымшэеит. Уи акгы аурым, аус злоу, гэык-цсыкала имфахытцит сышка.

Ииун 14

Иахьа Члоука амфа сыкэлоит. Сышнеиуа, Гёылрыцшь сныдгыланы, А. Твардовскии К. Симонови збап, снаря-цэажэап, нас — Члоука!

Икалаз уи ауп, А. Твардовски К. Симонов Гёылрыцшь дшыказ аниаха, иааигэара сыказароуп хэа дыкэгылт.

Дхацшааит К. Симонов игёылапхёыс «тетя Дуся». Урт хасасцэа ирылтэит ё-уада хёыцкэак, аёны апхьа икан атцеиць. Убри ашта кьаё акны хайкэшэалон Твардовскии, Симонови, сареи. Хпатреткэаггы еицтахьхан атцеиць хахагыланы.

Хёылбыгёхак сныдгылеит А. Твардовскии ишка. Хшеи-цэажэоз иаацёыригеит Н. Акаба избэхэ. Уи исеихэеит иматтура данамырх ашьтахь Москва иара иёы дышнеиз, акакала дзыкэшэакэаз зеггы шизеитеихэаз.

— Уаха сызлаухэо акгы ыкам, абри удкыл схэан, ацара идызгалт, — дцэажэон А. Твардовски, — аха Акаба ацара идимкылт. Нас А. Твардовски дазтааит абиуро

акны икалатцѣкѣаз, хазы хѣтаала еиликаарц итаххеит сара уи абиуро аѣы иааныскылаз апозиция. Иахынзасылшоз еилкааны иасхѣеит.

— Вы сделали больше, чем в таких случаях можно было бы предпринять! — ихѣеит А. Твардовски.

Ииун 17

Ахѣылбыгѣха Тѣмарей сарей хѣеит Гѣылрыцшѣка, А. Твардовски даабарц. Апшѣмацѣа хашнеиуаз рдыруан, иахзыпшын. Ирымаз ала ххѣы дырхѣеит. Иааит К. Симонов ипцхѣыси иарей, Гѣ. Гѣлия ипцхѣыси иарей хнеидтѣалан, тѣѣцакѣак аажѣит.

Хахѣѣажѣоз ицѣыртцит аповест «Чантѣ дааит» азбахѣ. Гѣ. Гѣлия имзакѣа ихѣеит аѣымтѣ игѣы ишахѣаз.

— Сгѣырѣгѣара иснарѣит «Литературная газета» ашѣка иааркѣаѣны рецензиак! — даѣын уи. (Цѣбыргынѣгы, уи арѣцензия акопия инапы антѣаны иара уатцѣкѣа иситѣан, аѣныѣка иаазгеит.)

А. Твардовски ажѣа ааимидан, устѣы дналагеит:

— Эта вещь нам всем понравилась (имеется ввиду редколлегия журнала) своей глубиной. Конечно, автор мог дать другой конец, но все равно логически повесть завершена. Она щемящая, внутренне богатая. Я не знаю, может ли Баграт Васильевич писать дальше прозу, здесь, кажется, он все выложил!

К. Симонов даламцѣажѣазеит, избан акѣзар аповест дамыпцхѣацызт.

Пытѣрак ашьтѣахѣ А. Твардовски ицѣыригеит Ф. Искандер избѣахѣ, — баѣхатѣрыла еикѣшѣѣу уѣѣуп! — ихѣеит атцыхѣтѣан. Итѣаз зегѣ рахѣтѣ азѣгѣы иаеимкит уи еипш агѣаанагара.

Ииун 21

Уажѣааигѣа, хымшѣка рышьтѣахѣ, сара икастѣаз ахѣа-рала, Акѣа дааит Қырттѣылатѣи ССР Акультѣра аминистѣр

Отар Тактакишвили. Уи ҳақхъа иқәиргыларан дыкоуп
ѳ-зтцаарак:

1. ахэынтқарратә симфониатә оркестр аштатқәа
(50-ѳык);

2. хор-капелла (60-ѳык) аштатқәа.

Убарт рыдагы, даеа жәаѳык ашәахәацәа-асолистцәа
рыштатқәа.

Сара сгәанала, арт аштатқәа шыақәыргәгәаны ианы-
кала — шыаѳак еитацеит ацсуа культура.

Аха, рыцхарас икалаз, цьоукы ирзеилкаауам ҳабацәа
ражәацка иахәо: «Ухыза гәатаны ушыапы еитцых». Урт
рыгхаршаланы икәгылт:

— Ҳара иахтахуп амузыкатә театр!

— Иаразнакгы ҳалагароуп аоперақәа рықәыргылара.

Хымз-цшыымз ирхымгакәа нақ хнахоит «Травиата»
ма «Фауст», арт зегь ацсышәала икалар ауп. Ари еипш
агәаанagara игәпысцәазаргы, иказааит ус ихәыцуагы!

Отар Тактакишвили и сареи хнеидтәалан, цқба ҳаи-
цаажәеит, ашәкәы ааѳит ҳыцъагы хнапы антцаны СССР
Акультура аминистр Фурцева лыхъзала, ҳахәеит ГИТИС
ақны ацсуа студия хтызарц. Цшышықәса рыла ҳара
ихәуеит ацсуа муз. комедиа.

Оркестр анхау, акапелла анышыақәгыла, урт иан-
рыцлалак — амузкомедиа, нас атеатр аартразы иаанхаз
шыаѳазатцәык акәхоит.

Аха цытѳык ҳара хнапхгаѳцәа ирзеилкаауам, атцәфан
амырскәа аанда шузымшышуа. Даеакала иаххәозар,
акадр умамкәа аартышыас иамоузеи атеатр!

Ииун 21

Иахъа А. Твардовски иира амш ауп. Мархъаул аресторан
аѳы уаххъа ирхиеит. Уа ҳаикәшәеит К. Симонов ипцхәыси
иареи, Гь. Гәлиа ипцхәыси иареи, сара, Тамара. Цытрак

ашьтахь ихахьзеит И. Тарба ипхэysi иарей, уи ицын Нодар Думбазе, Гульда Калазе, асахьатыхьы Цирцхалава. Урт зегьы ркъаф катцаны ауп арахь ишымфохьытцыз. Сара ажэа аххэааны инаган А. Твардовски истейт алабашьа. Изыстазгы даара деигэыргъан идикылт.

Ииун 27

Гриша Ашьхаруа ифныка дхапхьейт. Уа икан: А. Твардовски ипхэysi иарей, К. Симонов ипхэysi иарей, Гь. Гэлиа ипхэysi иарей. Сара сакэын афы дзыржэуаз. Астол даара ипшзаны еифкаан.

А. Твардовски атцэа аакэхны Гь. Гэлиа диныхэейт. Даара ажэа кэышкэа, ажэа цшаахкэа хэан Дырмит Гэлиа изы. Абри астол афы сапхьейт бзиа избо сажэеинраала: «Сишь, харантэи иаафуйейт ашэак!» Урыс бызшэалагы атцакы еитаган ирасхэейт. Сасгы апшэымагы ргэи иахэейт.

Ииун 28

Иахьа А. Твардовски, К. Симонов, Гь. Гэлиа рыхэсакэеи дарей хаманы Арасазыхь ақыта хақан. Ақытафы ханнеи, шыапыла мацк хныкэейт. Араса ашьапаны итаз азыхьгы хнафыхэейт. Устэи Кэлымырка хфаскэейт. Ла-миак ифны хамфохьрейт. Астол даара ибзианы ир-хиан. Ишыстахымыз атамадара сыкэшэейт. Насыцны изыкалаз — арыжэтэ псыуа ыццкъан. Икан ашэахэара, акэашара. Асаат 10 рзы Акэа хақан. Уаха хаипыртцит А. Твардовскии сарей, уи уатцэи ифныка амфа дыкэлоит, сара уаха Қартка сцароуп, уатцэи асаат 10 рзы иаатуейт Аплениум.

Ииун 30

Қарт икан ареспублика апартиатэ актив. Ажэахэ кайтцейт В. П. Мжаваназе. Ааигэа Москва имфанысыз

акоммунисттә партиакәеи аусуцәатә партиакәеи реила-
тәара алтцшә иазкын уи ажәахә.

Ацснытәи иҕаза делегатцәа зегы аухатцәкьаххынхәит.
Адырфәены Акәа иҕалараны иҕан актив. Ажәахә ҕаитцон
В. П. Мжаваназе. Дәыҕбала амфә ҳақәлеит. Кобахьиеи
сареи Мжаваназе ивагон ахь дхапхьеит. Саатки бжа-
ки инареиҳаны авагон ағы, ашәыр хаакәа хнарыцхауа,
апшәмеи ҳареи аицәажәара ҳағын.

Ииуль 1

Ахәынтқарратә театр ағы имфәпысит Актив. Аи-
зара ашьтахь В. Кобахьиеи сареи Мжаваназе дхаманы,
иара игәацхарала, Бзыцынза ҳеит. Дәрыцшыҕа ххы хан,
иҳамфәтәны Лыхны хныдгылт. Ара рацәак хнымхеит.
Лассы хнеит Дәрыцшь. Хахәацшит ғыц иаадыртыз
амузеи. Уи ашьтахь Махты Таркьыл ишҕа ххы ҳархеит.
Апшәма, есымшааира еипш иахьагы, дгәырҕатцәа
дахцылт. Акәасқьа азал ағы ххәы хианы игылан. Хакәшан
хаатәеит, ара иҕан цшыфок-хәфок ркынза ҳатыр зқәу
абыргцәа. Хасас инафс апшәма Махты дтәан, арахь сара
сиватәан. Афы дзыржәуазгы сара сакәхеит, ус цьюuky
иргәацхеит, измаануу сеидру? Рацәак ҳаидымхалеит.
Лассы амфә ҳақәлеит, алмфәнык ацәажәарақәа ҳаман.

Ииуль 2

В. Кобахьиеи сареи В. П. Мжаваназе дхаман
хдәықәлеит абжыуаа рышҕа, хықәкылаггы ҳцоит
Агәыбедиаҕа, ҳаитаауеит Илларион Шьакаиа. Асаат
3 ирзынацшуа ҳназеит аколнхара аусбартағы. Амфән
хныдгылан иаабеит Охәуреи азырцха.

Аусбартағы аицәажәарақәа ханрылга, Илларион Шьа-
каиа дхапхьеит ифныҕа. Уа ғыки-бзыки ишамхәо еипш
астол хианы игылан. Рацәак ҳаидымхалт, цәажәара дук-

ггы ыҕамызт. Хҕынхэны ханаауаз, ихамфатэны Ткэарчал хныдгылт. Ақалақь хналс-фалсны иаабейт.

Ахэылбыха Кьалашэыр астанциафэы хасас адэыҕба дақэхартэит. Хымш тѳеит Ареспублика анапхгафы хицуп, хиацэажэоит, иажэа хазызырфэеит, Ацсны азыхэа абзиа итахушэа ауп ишызбо. Аха, гөақрас икалаз, иара напхгара зито асистема кэарфэаруеит. Д. Гэлиа ихэан еипш, цыоукы «рхы азақэанқэа дара иапыртцоит!» Урт азэггы ицэшөом, азэггы ицэыпхашьом. Хабакылсуеи уатцэы? Уахасахахэа хаилалома?

Ииуль 7

Иахьа, Москвантэи иааит Иреихазоу апартиатэ школ азырфэа ачехословакцэа, исыдыскылт. Саатки бжаки инеиханы хайцэажэон. Азтаарақэа рацэаны исыртеит. Иудырратэ икоуп хара хыхь ргэы нханы ишыкоу.

Ибзиоуп аха, абри сымч зегь зыдсырзло закэызеи? Ари зегь арфеиаратэ ус иапырхагоуп! Сычкэынра санықэыз еипш акэзар даеакын, аха иабакоу!

Ииуль 28

Ааигэа исоуит А. Твардовски икнытэ асалам. Апрофессор Г. А. Зизариа ифымта «Адекабристцэа Ацсны» шытахька ирхынхэит, уи сара сихэан, истахын «Новый мир» ианитцарц. Излаифуа ала, астатиа игэы иахэеит, аха, икалах сеидру, журнал изанымтцеит.

Ииуль 29

Ихафсыз амчыбжь азы Пицунда сыкан, хатала дызбарц сцеит Г. Абашизе, уи итаацэеи иарей уа рыпсы ршьоит. Григоли сарей фбака саат хайцэажэон, зеггы хрылацэажэеит: ацсадгьыл, аполитика, апоезия, айфызара. Шамахамзар хгэаанарақэа еикэшэозшэа ауп

ишызбаз. Аңсуааи ақыртқәеи реизыказаашыа ақынғы
угыи иамыхәаша акғы имхәеит. Аха усаак сгазам,
иажәакәа агәыџбара шрытцахџоу здыруеит.

Амза антәамтазы Қартқа ддәықәлоит, имџатәны
Акәа ҳафны дынкыдгылар қалап.

Қлоу сабацәа рыхәтә кәасқәа рбганы, ихаракны
икәсыргыларц стахуп. Ауастацәа ықәсыргылахьеит, иацы
убрантәи сааит. Иаарласны актәи аетап амака ахартҗоит.
Нанҳәа аналагамтазы иара акәасқәа ахата рбгәтәуп.
Ирыцхашыаны сынтәоит уи ажәытә фны. Арбгара
аарлахәоуп ишызгәағыыз. Уаагылеижьтеи гәығыртала
убла тырхаха узхәаңшуаз, уахьиз, уахьаазаз афны уаҳа
иумбауа арбгара иузнамыртцысыр калом агәырџа!
Агәыхь!

Ауастацәа ирыстеит иаарыцқәаны х-нызқь маат цара
ҕыцла. Знык исзыргылагәышьар, сықанатц арахь сааилап,
хамтақғы саангылалап, саҳәшыа Хәыта рыцҳағы, цшак
сагарым, хьтак сакрым ҳәа лгәы каршәны дыџназаап!

Ииуль 30

СССР аминистрцәа р-Совет ахантәафы А. Н. Косыги-
ни Финлиандиатәи апрезидент Урхо Кекконени 20-џык
ауаа рыцны Ашәтәылатәи Клыхәра акатцәара ихытцит.
А. Н. Косыгин абыржәы џынтәуп абас Клыхәра акатцәара
дхытүеижьтеи. Урт дырпыларцы Гиви Цьавахишвили
Қартынтәи дпырны дааит. В. Кобахьиеи иареи Ажа-
ра анаџс асасцәа ирпылеит. Нас излахархәаз ала,
аныкәаџцәа даара иааңсаны иқан. Ажара ақытсовет
ахантәафы ифны афара картцеит. Аха, излархәоз ала,
ари ачеицьыка рацәак ихаамхеит, асасцәа ааңсацәазар
акәхап. Устәи ирыман рәаархан, инаган Афон ҕыц
адачакны иаанрыжыит. Уа рыңсы аныршыа, Пицундака
ииасит.

Август 1

Иахьа сабшоуп, хматацәа афыцъагы Кәтолка ихашь-тит. Хара ихазбеит Гәылрыпшыка адачахь хаиасырц. Хаматәакәа уа инышьтатцаны ихазбеит Члоунза хнабжьысырц. Уа, ишысхәахьоу еипш, афны аргылара сафуп. Иахьа издыруан актәи аетаж амака шахадыртәоз. Убри акнытә, убрахь даара сыццакуан, иагыстахын уа-хык саагыларц, атыхәтәанынза акәны сыпхьарц иаар-ласны идырбгаран иказ сабацәа рыфны.

Тамшь хнеиуан еипш, амилиция хмашьына аангылартә еипш аtryшә дасит. Хаангылеит. Уи иситеит В. О. Коба-хьиа ителефонкәа. Уа апошьтакны снейны Акәака ател сизасит. Кобахьиа дсықәшәеит ифны. Исеихәеит, иахьа 5 рыбказы уеизгы-уеизгы Акәа скалараны шахәтоу.

Хаанымгылакәа Члоунза хназеит. Уа агәылацәа зегь еизаны актәи аетаж амака ахартәара иафын. Санцоз, ам-шраз, ф-бутылкак акониак шытысхит. Иаахсыртлан, ма-кьана икатцам афны хлыфнагылан, иахныхәеит. 15–20 минут рыда снымхеит, иаразнак Акәака ххынхәит.

Асаат хәба рыбказы Қыртәылатәи аминистрцәа р-Совет иатәу апсшьяртә афнафь снейт. Уа исзыпшын В. Кобахьиеи Г. Цьавахишвили. Иаразнак хдәықәлеит Пицундака. Амфан Цьавахишвили ихаихәеит Австриа дахьыказ иибаз, иахаз. Сара ари ауаф дыздыруеижьтеи жәабака шықәса инареихауп. Аинтеллект згым, иб-зианы иаазоу азә шиакәу фашьом, настгы игәы пхтым. Ахәынтқарра ус афь даара игәгәакәоу дреиуамзар калап, дуафь ццакуп, зны-зынла дықәцақәсуеит, азтцара дуқәа рышьтыхра иеалаигалом, ишилымшо идыруазаргы калап.

Пицунда рапхьа адача №9 афь хнымфахытцт, уа А. Н. Косыгин дахзыпшын, нас иара днахапгылан, хаицәажәо ажәабатәи адачахь хдәықәлеит. Амфан,

хахшыкгы хааидыргылан, ихайхэеит Пицунда акор-пус дукэа шеимидаз, урт ирыгу-ирыбзоу шырацэоу. В. Кобахья аффахэа иажэақэа ранцара дафын. Сара ицэажэашьей ихэыцшьей хасаб рзызуан, истахын абри анапхгафы дзакэытцэкьюу аилкаара. Уи — анхашэа-антышья аилкаарафы хэарак атахымкэа ихэыдоу азэ иакэым. Ифашьазом апышэа дугы шимоу. Аха урт ма-цара азхома айхабыра рхада имехак? Имоума агэагырей хара анапшрей?

Хнеит Кекконен ишка. Хнахатэеит уаххья. Астол итцегы еигьзаргы ауан. Асаси Косыгини ажэақэа неимырда-ааимырдеит. Сара Кекконен уажэадагы дызбақэахьан. Сара иахьынзаздыруа, ари икэыгоу, хара инапшуа уафуп. Афинцэа ргэыла ду Асоветтэылей дарей еимабзиазарц итахуп. Ицьюушьяртэ иказами, 4 миллионк иреихам амила, убас рхы мфэпыргеит, ахэынткарра дукэей дарей еизымзырфыр ада цсыхэа камло. Ари иахьзуп даараза ихараку амила хдырра, амила кэышра, амила анарха! Зегь аауеит хара хашка, хазтахугы хазтахымгы. Зегы ирыхэлахажылароуп, аха ианбанза? Арахь агарра хзатцымтит. Кекконенгы уи акэхап дкырклышуа дзааз, хгэырфа иаго иакэзам уи.

Уаххья ханалга, А. И. Косыгин днаскьяагон. Амфан изулак иасхэеит Ацснутэй абнақэа зтагылоу арыцхара атэы, Г. Цьавахишвилигы даасыцхрааит. А. Н. Косыгин ус ихэеит: «Еааны хымпада аплан абжак акара ихаркьяфэуеит». Аха убригь рацэак дацрамлакэа, ины-кэырцшшэоуп ишихэаз.

Аухантэарак схэыцуан: изыкалазеи абас? Ацентртэй айхабыра цкья изырымзырфэуазей атыцантэй анапх-гафцэа?

Ауха Гаграка хцеит, уа хэпхэеит ххшыкгы.

Август 2

Аены жәәфа рыбжазы Пицундақа ҳааит. Асасцәа ака-тер илтартәаны Адлерқа хдәықәлеит. Амқан А. Н. Косыгини Урхо Кекконени рхала аицәажәара рыман. Адлер хнеиаанза амшын аеарцәгьеит. Хкатер асқьала изадым-гылеит, 40 минут инареиханы ахәыпызыпра иафын. Ашьтахь, иааулак хазхытцит. Хашиашаз Адлертәи аеро-порт ахь хнеит. Апхьа Кекконен дыприт, ашьтахь Косыгин. Цьавахишвилигьы уи дицталаны Москвақа дыприт.

Г. Цьавахишвили, акыршықәса издыруаз, арт ахымшк хажьейцыз уаанза идсымбалацыз идызбалақәеит. Итахуп аихабыра ргәы иахәартә ахымқацгара, ацәажәарақәа раан, изакәызаалак итцару зтцаарак ацәыргара итахзам...

Август 4

Москвантәи исзаарышьтит ажурнал «Советский воин» №14, адақьа 13 ахьаахуртуа иануп спатрет, анно-тация атаны, уи иатцагылоуп сажәеинраалақәа қба.

Август 7

Тамареи сареи Гәылрыцшь адачақны ҳакоуп. Иа-хьа аусурахьтә санаауаз Ш. Инал-Ица даазгеит, уаха-гьы ара дқалоит, кыртцуан ҳаибамбеижьтәи, хазхарагьы хаицәажәап.

Уи иаҳа инартбааны далацәажәеит тьцпх Тьркәтәыла данықаз иибаз, иаҳаз. Сара сызтцарақәа ртыхәа пцәо-мызт, иара исеихәац еитәсеихәон. Абри ҳағзан аухан-тәарак.

Август 8

Иахьа Иреихазоу Асовет Апрезидиум афы исыдыс-кылеит 27-фык Англиантәи иааз ағар. Урт мқапызгоз хара хтәқәагьы нарыцутар, зынза 68-фык ықан. Қ-саатк

Август 12

Иахьатәи амш сара сзы ачыдатцакы змоу мшуп. Асаат 11 рзы сдәықәлоит Члоука. Иахьа хгәылацәеи хуастацәеи еицхырааны идырбгоит сабацәа ркәасқьа. Уи дыргылеит 1900 шықәсазы, хабла анаахәт иаабаз, зегь хәйтцазааз, жәпафыла асасцәа дахьқәа зыфнатәахьаз — уаха уафы ибараны иказам. Аамта гәымбыл уи еицш иага канатцоит.

Август 13

Иахьа Ацсны аихабыра хәицылеит Александр Николаи-ица Шелепин. Хәтала ицылаз цшьфык хәуп: В. Кобахьа, П. Гиладшвили, Ш. Шартава, сара. Зны амаа-мынкәа ихәрбеит, нас крыфара Мархьаул аресторан ахь днаагеит. Сара, уи ауаф избәхә саҳахьан акәымзар, ахаангы дсымбацыт. Ихысхәара сыздыруам, ирытцоузеи иаахтны ицәажәарақәа? Хәра атыцантәи анапхгацәа хәгәтаны мацара акәу, ма абас иаахтны ацәажәара илшоума, иаххәап, аполитбиуро ахьеилатәоу? Амашьына хәтәаны хәшцоз ус ихәеит:

— Я говорю лично свое мнение: Автономные республики должны быть преобразованы в союзные республики. Эта мысль принадлежит В. И. Ленину.

— Все Автономные республики без исключения будут приветствовать эту идею. А что мешает ее проведению? — сиязтааит сара. Асас хамтак фәтұамызт. Дхәыцуа дтәан. Нас иаацәыригеит Ацсны апрель мзазы икалаз ахтысқәа рызбахә.

— Теперь все спокойно? — дтәаит иара, усгы нацитцеит: — Ваш ученый (Хә. Бҭажәба иоуп дызфыз) встал на путь провокации, когда он писал: «В Абхазии живут русские, евреи, армяне, грузины и абхазцы».

Хәра иаххәагәышьозиз, хгәы цызтәахьаз акәын.

Уажэы Мархьаул аресторан аҕы астал ҕахатэоуп, крахфойт, атҕыцааҕакгы аанахкылоит. Нас иара ихала иаацэыригеит:

— Вот два дня тому назад я прочитал в «Новом мире» повесть одного вашего писателя, очень понравилась эта вещь, — ихэеит уи.

Харт, астал иахатэаз апшэмацаа, хнеиҕацшы-ааиҕацшит. Нас В. Кобахья асас иеихэеит уи афымта автор сара шсакэыз. Шелепин 20 минут ракара ирехэаны дахцаажэон «Чанта дааит», атдыхэтэан ус ихэеит:

— Жаль, что такая хорошая повесть появилась в «Новом мире»!

— А другие журналы не напечатали бы! — схэеит сара.

— Почему? — дтцааит асас.

— Другие меня не знают, и я их не знаю! — сагэы-ламлацаакэа атак кастцеит сара.

Хамтакы алитература ҕалацаажэон. Асас дазаатгылеит «Литературная газета» атагылазаашья, уи аполитика мацара ишаҕу, иара убригь уаотцас амфа ишырзыкэымтцо ухэа убас итцегы.

Сара еилыскааит уи ауаф алитература аинтерес шимоу, дагышацхьо.

Агыларахь ханнеи, ҕасас атцэа аакэихын, инартбааны далацаажэеит СССР ажэларкэа рыешьяра. «Уи ауп ххэынтқарра быцра ақэымкэа шыатас иамоу!» — дцэажэон уи. Ашьтахь В. Кобахья ишка ихы наирхан:

— Уара сгэы уахэоит, ухагылоу утыц уақэнагоит хэа агэаанагара сымоуп, ақәҕиарақэа узыцшызааит!

Абра данааи ҕасас, ацэажэара даакэытцын, хамтакы дхэыцуа дтэан, усгыы нацитцеит нас:

— Мы почти не занимаемся национальным вопросом. Этот важнейший участок у нас заброшен. Если дальше так продолжится наше государство может развалиться! —

абас кыраамта уи гѣартыла дѣацѣажѣон. Ашьтахъ Акѣа абаѣазахъ ххынхѣит. Уа иахзыцшын акатер, хасас бзиаала хѣа наиахѣаны убри днакѣхартѣит.

Схынхѣны аѣныѣа санаауаз схѣыцуан: «Уахынтѣ иахзаауа аихабыра иреиуоу абас гѣартыла азѣгы дѣацѣажѣазом, ари ас игѣы зааиртызеи? Иѣалап аихабыра рыгѣтаны айкѣымшѣаракѣа атыц рымазар? Аха хара хнапы ианузеи? Ихазтѣаауада?

Август 14

Иахѣа акомпозиторцѣа Ражден Гѣымбеи Михаил Осокини, дара ахѣара иѣартѣаз ала, сырѣацхѣит изѣыз адраматѣ симфониа. Ргѣы иахѣазшѣа ауп ишызбаз.

Август 16

Амеѣша. Хѣакоуп Гѣылрыцшѣ адачаѣы. Биана Ессенту-контѣи дѣырны дааит.

Мацк ылыцлеит. Хѣматацѣагѣы ара иѣоуп. Иахѣа рапхѣаза Гѣынѣажѣ амшын дѣазгалеит.

Ариабжѣарак инеиужѣзан пѣшьароуп сызѣу. Истахуп ажѣеинраалакѣак зѣырц, аха, иѣала сеидру, сгѣы сыц-неиуам, макѣаназы саѣѣытѣып! Схѣыцракѣа рѣыршоит, еихарак иниаѣѣоит Цлоу аѣны аргылара сызѣу ашѣа. Хѣаи, ажѣалантѣѣит, наѣ сзалганѣа!

Аѣѣтазаара аѣанахѣала хѣхѣацшѣуазар, саѣынтѣѣалаха иѣаѣѣо уи аѣны ахѣсыхѣѣо акѣы ыѣазам, аха моралла уи ада схѣартѣазам! Атѣыѣѣѣагѣы тыѣрак амоуп. Сыцѣазар, сыцхѣызкѣа Цлоу иѣѣтѣуам, сыцсыр, сызкѣѣатыц уа иѣа-лароуп, ус анакѣа, хѣѣалагѣы уахѣ сыѣазар акѣзами, аха исылшару, тахмаѣаѣ, қалақыла зыѣѣтазара еиѣѣаау, ақытаѣы анхара-антѣыра?

Август 17

Амеыша. Гэылрыцшь ҳакоуп. Шаанза сгылоит, амшын сталоит, акгы сағзам, ашәкәкәа срыцхьоит. Ашоура баацсуп. Зны-зынла ае-хыцәгъа еипш схәыцрақәа саамтадырслоит...

Август 18

Ашәахъа. Аусурахъ сныкәоит, уаҳа акгы сағзам.

Август 19

Афаша. Иахъа мшы уадафын. Апрезидиум акны исыдыскылеит Еилахәу Араб республика амилаҭ еизара ахантәафы ифызцәеи иареи. Иара дыпрофессоруп, декономиступ, дуафы кәиматушәа збоит. Саатки бжаки инеиханы иареи сареи ҳаицәажәон. Нас Мархъаул аресторан ағы креицахфеит. Иара дышпцсылман гәтылсазгы, атцәыцақәак ааникылт. Официалла дсыцхьеит итәылахъ, иауаны икалозар, сеигәыргъаны сцоит уи атоурых тәылахъ.

Абри ауафгы хгәырфә даго дмаазеит, хтәылахъынтә ацхыраара цъара иҭахызар акәхап. Уи закацъара, зака тәыла ирызхарызеи ҳацхыраара?

Август 22

Иахъа исыдыскылеит Тырқәтәылантәи иааны икоу апсуаа ыцъа. Афыцъаггы Жыбақәоуп. Руазәк Гәада акыта диит. Иаб Саид сарггы дыздыруан, 1936 шықәса рзы Тырқәтәылака дцеит иҭаацәа иманы.

Арт афыцъаггы цымкрыда апсшәа рхәоит. Руазәк данцәажәо абазин цәажәашъа ахыцәалашәо ыкоуп.

Анцәа ицъшыоуп, сыбла иабоит амҳацъыраа рыхтылт, сеигәыргъоит урт рхатәы бызшәа рхамыштыкәа иахы-рхәауа! Дара излархәауа ала, Тырқәтәыла инхо апсуаа

зегы еилоутар, 200–300 нызкыык иреитам. Шамахам-зар зегы макъана ацсшә рхәоит. Икоуп убас қытақәак, цышәа ачыдахаз атырқәшәа ахырызымдыруагы. Урт ахәара карттоит ацсуа нбан шәкәы рзахацшаарц. Афар даара ихымзгшыаны ирымоуп хатәы бызшәала ацхьареи афрей ахырызымдыруа.

Ицо ианалага, иоагылан, — Хәхьудуқылаз хгәы аргәгәеит, хәкара хацнаттоит, ацсуаа, ара ика, уа ика, урыгымхааит! — хәа снапы сымырхит. — Иахзеитахәозар, иаабаз рацәоуп, егьаххәаргы астцәкәа ибзиан шәыкоуп хәа хәкамызт, — ицәажәон амхацьырқәа рыхтылт.

Цыхәаптәара змам ацсуаа ргәырфә: дара — нырцә, хара — аарцә. Даргы хәычы-хәычла изытуеит, харгы — убас. Хазну ашәышықәса ицбара баацсуп. Хәбағықәнажылои ари азыхәашь-тәагашоу?

Ацсуаа зегы хәцсадгыл ажәоан атцака хәказар, ианамуза хәхьцсуа хәицыцсрын!

Август 23

Асабша. Асаат 11 рзы Гәылрыцшынтәи Члоука сдәыкәлеит. Снарыхәапшып аоны акатцара иаеу ауастанцәа. Иацы ахәылпаз ара адачағы лыпхацәа лыманы даадгылт Лариса Жадова (К. Симонов ицхәыс). Уи гәыкала исыдылныхәалеит аповест «Чанта приехал» («Новый мир»), дапхьеит. Абас иацхьалак исыдырныхәалоит, еихарак иацсыуаам.

Ауастанцәа хар амамкәа аусура иаеуп. Егьи асабшазы аоны агыдра зынза ихаргалар калап.

Саб иашьа Гәыгәа дхәартагәышьам. Уажәшьтак уаха илнамыршар калап. Сахәшьа Хәыта насыпдагы хьтак лылалан, дхьиткәитуеит. Зегы сзеилалеит, аонҕыц аргыла, ауада ҕыцкәа рахь аиасра, аматацәа рыххара, уажәы урт инарыцлеит исзааигәоу ауаа рчымазарагы.

Урт зегъы схы икъыскрын, Апсны аиџабыра хускъа җеила
ицозтгъы, аха иабакоу?!

Август 24

Амҗыша. Гәылрыцшь адачаҗы сыкоуп, Гәындажәгъы
ара дҗамоуп, лгәабзиара иаҗа-иаҗа еигъхо иалагеит.

Сентябр 7

Иацы ашьыбжышьтахъ Гәылрыцшь адачахъ җаиасит,
Гәындажәгъы дҗацуп. Ландуи лареи уа иааныжъны, сара
Җлоука сдәықәлеит. Саатк акара Җлоу сыкан, ауастацәа
фатәматәқәакгъы рызназгеит. Аоны агыдра харгала-
хҗеит. Иахышәны ихыбны иалгар хәа сгәыгүеит.

Ариабжыарак, схы амца акызар арцәаха шсымамгъы,
сажәеинраалақәа снарыхәапш-аарыхәапшит. Ажәеин-
раала анысхәа, атыхәтәаны җаазқәылаз ацсуа поезиаҗы
цахъа ацхъагылара змаз апоетцәа еиха-еиха рыгехьаркуа
иалагеит.

Ахәиттәхәа хжурнал абгъыцқәа ирнахало иалагеит
ажәеинраалақәа, еихаразак еиха цагәыла ицәаблоуп,
гәы рытдам, цсы рытдам, шыа рылам, хшыф рзаарцшуам!
Рыцхарас икалаз, ацәгъеи абзиеи реилыргара иашытоу
акритикцәа макъана иаххымзац. Уи рхы иадырхәоит
гәыпфок амчра знапаҗы иаазгаз ашәкәыфәцәа. Урт
афымта ахатабзиаразы ақәпара атыцаны, акгъы злам
афымтақәа ркыцхъра, рзыргара иалагеит.

Ас иандәықәла, хлитература арыцхара итагылоит,
апартия анапхгарахъ узеигәыгүа акгъы ыкам угъы.

Сентябр 8

Гәылрыцшь адачаҗы сыкоуп. Мацк акара сыцсы
ааитаскит. Нас снадтәалеит сфырта астал. Сажәеинраала
җыцқәа даҗазныкгъы снапы нархызгеит. Апрозахъ са-

ниас ашьтахъ, ажѣинраалакѣа раптцара акыр исцѣы-
уадаѣхазшѣа збоит. Аха иацыстцаз рацѣамзаргъы, иаѣа
игѣылыршѣоуп, иаѣа итцаулоуп.

Апроза — акамбашькѣа тцакны, абар уцѣматѣа, уи иа-
хасоу ацѣшъхѣа иахоу ацѣеиха уцѣытцар хѣа ушѣаны,
умахѣѣакѣа ацѣмаакѣа ирыкѣыргѣгѣо, адѣаза ужѣра
еимырцпо уаннеиуа еипшуп. Апоезиацкѣа — ирымб-
жѣац аѣыццышѣа кѣаркѣашъеиуа ианнеиуа, уара иѣыжѣу
акѣадырртѣа аѣахакра акырза иануцѣыуадаѣу еипшуп.

Сентиабр 19

Иахѣа спыруеит Ереванкѣа. Исыцхѣеит. Ованес
Туманиан диижътеи 100 шыкѣса атцра иазкны Ереван
иаатуеит СССР ашѣкѣыѣѣцѣа Реидгыла Апленум.

Сентиабр 20

Ереван сыкоуп. Абыржѣы ѣынтѣуп ари ажѣытѣа қалакѣ
сѣтаауеижътеи. Ашьыжѣа Арарат снагѣыдыцшылеит,
кыраамтѣа сыбла сѣакѣгомызт. Арарат шахатуп, уи акѣхоит
зегъ реихѣа издыруа Ермантѣыла иахнагахѣоу агѣакракѣа!

Ақалакѣа сналсѣалсит. 1940 шыкѣсазы саныкѣази уажѣи
узеидкылом, ақалакѣа азхѣаит, аѣеибнатѣеит, ипшзахѣеит.

Асаат 10 рзы СССР ашѣкѣыѣѣцѣа Реидгыла Апленум
аатит. Ажѣахѣа кѣаитѣеит апоет Наровчатѣа. Абрѣацѣкѣагъы
иазгѣасымтар сгѣы иауам, ибзиан хѣаззызырѣыыз ажѣахѣа.
Нас икѣан ақѣгыларакѣа. Зегъ реихѣа сгѣы иахѣеит Мариет-
та Шагиниан лыкѣгылара.

Агхақѣа рганахѣыалагъы Апленум иахнарбаз мацзам,
иаххѣап: иабакоу, мшѣа, аурыс шѣкѣыѣѣцѣа дукѣа: М. Шо-
лохов, А. Твардовски, К. Симонов ухѣа убас егъыртгъы.
Урт залахѣымзи абри зегъеидгылоутѣи Апленум?

Аурыс хѣынтқар иколониалтѣа политика ианасакѣа-
хѣымтазгъы В. Бриусѣа. А. Блоки аерманцѣа рпоезиа

абеиара гэартахъан. Уажэы аурыс шэкэыѿѿѿа дукэа аламырхэкэа Аплениум амѿапгара рацэак акгы хнатом. Ас хандэыкэла, аешъара, айѿызара ауалцъша ихаднатцо хзынамыгзар хэа сшэоит.

Ереван хаиниет айѿызѿа: Р. Маргиани, К. Кулиев, Б. Ахмадулина, Е. Евтушенко, Д. Гранин, О. Гончар, М. Танк ухэа даѿа азэык-ѿыцъак.

Урт ѿызѿеи сареи хайдтэалакэеит, хазхарагы хаицэажэеит.

Ермантэыла атыпкэа хдырбарц хдэыкэлеит аделегатѿа. Хнаргеит О. Туманиан дахъиз акыта акынгы. Уа иаадыртит апоет имузеи. Ажэлар гэык-цсыкала рчеицъыка рнапы икэтцаны иахпылеит. Цышэа дук змамгы ибартэ икоуп аерманы жэлар рпоет ду ргэы-рыпсы дшаласоу, убри акнытэ О. Туманиан ахаан азы цсра-зра икэым!

Хазтааз атыпкэа зегъ рахътэ ѿба сара сзы хаштра рыкэымкэа иаанхоит: Ечмиазин — аерман жэлар рыцкъаныхэарта, амилат зегы ахыкэзаалакгы еидкыланы изку амчра дузза ахытѿаху абрака ауп.

ѿба, Севан азиа. Ари аерманѿа зкъышыкэсала рыпсадгыл иазкартэахъаз алагырз еизыркэкэаны ахътэы саан ду иантэаланы ихаракны иакуп адгыл. Арарат убри алагырг-мшын ишанцшылоз иажэит, ишлеит.

Сентиабр 25

Икала сыздыруам, сѿа акы алашэеит, исызбеит Акэака схынхэырц. Ауа, иагазундазгы, сызмыцэеит. Шаанза, асаат 5 рзы сыприт Акэака. Ашамтазшэа сылаѿа нтааит, ус пхызк сналанагалеит. Астамыр Маан (тыпх дыпсгэышьеит, костюм цэышк ишэны даасыдгылахит, — Иухъзеи, Баграт, улахъ зеикэузеи? — хэагы дсазѿааит. Исхэара сзымдыруа сышгылаз, иара днытѿаба дцахит. Ус, дук мырткэа, саапшит. Исѿэымыгхеит ари апхыз, сѿа иалашэеит сышьтахъка бзиарак шыкамыз...

А́кәа сааит, сыпхыз сгәы иштыхоз. Аоны стаацәа зегы еибганы срыниет. Какал скын, Апрезидиум аш́ка усура сцарц аеырхиара сшафыз, ашә афы атцәтәа калеит. Снеин ашә анаасырт, Члоутәи хгәыла Қыамал Қацәба ашә дылагылан, адырдырхәа сцәа ҫасхыбзааит, издырит бзиаарак сеихәарц дшымааиз.

— Ачымазаф дхәартагәышьам! — даацәажәеит Қыамал.

— Ицсы тоума, рыцха, макъана? — стцааит сара.

— Ицсы тоуп, аха уихымзар калап! — ихәан, дын-дәылтңы дцеит. Иаразнак амҫа сықәлеит, аха сабиашыа ицсы сахымзеит.

Абас, 1969 шықәса, сентиабр мза 25, асаат 11 инархысуан, ицстазаара далтцит 89 шықәса иртагылаз сабиашыа Гәыгәа Жыажыа-ица. Инарцәымҫа дықәлеит хәбацәа рабицара иаднакылоз атцыхәтәантәи ахатца.

Ицсыжра афхәара пахтәеит, уи иакәшәеит сентиабр 30. Исызбеит уи аены аиныхра касымтцарц. Агәылацәа исызбаз иамарымкит, аха дааракгы ргәы иамыхәеит.

Сентиабр 30

Иахыа сабиашыа анышә дахтоит. Анцәа икнытә, амш бзиахеит. Ажәлар жәпафын. Ацсны аихабыра уаф дагмызт, и́кан Гагрантә, Гәдоутантә, Галнтә, Ткәарчалнтә, Очамчырантә, зегь реиха ижәпафын А́кәантәи иааз атцәыуацәа.

Ацсыжра еиҫкаан хәбацәа ртәала, аеы ықәгылан, ахәсақәа ауоу рхәон, ацъабацәа еикәшаны итәан, ахәсақәа атцәыуацәа ирыкәшон.

Атахмадацәа, иара ус хар змам ауаагы иаасыдгылан исархәон:

— Абзиара узы́калааит, дад, шықәса ҫажәа тцуазар калап абас ацсыжра еиҫкаа халампцшижьтеи. Ацъар еи-заз рызхара еибабеит, тынч иахынзатахыз еидтәаланы

еицэажэеит. Урт ирбеит хабациа рыцсыжра ақыабз ма-
кыана ишмызыц, имызыр — хара хшареиуа.

Ацсы анышэ данарта ашытахь, атэыуацэа иаанхаз
хаарыцхьан, какал дхаркит.

Октябрь 1

Бела Ахмадулина лхатцеи лареи Акэа иааит, сасцэаны
истоуп. Изган, Гэылрыцшы адачакны ионастцеит. Хаф-
ныцхэыс Марусиа дрыцыстцеит. Ахмадулина еиталгарц
лтахуп сажэинраала ыыцкэа рцикл.

Бела Ахмадулина башак лакэзам, уи дпоед дуны
диит, аха цстазарыла деикэшэом макыана. Ацстазара
акыбазыба даиаины илылшарыма лбафхатэра ду илнато
алшаракэа раарцшра?

Уатэызны Бела лышка сныкэлашт.

Октябрь 10

Иахьа аоны сыкоуп. Еитаган салгеит Г. Абашизе
иажэинраала «Очамчыратэи атахмадацэа», лассы
«Ацсны Кацшы» ианылоит, иара мацарагы акэзам,
иахьатэи акыртуа поетцакэак рфымтакэа наццаны. Ус-
ус, хэычы-хэыцла инасыгзап ихэыцны исымоу ашэкэы
аикэыршэара, уи «Акыртуа лирика» ахьзоит.

Кисловодск саакэтижэи «Ацынтэарах» еикэыхь-
шэашэа ус ишытоуп. Ус аламала сзалакысуам, арахь
хтацэыхак сымазам, шакыароуп сызэзоу, ма уаф зызбахэ
ихэаша ак кастахуандаз!

Октябрь 11

Аоны сыкоуп. Исымкыцхыц сажэинраалакэа
цэырызган, снарыхэацш-фарыхэацшуеит. «Ацынтэарах»
еикэыхьшэашэа ишытоуп, игэагыны сзалакысуам. Уи
«кыац» катцаны унапыртыр ауам. Иахьа иаалыркыаны

асасцәа дахькәа ҳадаҳқылар акәхеит. А. П. Кириленко, Г. Д. Цьавахишвили, Мазуров рҗаацәа рыманы Аҕәа иаа-ит. Асқьала ақынтәи аеропорт ахь машьынала иаагеит. Уантә Батымҕа иприт. Асаат быжьба рыбжазы ихынхәит шытахьҕа. Абыржәйтцәкьа аҕба инаҗаны ҳхынхәит.

Иахьа ҳафны ағыч дыфналеит. Скабинет ааимидан, сшәақькәа афбагы дәылганы абартцағы итцәахит. Нас астал иқәгылаз Иапониатәи атранзистор аақәхны иман ҳапсцәа рахь дцеит. Атцх асаат пшьба рыбжазы саапшит, иаразнак игәастеит иҕалаз, уи аламҗалаз акәхарын ағычгы дандәылтц.

Ацәажәара иацсоума уи изыз атранзистор азтцаара? Ашәақькәа рҗашьа дақәымшәазар акәхап, ағыч иахьи-тцәахыз аабейт.

Октиабр 12

Иахьа Сигәуеи, Гәыбелазеи, сареи «Апсны 50 шықәса ахытцуеит» асценариа ҳадтәалан. Актәи авариа́нт ифны ханалга, ишаны жәпафык ирахҗеит. Иацхьаз, шамахам-зар, зегьы азгәатарақәа картцеит. Урт ҳхы иархәаны ас-ценариа ҳареит. Лассы аобком ағы иҕалоит инартбааны уи алацәажәара. Асценариа знык ишьақәырғәҗәаны ианыҕала, иаарццакны афильм аҗыхра иалагоит.

Октиабр 20

Иахьа Аҕәа иҕан аероплан ағы абрагьцәа иршьыз астиуардесса Надежда Курченко лыжра. Ажәлар рацәан, апҳәызба қәрахьымза аҳаҗыр лықәтцаны анышә дарҗеит.

Мачк санаатацә, М. Лашәриа иажәеинраалақәа реиз-га «Азы ахра» аашьҗысхит. Избан, ус хыс изеиҗазеи? Аилкаара уадафуп. Азы есымшагы ахра амоуп, иҗабар иуасхәозеи акәымзар. Ажәеинраалақәа сгәы иахәоит, ари аизгағы автор пхьаҕа шыаҕа гәҗәак кәитцеит. Еи-

харакгы узыргэыргъаша, ирыцклагшуп ицэахэакэа
рыртэашъа, иаха игэылыршэоуп ибызшэа. Цоуп, цъара-
цъара ахшыѳтдак зазтыцк иакароуп, арахъ махэфак
иазышьтымхуа ажэакэа рықэныхуп. Ажэакэа рсахъар-
кра, урт рыласра, реилырккара, аемоциа азыртцысра,
арифмакэа ахъхъахэа рыбжыргара, ажэакала, апоезиафы
зда цсыхэа ыкам Мушьни Лашэриа илиршартэ избоит.
Изеигъахъшап аринахысгы ақэфеиарақэа!

Октябрь 24

Ѳацхъа Андреи Кириленко сасыс дахтан. Ицхэыси
иарей хаманы Ритцака хцеит. Амш бзиан, ипхарран.
Ауадхаранзагы хаазеит, асас азтэытцэы агъама-
гы ихарбеит. Ритца ахықэафы акрыфара хаман. Асас
фынтэ-хынтэ атцэақэа аанкыланы дрыхцэажэеит. Хгэы
цызтэахъоу азеипш ажэакэа рыда, Ацсны азыхэан,
ажэлар иқэынхо рзыхэа ажэакгы имхэеит. Закантэ
хаипылахъоузеи, закантэ хайдтэалахъоузеи, сара
сшышэкэыѳѳу идыруеит, знымзар-зны ацсуа литература
игэаламшэац, дазымтцаац. Избан? Ауа асаат жэаба рзы,
уаха сыламкэа скарауараха афны сааит. Даараза уаѳ имч
ирызхуа усуп, тыхэаптцэа змазам асасцэа рпылара, ры-
наскъагара-рааскъагара. Урт зегы уаѳы ихигаларын, ари
хасасдкылара Ацсназы цъара ишхэартахо аадыруазар,
аха макъана сара сыхэтаахъала, рацэак иахзеигъу акгы
збом. Икалап, хасасцэа реихараѳык харзеилымкаауазар?

Октябрь 28

Абыржэытцэкъа Қартынтэи спырны сааит. Ѳымш
тцуеит уахъ сыкеижьтеи. Ацхъа ихаман Иреихазоу асовет
Апрезидиум аилатэара. Адырѳаены — Қырттэылатэи
акомпартия ацентр Комитет Аплenum. Аизарақэа
ханрылга, В. Кобахъиеи сарей хёынаххан, В. П. Мжаваназе
ишка хнеит. Ѳ-саатк инарықэгэыцуа хаицэажэон.

Хөыңагы — иара далгар сара, сара салгар — иара,
Қырттәыла анапхгаы иаххәон хусурағы хазташәаз
ауадаорақаа ртәы.

Ноиабр 4

Иахьа С. Чанба ихьз зху Ақәатәи ахәынтқарратә театр
ағы иқан «Ахра ашәа» апремиера. Ариабжьаракгы уи
акәын хәыцыртас исымаз. Ишдыру еипш, ароман амахәта
рацәа змоу, насгы ажәеинраалала иаңцоу ҫымтоуп,
игәагыуацәан асценахь анагара! Аха арежиссиор Нел-
ли Ешба лыгәра згеит. Лара дхирургуп, реиха бзиа избо
сыхшара дыңка хәа днага длыстеит. Арепетициақәа
раан знык акара снейт. Иалтырзеи, ажәла нтәеит хәа,
сынкахәыцуа аҫныка сцон. Анцәа иңышьоуп, аспекталь
еҕеихейт, уаҫ дахәаңшыртә икоуп.

Иазгәастойт: атеатр аколлектив зегы аңбабаа ду
рбейт, аха сара сгәы тынчым, ароман ағы ишьтыху аха-
даратә зтаарақәа шхатәау еипш, асценағы изыкамлейт,
қалашьагы амамызт. Уи аҫымта шейбаку ишьтызхша
акино ауп. Ишқақахцари, акиностудиа хара ихамам.

Л. Касланзиа дартист дуззоуп, уи дзыңсахуа иахьа
азәгы дхамам. Шабат ироль зейңшыкам ала инаигзоит.
Аҫымта санағыз, Шабат ихағсахьа анаңыстцозгы
убастәқьа акәын дшызбоз. Шә. Пачалиа, хартист
дузза, дақәшәаны иааирңшуейт акырза иуадаҫу
Хаңырат ироль, хәара атахума, маңк иңырхагоуп икәра
ахьырацәоу. Ишьахәын иаадырңшуейт: Цыат ироль —
А. Агрба, Мсырхан — Мқәабңха, Кәараса — Дбарңха...

Агазетқәа, «Правда» налатңаны, ибзианы иахцәажәейт
ари аспекталь, нақ-нақ итцегы иахцәажәаран икоуп.
Аха сара сгәы тынчым! Уи Акьахьбаңкәын сара тынчмҫа
ситаран дықазам сыңсы танатңы! Аҫымта анаңыстцоз —
сгәақуан, ианейтаргозгы — сгәақуан, уажәы асценахь

ианиаргозгыы сгәәкра даеа гәәкрак нацлеит. Нас ртдыхәа анбаптәауеи арт сгәәкрақәа зеггы?

Ноиабр 6

Иахьагы сахәапшуан «Ахра ашәа», артистцәа еихагы еигъны ихәмарит. Ахәапщцәа ирылатәан жәпафык Ешыраа — Кьахьба иқытауаа. Изласархәаз ала, ақытауаа раага-разы хазы иалырхран икоуп автобус дукәа фба-хца.

Ноиабр 10

Қартқа ихапхьан хакан В. Кобахьиеи, П. Гиладшвили, сареи. Араионтә конференцияқәа ааигәахо иалагеит, араионқәа рҕы иааныжътәу, ипсахтәу азтцәара иахәапшит ЦК амазаныкәгафцәа еидтәаланы, харгыы хадырпхьалеит. Гал араион ада, егырахь Апсны араионқәа рҕы иказ анапхгафцәа ишыказ иаанрыжыит. Галаа дара-дара еи-зашшуеит, апсахрақәа калар алшоит.

Уака ицәыртцит М. Хәарцкьиа аобком аҕы мазаныкәгафс дахьыкоу акны ихы ақәйтхара азтцәара. ЦК амазаныкәгафцәа шамахамзар зеггы уи ауаф итып аҕы дыкоуп, ипсахра иашахом хәа азырыпхьазеит. В. Кобахьиеи сареи хайцәакны М. Хәарцкьиа дыпсахтәуп хәа иаххәаз иазымзырфит. Иатцанакуазеи, измааноузеи? Ари мазак атцамкәа икам, аха излеилахқаарызеи?

Иара убрака ицәыртцит аобком афбатәи амазаныкәгаф Акаки Чачуа изтцәарагы. Чачуа уи атып аанимыжьыр калом, уи итып аҕы дкатцатәуп Л. Гәырцкаиа, иахьа Гагра араиком аҕы актәис аус зуа — абас икәдыргылеит амазаныкәгафцәа. Хара хакәшахатымхеит. Ара икалеит аиҕыхара. Ицәгьа-ибзиа, Автономтә Республика анапхгафцәа ирхәо уаха акгы алнамдозар, иапсоума, нас, аусура? Хажгы аажьоит, ауаагы аажьоит!

Иагарааны исхәахьазаргы, уажәшьта сматцураҕы саа-гылара акгы иапсам, нақ сапыртцроуп.

Новабр 15

Ияхъа Мчышьта акалмахаазартафы хайцылеит ЦК КПСС амазаныкѳгаѳ Ф. Д. Кулаков. Уи ара Пицунда псшьара дыкоуп. Кыраамта апсыз икуан хасас. Зны тѳгѳырла, нас — катала. Ус ашьыбжь нхытцит, снейн, кыфара сипхъеит, иара уатѳкъа ихѳы хианы игылан. Уи ихала дыкамызт, итааѳаггы ицын. Гѳдоутатѳи араион анапхгаѳа ишыкартчалац еипш, астал бзианы идырхи-еит. Асас игѳы рахатны дтѳан, ифон, ижѳуан, дыццакуа-мызт. Аныхѳаѳакѳа никылон, иѳѳажѳашьала, Апсны дѳзѳлымхѳуп, аѳагылазаашьаггы идыруашѳа дѳѳажѳеит, иѳзгѳеитеит аѳхыраара шѳтахуггы.

Декабр 4

Ариабжьарак ус еикӕыхшӕашӕа икӕуп сымшынтцӕ. Стӕабзиара ӕеим, атӕтын сахаӕоит, ари бзиарак аӕы сышнанамго здыруеит, аха сахалап, сеитӕхалап, ма алӕа ца иасырбыллап, иццышӕыстӕлап тӕха сызымтӕ сыгӕтыха-хӕыцракӕа.

Сеадцаланы аѳра саѳуп «Ацынтѳарах». Хаха сыр-
гэйдлеит атыхѳтѳантѳи ахѳа. Урт аламала снапаѳы иаа-
иуа ракезам, хахѳырѳѳиа сыргѳайдланы изгар ауп! Аамѳа
ѳадыѳь сызхом, сгѳы каршѳны, схы казказуа ицѳбаны
астол сзадымѳалеит, есѳбынагѳы сыѳѳаѳѳеусеит, еитас-
хѳахуеит: «Ахѳатѳѳѳа ѳ-каканк аѳѳѳазом».

Аспекталь «Ахра ашә» ахь ахәапшәә шнеиц инеи-
уеит макъана. Агазетқәагы ахцәажәоит ирехәаны.
Аха икоуп цьоуку, ашәақәақәа згәы итажбу, арыцхәкәа,
ашәиккқәа, атцашьыццәа, урт еипхеибатца иашьтоуп
«Ахра ашә» цъара изацрасыр, хәынцәак рзақәтәар... Урт
ажыга дуркыр, уахык ала хлитература анышә иартоит!

Сыкәшамыкәша игылаз, аиаша иазықәпоз ауаа маңхо
иалагеит. Апстазаарағы үс ауп ишықоу: абафхатәра

змоу мацзоуп, егырт агэырткэылдакэа рацэафзоуп, урт ескынагы еифагылоуп, еинышэашыа рымазам.

Декабр 19

Уаха Қартқа амфа сықалоит, уа икоуп Иреихазоу Асовет ассессиа. Ихэартам сцэалашэара, измааноу сеидру?

Декабр 21, 22

Арт амшқэа рзы Қарт имфапысит Қырттэылатэи ССР Иреихазоу асовет ассессиа. Уи ианалга, апрезидиум ҳаман, алгара мацк шагыз, ЦК ахь В. П. Мжаваназе дсыпхьеит. Адкылартакны сыпшын П. Гиладшвили днеиаанза, нас хфыцбагы хидикылт. В. П. Мжаваназе ф-ажэак, х-ажэак рыла ихайхэеит: В. Кобахыа уаха амфа дықэлеит, шэымцан, шэаагыл, уатцэы халацэажэаран хакоуп Қырттэылатэи акомпартия Акэатэи ақалакытэ Комитет актэи амазаныкэгаф В. Кокаиа ихы дакэитахтэуеит.

Хаагылар акэхеит, асасааирта акны санааи, Архип Лабахэуа дысзыпшын, афныка сигеит.

Уа хахьнеиз, ипшэма ххэы катцаны дахзыпшын, хнеидтэалан крахфеит, краажэит, гэтыхалагы хаицэажэеит. Иахыа ацсуаа дхамам Архип Лабахэуа иеипш здыр-реи зыхшыфеи еикэшэоу ахатца, аха изхэартагэышыоузеи, уи дахпырганы ддыргылт, рацэак дхахэом. Амала, дахыкоу хатыр икэуп, хатала сара, сзыпсам инаццан хатыр сыкэитцоит.

Адырфаены асаат жэаба рзы, харт, Апсны анапхгафцэа ахфыкгы В. П. Мжаваназе икабинет афы хаикэшэеит. Дхацэажэон саатк акара. В. Кокаиа итып акны Цьохтоберице дкашэтца хэа хабжыгеит, харггы хафамцеит.

— Уаха цсахра хгэы итам Апсны, — ихэеит актэи амазаныкэгаф, сара сышка ихы ааирхан. — Уара уматцура-

кны ушыкац укоуп, угэыѳбарақәа наќ иааныжъ! — Уаанза санцәажәоз исырдырхъан сматцура ашытатцара шыстахыз. Уажәы арзақал ихъзала ифны снапы иакын. — Ари арзақал иукугы наќ ипыжәжә! — дцәажәон Мжаваназе.

— Ибзиоуп, нас, уи цызыжәжәп, аамтала сәааныскылап сматцуракны, — схәеит сара, — амала, исымхәар иашам, шәкәыѳык иахасаб ала даара ауадаѳра стагылоуп, иахъа иахсырцаз лассы сшазыхынхәуа жәдыруз!

Абра ҳаилгеит. Ахәылбыгәа афны ҳақан.

Декабр 27

Иахъа шымҕышоугы аусурағы сыкоуп. Уатҕы ихамоуп Ацсны АССР Иреихазоу асовет асессиа. Абас сшеилахазгы, ашыыбжышытахъ саахан иаасымтцастцеит «Ацынтцәарах». Салагеит атцыхәтәантәи ахы, уи хыс иамоуп «Атцыхәтәантәи амѳа», аха изхәартәгәышыоузеи, схы апырча тәгәоуп, мчымхарыла ауп сшыѳуа. Сѳырта санбадтәалои схы-сгәы еихыкка, сгәахәара цхафыруа, слахҕыхны?

Иара ус сышгәәкүа мацара сниасырц слахынтца ианызаргы сеидру?

Ианвар 3

Ғаанбзиала!

Атааңа ғамацара ғапылеит сынтәатәи Ашықәс ғыц. Адырғаеынгы Кь. Чачхалиа ида азәгы ғафныка даадымгылт. Убригь ғамацъанара иатәызар акәхап. Сыцәгы-сыбзиа матцура дук ағы сгылоуп, схы здыруа саакалеижьтеи исылшо ала ажәлар рыматц зует, шәкәыџы ғасаблагы исылшаз цытчытк ыкоуп, снапала исаазоз акадргы мацыџам, нас ирыхәтазамзи ателефон аакәхны, цым, ушцакоу-ушпану, иудахныхәлоит ифытцахаз Ашықәс ғыц хәа изыхәтан иказ сзасыр!

Ғабаңа ртәы сыздыруам, аха ачкәынңа уи халазам. Иара саргы саныцкәыназ убас агәлымыџа сылазаргы каларын! Москвантә, Қартынтә, хқытақәа рахынтәи ираңәзаны аара иағуп адныхәаларақәа. Измаану сеидру, имачуп Нхытц хашыңа рахынтә иаахьоу.

Ианвар 5

Б. Ахмадулина телла слаңәажәон, слаңцааит, сажәеинраалақәа реиґагара балгахьоума хәа. Раңәак мыртцкәа урт еиґаганы амџа икәылтґоит хәа агәыґра сылтґоит.

Ианвар 10

Иахьа Қартынтә сааит. Иацуха К. Калазе ифны сынкан. Ажәакала иухәозар ачара сзиуит. Хазхарагы хайңәажәеит. Ажәеинраалақәак срыпхьеит ацсышәала, иазызырџуаз амузыка хаа атґоуп хәа сархәеит.

Сажәеинраала ғыцқәа шаны хык апоетңа: К. Калазе, Р. Маргиани, Ш. Нишнианизе ирзынсыжыт.

Ианвар 14

Иаха гэгэала сгэы сыхьит. Иаразнакгы ацхыраарагы иапхъан иааргеит. Иахъа ахақымцэа таха сыртом, азэ дцар даеазэ даауеит, ахэшэ мыждақэа рыжэра саёзоуп.

Ианвар 16

Иахъа А. Гогэуеи Хэ. Гагэуеи сбара икан. Гагэуа ишэкэы урыс бызшэала итытцаап, «Безмолвие» ахьзуп, хамтас иситеит. Дареи сареи кыраамта хаицэажэон.

Знык-фынтэ исхэахьеит: А. Гогэуа бафхатэрала еикэшэоу шэкэыфэуп, илшаша рацэоуп. Аус злоу, ацста-зара зеибафара машэырк изнамур. Лацш ихырцатэым, ацхыраара италатэуп.

Ианвар 25

Иахъа Шалуа Инал-Ица сбара дааит, саргы сизыпшын. Ццакрак камтакэа кыраамта дсацэажэон. Сгэы ирфыхеит, исыгымхаша ажэытэтэи сфыза! Уи иакара ис-зыразу даеазэ дсымамзар калап. <...> Сара сеипш, иар-гы даргэакгэышьоит акыр ишэартоу апсуа литература алахьынца. Акультура зырфеио ауаа акультура рыламзар, нас кралтцран икоума харфеиаратэ ус? Анцэа итцаныхэо Анцэа дхаимтцозар, иныхэаныцхъара акыр иапсоума? Уи еижьагазами? Хара хмилат иагу, измыргъацо иаахтны макъана иахзеибыхэом, ианхазхэогы сыздыруам!

Н. В. Гоголь «Мертвые души» анифы, ишдыру еипш, ускантэи Урыстэыла ацэа ахихит, аха аурыскэа дрым-шьит, дтахкуеит хэагы иаламгеит. М. Лермонтов «Прощай, немытая Россия...» анихэа, икылатэан имеихсит. Иаагап егырт ашкэыфэцэагы, иаххэап: Н. Некрасов, А. Чехов, урт зегы рмилат иамаз агхақэа цэырыргон, иацэымшэакэа иаахтны ирхэон, уи ала идыргэгэон рыжэлар рынарха, афар ирылартцон апатриотизм.

Харт апсуаа хаиазаа хазго шырацэоугы, абла ата-хэара хацэыхароуп.

Абас гэтыцгэаала кыраамта хаицэажэон Ш. Инал-Ицеи сареи.

Ианвар 28

Сибарц аоны даадгылт Ақыбеи Хонелиа. Иара дызманшэалоу инапы иантэазар, аума зеггы зылшо уафуп. Иахья иара иахыкэнагам ауп дахыкыоу, данцэажэо уааизызырфыр — дрыцхаушыап. Ицэажэашыала, икалап Апсны дыкэтдыр, мап хэа иасымхэеит сарггы. Дцааит! Дахыкыазаалакгы уи ауаа рзы дхэартоуп!

Ахақымцэа адэныка адэылтра азин сыртеит. Саатбжак акара сныкэан саахалеит уажэы.

Ианвар 29

Иахьяггы ныкэара сыкан. Синоп агаға савалан снеи-ааиуан. Исгэалашэеит абра апсатцла дуқэа еилагылоу рымтдан исхызгахяз хтыск. 1928 шықэса апхын уахык абра хапхэеит сани саб иашья Гэагэеи, хара дхацын усқан Акэа Артафратэ техникум итаз хгэыла Кэатат (Михаил) Сангэлиа. Хаауан хара Члоунтэи уардынла, ацыкэреититэ хаманы. Исгэалашэеит, уи ииуль мзазы акэын, апсшыацэа рацэаоны иатаахьян Акэа, хуардын иакэшон, уамашэа ибаны иахэапшуан. Цьюкы хуардын иатцахэаз акамбашькэа рааигэара инеины напыла иркысуан, ацэкамбашькэа рыбақэа траа арт қыафла аамта зхызгоз ирыхэапшуан...

Зыкэрахь инеихяз хатцаки цхэыски ааскьян, сан иаалыдгылан, лацэажэара иалагеит. Кэатати сареи хакэын атырцманцэа.

— Хара хшара дхамазам, бычкэын дхат, атцара ихартцап, дхаазап, харт Москватэқэоуп, — ицэажэон хатцеи-цхэыси.

— Изакеызеи ишэхэо, таацэак иара ида хатцарпыс дхамазам, хабла таа хазхэапшуа абри азэк иоуп!.. — Мчыла сылцэыргар хэа дшэозшэа, сан днасыхан, лышьтахька сналыргылт.

Хатцеи пхэыси сан дышшэаз еилыркаан, ашышьыхэа дара-дара еицэажэо инахафсын, амшын ахыкэ шыкоу рёынархеит.

Аены ианша, Акэа абазар хналалеит, иаарласны иахтиит ихамаз апыкэреи, нас сан иаалхэеит ихагыз-ихабаз пытчытк.

Ауха сани сареи уартанык афы хаагылеит, саб иашьей Кэатати ауха асасааирта «Анхаф ионы» афы ипхьеит, шаанза игылан, рышьтахька амфа икэлеит.

Хахьяагылаз апшэма Бақтыр Адлеиба сан длашья ааигэаран, ихала удак дыфнан. Ахэылбыгеха сани сареи химан абуйвар дныкэлеит. Ххынхэны ханаауаз Нестор Лакоба ионы хнавалт. Иаразнак машыналаск аатгылеит аоны апхья, уа даатыцит иара Нестор ихата: блуз шкэакэак ишэын, апсуа мака имган, азиацккэа ишэан, хылца ихазамызт. Бақтыри иареи напшыхаке апсшэа еибырхэеит, сани сареи ханаагэеита, днахаихырхэеит, нас ицыз ахатцеи иареи еицэажэо аоныка рёынархеит.

Уи аены рацхьазакэны сара дызбеит Нестор Лакоба.

Ианвар 30

Ахэылпаз Кь. Чачхалиа ифеитцбы Денис дицны хафны иааит. Кыршьал хамтас исзааигеит Москва урыс бызшэала итытцыз ишэкэы, «Спасение» захьзу. Иаахтны снаныцшылт акэымзар, макьяна сампхьяц.

Сбара иааиз сысасцэеи сареи кыраамта хаицэажэон. Ифашьазом, Денис абафхатэра змоу цкэыноуп, аха макьяна иара изын апстазаара ргэыргэагоуп, шэххэа зхым ажэфан еипш икеикеиуа ауп ишибауа.

Ианвар 31

Иахъа иаҳа исызтынчроуп, сбара иааиз азэык-фыцъак алахамтцозар. Уажэоуп санхынхэы, ныкэара Синоп агаға саван. Сгэабзиара иалшоны икалозар, ажэеинраалақәак исымфыр рымуа иаасыдыгәғәалазан икоуп.

Февраль 1

Тариел Аршба даадгылт сбара. Данцоз игеит қырт бызшәала томкны итытдыз сфымтақәа. «Советская Абхазия» ианитцоит ашәкәы итытдыз ала аинформация.

Аҳақымцәа макъана азин сырттом аусура атыттра.

Февраль 11

Аусура стытцит. Телла Б. Ахмадулина слацәажәон. Ажәа еитасылтахт сажэеинраалақәа еитаганы амфа ишы-қәылтцо ала.

Санышьтаз сбара иааиуаз афызцәа, сгәы снархьыр хәа ишәаны исархәомызт акәымзар, икалазаап аинтеллигенция зегь еилазырцәажәашаз хтыск. Сажэеинраалақәа рцикл «Алашара» №12 ианыз цьоукы рхы аарыхнахит. Урт аобком ахь ицаны иашшит, икәдыргылеит ажурнал «Алашара» ақәхра. Актәи амазаныкәгафгы ииуа изымдыруа дхьахәхачоит. Ашшцәа зегь реиха рхы рхызхыз «Сишь, харантәи иаафуеит ашәак» захьзу ажэеинраала акәзаап. «Изахьзузеи ари!» хәа рнацәакәа ақәкны ихәхәозаарын.

«Еитымхаз фыцъа — ашәеи сареи!».

Абар хрыцхара, абар хмацъанара!

Февраль 14

Иахъа «Ацсны Капшь» ианылеит сажэеинраала «Ацсуа пцхәызба дцәажәоит». Иацхъалааит урт, апессимизм да-кит хәа ицәажәақәо! Рацәак сгәы иахәо фымтагәышьам иара, аха иахъа алахәақәа сыкәнакыр калоит.

Сара сцышәа иснарбеит акы:

Аиаша тыцкбааны изхәо афымта зегы илацшы-кәырцоит, цюукгы рахәакәа тгәыцәаа иашьталоит, аха урт акгы рылшазом, афымта иара атәы канатцоит, ииашахәафны иаанхоит! Ус икан ажәытәкәа, ус икоуп иа-хьаггы, ус икалоит уатцәгы!

Уатәы В. Кобахьиа, П. Гиладшвили, сара хдәыкәлоит Батымка, ихәцхьоит Ачара аихабыра.

Февраль 15

Асаат аказы Акәа хакәтцит. «Волга» еикәатцәа цоит Батымка ахы рханы. Асаат 4 калоны еипш, Ачара ахәаа хнадгылеит. Хнацшызар, хара хыхь рәаархеит Ачаратәи аихабыра — Алықьсандр Тхилаишвили рацхьа дгылоуп. Хрыман рәынархан, рацәак хара хамцацкәа, фнык ахь хаамфохыргеит. Ари қытан, Кобулет араион иатәын.

Егы, А. Тхилаишвили иахәшьа лыфнәта акәзаап. Ххәы хианы игылан, иаразнак астол хнахатәеит. Астол ухәеит хәа, ас ихиаз, ас еиҕкааз ааигәа сахамтәац! Амацц уа даххагылоуп А. Тхилаишвили ицшәма, уи иахаггы ихаранакит апату ихәкәырцоз. Сара усгы аамтала арыжәтә зыжәуамызт, акы снацхауан, аныхәәҕәкәа сырзызырфуан. А. Тхилаишвили иакәын аҕамада, рьеналахалан пытк ржәит, гәтыҕыҕаалаггы еицәажәеит. Зака иуадафүзеи уара иумжәуа, дара изыжәуа уанрыдтәалоу!

Аиаша ххәар ами, ацшәмацәа даараза хатыр хәкәырцөит, арт уафы иааҕьейишьяртә ирылшоит асас идкылара. Уи аганахьалаггы узҕыпшыша рымоуп, цоуп, апсуаа жәытәнәтә аахысгы рысасдкылашьа зегы еицгәартахеит.

Уантәи харгеит Ачаратәи аихабыра рдачакәа рахь. Ауха уа хәцхьеит.

Сара сәмейжьяртә игәастеит акы: Ачаратәи анапх-гафцәа ргәы каршәны аус руеит, рхәатәы хаибатцоит,

ахатэы цстазараагыы иалхэдам, ақбафгыы рзацзар
ќалап. Иаразнак игэоутоит: урт ихьапшкэапшны аус
руам, ахацшыгарагыы рыгым. Изыхќьозеи уи? Ацара иа-
хьа Автономиятэ Республикоуп, уи дара ирызхоуп, уи
иаццан акгыы шырмоуа рдыруеит. Хэаратахума, ачоуцэа
қыртќэоуп, аха динла имсылманцэоуп. Уажэы уи уафы
ибо иќам, ачоу игэатцафы цъара итатцэахуп, аамтэк
иазыцшызар акэхап.

Хара хауп агэаќра итагылоу. Заќа милат ргэы ќах-
тарызеи? Заќацъара ххырхэарызеи? Абарт инарыцахцар
хмачра, нас тоурыхла иахзынхаз ачымазара — аидым-
гылара, — уиаќара иуадафхом Апснытэи анапхгафцэа
ртагылазаашьа акырза ишуадафу аилкаара.

Февраль 15

Батым хэкоуп. Саапшит шаанза. Сееилахэаны адэныќа
сналбааит, амш каххаа еилгоуп, аапынра аасќьазшэа
ипхарроуп, исахауеит апсаатэ рычырчырбжы.

Ус, дук мыртыќэа, иаауеит Ацаратэи аихабыра.
Хнарцхьоит шыыжхьафара. Уа, рацэак хайдимхалаќэа,
аќалаќ ахь халбаауеит. Даара истахын сара, бзиа избо
ари ажэытэ қалаќ сналсфалсырц, еихаракгыы абульвар
хазына сныќэныќэарц, аха сфызцэа сабарыцрыттри? Ма-
шыынала абульвар хныќэсуеит, иахдырбоит океанариа.

Хмашыынаќэа хнарталан, Хулоќа ххы рханы
хдэыќэлеит, ихамфатэны халсуеит апсуаа ахынхо ақыта
Ангиса. Истаххеит снымфохытырц цсыуак ифныќа,
еихаракгыы еилыскаарц истаху — афарацэа рхатэы
бызшэа рдыруоу, ирхаштхьоу? Пахьа-цахьа санаалоз
ара инхоз апсуаа хэыцгы-дугы рхатэы бызшэа рхэон.
Халсит ақыта Кахабери, уаќагы апсуаа нхон, уажэыгы
инхагэышыоит.

Хнаргеит Батымтэи араион фыц центрс иазалхыз Хел-
вачаури. Ахыбра бзиаќэа рызгылоуп, Батым иазааигэоуп,

ахауа бзиоуп, нас уафы уаха иитаххарызеи? Ханыхынхэы, хнарган, ажэкэа рфермак хдырбеит. Нас Чорохка ххы хархеит. Хнадгылт зырееира иаёу ацха, тьцх азиас иа-газаарын азбжак.

Ацха хнықэсын Сарцика хдэықэлеит. Уажэы ыынтэуп ари амфа санысуеижьтеи. Арантэи икказа иубоит Тырқэтэылатэи ашьхақэа. Урт санрыхэацшуа адырдырхэа сцэа ғасхыбзаауеит, уа ипсақьаны иқэыпсазар акэхап, алахэақэа зхақыруз амхацьыраа рыбафқэа. Сабду иаб Азнаур ипхэыси ипхацэа афыцьеи Самсун ааигэара цьара изхытцит. Дук мыртцкэа атакэажэи алыгажэи уака аршра иагеит, азгабцэа бжъазит, сабду иашьеитцбы Шьахан Апсныка дхынхэит, аха ибаф ааигеит ауп, рацэак нимтцит, дыцсит.

Абар Сарци, ари лаз қытоуп, ғ-хэынтқаррак ирхэаауп. Ахэаа ейкэнашаз аишьцэа зейтанеиааиуам, азэ дыпсыр егы дызтэыуам, дара ирхарағэышьоузеи, ахэаа рыбжъагылазар!

15–20 шыаға рнафс игылоуп атырқэа хэаахьшьцэа ршэақьқэа кны, иара убастцэкьа аракета пшра аманы игылоуп ацъаама. Цъашьатэуп адунеиажэ шейбытоу! Ауаатэыфса адгьыл ианибарзалом, арахь иара ахата ауп дара зыхэлабгауа!

Ххынхэны хаауеит, сацхьака цьара хараза ам-шын сахыпшны избоит Апснытэи ашьхақэа рхэанга. Амхацьыр еитамхэақэа Тырқэтэыла агаға ианызхытц ауп ишжъаз анырдыр, цытфык хьагэгэа идэықэлеит рышьтахька, абратэи хмашьынақэа зланеиуа амфала иаа-уазар акэхарын, арантэи игэарымтар каломызт хымцдада Апснытэи ашьхақэа, ааигэа хааит хэа ргэы дыргэгэозар акэхарын, арыцхақэа, ипсуаз дрылазаргы, Апсныка рхы рханы икахауан.

Батым акэшамыкэша иахьагы инхоит урт рхылтц-шьтрақэа, макьана апсацэоуп, апсшэагы рхэоит, аха нас...

Ххынхэит Батымқа. Хтəоуп Ахəынтхарратə театр аґы. Аңаратəи АССР жəлар рынхамға аңхагылаңға ирымоуп аслиот. Иара убри азы маңароума Акəантəи хасуа хзааз? Ажəахə ахцəажəараан абра дықəгылеит аңсуа тыңхак, Басныкиңа зыжəлаз. Аңсеитакраан сналыдгылан, аңсышəала лаңəажəара сналагеит, аха уаха умңсит, ажəазатцəыкгы лыздыруамызт. Ус ауп аңсуаа зеггы харбарц шыртау урт ақыртуа милатейлыыхыцəа!

Уи аңхəызба убри акара лхатə милат даңəыхарахеит, цсышəала сахылаңəажəаз маңк иңхалшыозшəаггы збеит. Лара данықəгылоз урыс бызшəала дықəгылеит.

Схəыцуа сахтəаз, хара иңахыз мышкəак сгəалашəеит.

...Ииун, 1937 шықəса, Қырттəылан имғапысуан аңсуа литература ахəылпазқəа... Қарт, Қетешь, Цхинвал, устəи Батым хəаит. Аделегация хыс дамоуп хмилат шəкəығғы ду Самсон Чанба. Сара шықəса 20 сыртагылан. Итбааны имғапысит ара аңсуа литература ахəылпаз, азырғəа еиҳарағык аңсаңан.

Аизара ханалга, ғыңа абыргцəа С. Чанба иаaidгылеит, сыңсымзар, азəы д-Агрбан. Урт С. Чанба иаңха иқəдыргылеит Батым аңсуа школ аартра азтəара. Урт излархəаз ала, Н. Лакоба ибзоурала Батым идыргылахан аңсуа школ азыхəа ахыбра. С. Чанба изымдыруан икаларымызт ари ашкол атоурых, акыр даалакəакит, иаахтəаны изымхəеит абыргцəа иқəдыргылаз азтəара атак.

«Ихъзеи, атак шпейизыкамтцей?» хəа сгəы нханы С. Чанба сихəаңшуан.

Сара агаза, иабаздыруаз аңсуа жəлар рғаңха Берия еитцейкəақəаз ахырзаман шышьтаз! Уи ибартазар акəхарын С. Чанба.

Уиаахыс иниагəгəа ицеит 33 шықəса. Уаха ицəырымтцит аңсуа школ аартра атызшəа. Иахха арака икоу Аңсны

АССР аихабыра рѣацхьаггы икѣымгылт уи азтцаара, икѣгыларггы, сара агѣра згоит, иахыззбомызт уи азтцаара! Ауха асаат 12 инархысхьаны скарауараха аоны сааит.

Февраль 25

Қарт. Асаат 1 азы қалгеит Иреихазоу асовет Апрези-диум аилатѣара. Г. Абашизе даасыдгылан, аонықа дсыц-хьеит шыбжхьафара.

Асаат 5 рзы Г. Абашизе ионы хтѣоуп асасцѣа: Мырза Ибрагимов, Едуард Топчиан, Рачиа Овенесиан, сарггы убрақа срылоуп. Ацшѣмацѣа рахьтѣ иқан: Б. Жгъенти, С. Чилаиа, И. Нонеишвили. Крахфоит, хайцѣажѣоит, хастол напхгара азиуеит Б. Жгъенти. Аиашьара-аиѣызара — абри ауп аныхѣаѣақѣа зызкыз.

Сгѣы иахѣеит ари аиѣызаратѣ еикѣшѣара. Гѣтыцгьгала аицѣажѣара есымшааираггы ихѣартоуп.

Март 1

Иацы В. Кобахьиеи сареи хамтак хайцѣажѣон. Уи ѣбақа-хқақа зтѣара ситеит, ус қаитцалоит уи Қарт сцан санаалак. Уахь ихѣартам цѣара зѣыр акризихѣазар еили-каарц итахуп. Уртқѣа рзы сара сдагѣоуп хѣа атак қастѣеит сара. Иара убри аамтазггы ицѣысымзеит В. П. Мжаваназе иахь анеира шыстаху, уи атцыхѣала адырра шистахѣоу, иахьа-уаха дсыцхьап хѣа сышгѣыгуа.

Уи ашьтахь иареи сареи цытрак хайцныкѣеит: еимаа-деит Ақѣа араион зеггы. Сгѣы сыхьуа схынхѣит аонықа. Изақѣ дгьылузеи инрыжьыз амхѣцьыр насыпдақѣа, уажѣыгь уаѣы иѣоит рқѣаптажѣқѣа, макьана игылоуп еитархаз ашѣыртцлақѣа, цѣара-цѣара ахьхьахѣа иаауеит рзыхь казказқѣа...

Иахьа сѣаанкыланы аоны сықоуп. Сапхьан сал-геит А. Чаковски ироман «Блокада» захьзу актѣи ахѣта.

Далацэажэоит иуадафзоу атема, аха аиаша кэдыць мацуп, официалтэ политика иеадкылазаны ауп дшыфуа, атцарырақэа дырхыкэшоит, иахьыртцаулатәу — хыхь-хыхь азирхоит, агазет бызшәа ауп еихарак ифеаку. Исахьафыра асистема кәадоуп, ус мацара акәхап, уаха даеакала изыфуамызт.

Март 7

Иацы ажәеинраалақәак еиґагатәыс И. Смелиаков изыстиит. Иара «Кунцово» ахәшәтәыртафәы дышьтоуп, ипцхәыс Таниа изласалхәаз ала, уа хәычы-хәычы аус иуа-заап, икалалакгы, уахь изыстиит сажәеинраалақәа.

Иахьа Цлоука сцоит, аиґахатәқәа сыманы. Фымшка уа саанхоит.

Бенур Ешыра Мелкомбинат акны адиректор ихаты-пуафыс аус иуеит. Уи иарггы итахым, сарггы истахым. Акггы ихаразамкәа дызыр калоит.

Март 21

Иахьа сабшоуп, аха хара Иреихазоу асовет Апрези-диум аусзуфцәа аусура хәфуп. Асаат 3 аныкала хцеит аобком ахь. Уи ажәытә коммунистцәа еизаны икан. В. Кобахьиа иааиртит В. И. Ленин диижьґеи 100 шықәса атцра амфәцгара иазку акомиссия реилатәара. Иааркьаф-ркьафены ицәажәеит: В. Кокаиа (Акәа), Шь. Шьакаиа (Ткәарчал), Езыгәбаиа (Гал), иара убас, азәык-фыцьак ажәытә коммунистцәаггы.

Аха ихәатәуп, ицәажәаз зеггы адәныка афәрацшраз ирхәон акәымзар, ифыцыз, итцаулаз цакык узрыдбало-мызт. Абарт хәзәқәоу Ленин ибазшәа дыказар, акакеихәа дхатцакьар каларын.

Март 22

Амеыша. Иахак сгэы сыхъуан, иахъагъы сееим, аха усгъы «Ацынтѣарах» садтѣалоуп. Уаанза Шѣарах Кѣазба — анаука усзуфын, — амшынтѣа зтынхаз, 1937 шықѣса еикѣатѣа дагеит хѣа акѣын ишсымаз, уажѣы уи сафѣытѣит, уажѣы Шѣ. Кѣазба иаххысыз аибашъ-ра ду иалахѣыз азѣ иакѣны даасырпшуеит. Анемецѣа дрыткѣеит, Италия дахънаргаз, дыбналан атыцантѣи апартизанѣа дрылалеит. Убра дшеибашъуаз дѣахеит.

Ус зыкастѣзеи, иашъашѣалаз маѣар сымазма? Акы, сара схѣта тѣыцх Италия сыкан, ѣба, ааигѣа аиѣѣажѣара хаман Ешыратѣи а-Палбеи сареи. Уи 75 шықѣса ихытѣуеит. Аибашъра ду далахѣын, анемецѣа дыткѣаны Италия дыргеит. Уа шықѣсыки бжаки апартизанѣа дрылан.

Март 26

Иахъа Қартынтѣи сааит. Апрезидиум акны акабинет санаафнала, амазаныкѣгаф Ирина агѣырѣаѣхѣаша ѣаспылгалеит. Б. Ахмадулина иаалтиит сажѣеинраала-қѣа еитаганы. Срыпхѣеит аитагамтѣа, инеидкыланы сгѣы иахѣеит. Афымтѣа ацсы иахоу ахымхкѣа еиталгарц дафуп. Цѣара-цѣара лѣѣахѣақѣа реилкаара уадафуп, аха зегъакоуп, апоезиа цѣа ахыкѣкѣоит.

Март 27

Иахъа Қырттѣылатѣи ССР Аминистрѣа рсовет ахантѣафы Гиви Цѣавахишвили тѣлла дсаѣѣажѣон. Уи иѣабуп хѣа ахиѣѣааит қырт бызшѣала томкны сфымтѣақѣа итытѣыз ахызынастииз.

— Иацуха снатѣан, абжеихара сапхѣеит! — ихѣеит уи, — иуѣѣыззом, афыза, уацѣтамтѣақѣа сгѣы иахѣеит, аринахыс-гъы иузыпшызааит ақѣѣиарақѣа!

Абас хѣтырла исаѣѣажѣаз саргъы иѣабуп хѣа иасхѣеит.

Апрель 1

Арт ахымшк сышьтоуп, иахъа аарла сфытцызгэгэеит, авирус грипп ахапыцкъа сыларцан сакын, уажэшьта сацэцазар хъа сыкоуп.

Агазет «Заря Востока» амза 31 рзы итытцыз аномер акны иануп сажэеинраала «Апхын» захъзу. Иара убри адакьафы икьыпхьуп аешьаратэ поетцэа — акыртцэа, аерманцэа, азербайджанцэа ражэеинраалакэа.

Иахъа ифны салгеит И. Папаскьыр ироман «Апхэыс лыпату» иазкны статиа мацк. Уи анылоит Қарт итытцуа «Литературная Грузия». Уи аредакция фынтэ-хынтэ исыхэеит, исымфыр схахэ ылсхуашэа икалоит акэымзар, уи афымта ахцэажэара селазгаларц стахымызт.

Апрель 26

Абар иахъа 26 мшы тцует сымшынтца саламкысыжътеи. Уи сакэызгаз аускъа рацэахеит. Хтэылафы инартбааны, гэышьтыхрала, егырт ахэынтқарракэа рахътэ жэпафык изыхэтэз адгаланы имфапыргеит В. И. Ленин ишэышықэсхытца. Амза 15 рзы Акэагы имфапган уи аиубилеитэ хэылцазы. Агэыргьаратэ еилатэара аазыртыз сара соуп, иаaidкыланы уахэацшуазар, аконцертгы налатцаны, хар амамкэа имфапысит.

Аухатцэкьа Қартка амфа ҳақэлеит. Адырхаены уакагы инартбааны имфапыргеит В. И. Ленин ишэышықэсхытца.

Апрель 17 рзы сара Москва сыприт. Амш каххаа еилган, Кавказ шьхақэа еилығеа еилаарцыруан. Уршэыхэымфа (Ельбрус) ҳафсит, баша иахьыззам Кавказ шьхақэа рах!

Аенытцэкьа СССР ашэкэыфэцэа Реидгылахь снет. Ахэаанырцэтэ комиссияфы еилыскаait Венгрияка ианцатэыз. Уи калоит маи мза 4 рзы. Венгрияка амфа иқэыртцарц уака иаансыжыт «Ахра ашэа», ажэеинраалақэакгы наццаны.

Ахәылпаз ЦДЛ аҕны машәыршәа дсықәшәеит Рим-
ма Казакова, крыфара хәхънеиз дхақәшәеит К. Симо-
новғы. Риммеи сареи такәаамта хәицәажәон. Иаахтны
иылдстәеит Иуа Коғониа ифымтақәа реиҕагара лырцца-
кырц. Ажәа сылтәеит маи мза нтәәанза аиҕагара далгарц.

Апрель 19

Иахъа А. Твардовски идачахъ амфа сықәлеит. Изҕаби
имахәи рмашынала ауп сызлацо. Апоет имаҕа хәычы
амышәкәан дылаҳәаны амашына ашьтахьтәи атәарта
дықәыршәын, ахәычы дтахәхәа дыцәан, адунеи иара
изыхәа ипхызхаан.

Апшәмацәа сеигәырҕаны испылеит. Александр
Трифон-иҕа ихы-игәы дақәгәырҕо, ихы инапакны иаа-
ганы сахыниаз акырза сеигәырҕеит. Убри аҕнытә,
иара итагылазаашъа еилыскаарц шыстахызгы, иаах-
тны азтәарақәа иҕара сзымгәаҕит. Аха уи иара еили-
кааит, инартбааны исеихәеит «Новый мир» ахьынтәи
икәтҕра шыкалаз. Сара исахаз даараза исшәеит, иска-
панит. Твардовски икәнагоз катцаны аредакция дапыр-
тит — абра сазкылсит атыхәтәан. Аха уажәшьта
изыкалом зегь бзиа еицырбаз апрогрессивтә журнал «Но-
вый мир». Уи зырцхафырыз агәымшәа зызтаз апоет ду
иакәын. Уи дапырттит ажурнал, уажәшьта ачиновникцәа
ирымпытәахозар акәхап!

Ауха Александр Трифон-иҕа сапхъа иаакәитцәеит ара
ирымкыпхьыз ипоема аоттиск. Апоема уанзагы издыр-
уан, сеитапхъеит. Ииашатқәкьан, ари афымта афранҕь
аҳәа еипш ицхафыруеит. Уи кыпхьзар акәын хтәылаҕы,
уи хәартамзар цәгьарак ахылтҕран иказам.

Уи ашьтахъ исзааигеит, папкак иазымкуа, еитарпапа,
асаламқәа. Урт А. Твардовски «Новый мир» аредакция
аҕынтәи икәтҕра иаххәааны, Европеи Америкеи акыпхь

ианылақәаз рақәын. Хара хтәылаҕы уи ахтыс ицәырган азәҕы дахымцәажәеит. Ахәаанырцә атәыла бгеит. Иаа-дыруеит урт ахәаанырцәаа икалақәо атцәы ахатцара шыр-дыруа, аха хара хҕны зынзак акымзаракы камлазасшәа, хҕы азы татәаны хтәара — уаҕы ипхаишьартә иҕоуп.

А. Твардовскийи сареи хшеицәажәоз ххы еибаршын, К. Симонов иахьҕы сзыдымгылакәа Москваҕа схынхәит.

Фымш Кремль Президиум ахан аҕы аилатәара мѡапысит. Уиакара инартбааны хара хтәылаҕы ныхәак мѡапыргахьеит хәа сыҕам.

Зегь бзиахон, иаххәои иаауеи еиқәшәо иҕазар!

Апрель 17 рзы агазет «Правда» ианын: «13.00 — Б. Шинкуба «Песня о скале» — радиокомпозиция по поэме Народного поэта Абхазии». Иарбоу аамтаз сара ажәѡан салан — Қартынтәи Москваҕа саауан, — акҕы смаҳазеит. Адсынҕы иара убас ауп, имачыѡзоуп уи арадиокомпозиция заҳаз. Ицәҕамызт еиҕадәықәтцазар!

Б. Ахмадулина еиҕалгаз сажәеинраалақәа зегьы рҕы иахәоит. «Дружба народов» иртахуп дара ианыртцарц, аха сара «Новый мир» ианылар стәхын, Б. Ахмадулина илызтазҕы дара рақәын, аха иабаҕоу, уа дыказам А. Твардовски!

Маи 16

Иахьа 15 мшы тцует Адсны сыҕамижьтеи, иацы ауп санхынхәы. Сыҕан Венгрия, салахәын Европазегьтәи апоезиа амш. Ибзиан иҕастеит уахь ацара мап ахьацәысымкыз. Уи араҕа уаҳа салацәажәом. Избан-да, уа сахьынзаказ атәы мшынтца хасабла иѡуп, хазы икьыпхьзар еиҕуп.

Будапештнтәи Москва санааи, 3–4-ҕа мшы сыцсы сшьеит. Аредакцияқәа рахьҕы снықәла-аақәлеит. Б. Ахмадулина еиҕалгаз сажәеинраалақәа назгеит «Литературная

газета» аредакциахь. Аредактор хада А. Б. Чаковски игэы иахэеит, ииульмзазы уеизгыы-уеизгыы иахкыпцхьеит хэа сеиэхэеит.

Иацы сара сызлааз асамолиот ала, Кь. Чачхалиа дычмазаф гэаҥны Москваҥа дыргеит. Уа Анцэа ду, шыарда зымчу, хэарта ит хакла жэлар ирзыкоу, жэлар рашэахэаф!

Аоны зегь еибгагэышыоуп, Гэындажэ еимхэак лы-хын, Члоунтэи дааргеит, ашоура лымоуп. Санылба, «Дида, уаама!» хэа лыблақэа лхаччеит.

Иахыа аоны сыкоуп, гэылагыы-злагыы азэгыы дсым-бац. Ажэабжь ҕыцс Ацсны икоугыы сыздыруам. Аха гэынхэтцыстала сцэа иалашэоит аибарххарақэа шыкоу, еихарак аобком анапхгараҕы.

Маи 23

Иаци иахьеи хэаха сымазам, саҕуп «Ацынтэарах», еиха-еиха сагэыланахалоит. Иаацэыртцуа апроблемақэа рыкэшамыкэша схэыцыртақэа рацэахеит. Игэкажы-гахарыма, ажэла нтцэеит, ари афымта? Аха иурмариар калома жэлари рынтэара!

Иацы Гэындажэ ахэшэтэырта дтаагеит, илыгуп, лнервқэа хаххала, акгыы лзычхауам, уажэшьта аоны дхамагэышыоуп, анапы лыгхажьрым!

Члоуҕа деитацеит ашэфы, иматэахэқэа иманы. Амац аҕны санааи, сгэы кыдгылазазар акэхап, акгыы сзычхауам. Икастдалакгыы, Ииун мза 20 ирхымгакэа сал-гароуп амацсац иаанханы икоу.

Аоны аргылары салагеижьтэи шықэсык тцраны икоуп амза 10 рзы.

Бенур макыана матцурада дыкоуп. Ана, ара идырга-лоит, аха харгыы иахтахым, иаргыы итахым. Ғычроуп икоу иахыабалак, цышэа змам ацкэын дыркыашыыр калоит.

Сабацэагыы саргыы амазарах хаднамгалац, хатэ цыбааала зхы ныкэызго уаауп. Ус дкалар ауп сыхтылтцгыы.

Маи 27

Иацы Қарт сықан, иаха ахәылпаз спырны сааит. Иацу-ха ацирк ашьтахь икоу аресторан ахь срыпхьеит Р. Мар-гиании Ш. Нишнианизеи. Җазхара ҳаицәажәеит. Р. Мар-гиани ицәажәашьа злақаз ала, акы игәы иалазар қалап, аха уи закәу здырхуада.

Маи 28

Ариабжьарак аинтеллигенция рыфнутқа ажәабжьс икоу В. Атцнариа истатиа ауп, уи зызку И. Тарба иажәеинраалақәа реизга «Ацқа» захьзитцаз ауп.

Астатиа аобективра агым, сара сгәы иахәеит.

Маи 29

Цлоу сықан, напыла аус зуан, уи иахкьозар акәхап, иахьа сыбафқәа пытцәтцәеит. Мачзак ауп иаанхаз аоны ҫыц аргылара иалгарц. Ииун 10 рзы итцәеит шықәсык аргылара салагеижьтеи, уи ашықәс аены сзалымгаргы, рацәак аанхом! Сгәы пнатцәеит аргылара ақыбазыба! Зақа истахузеи сыон ҫыц аҫы, сусурта ауадаҫы снатәаны афра сналагар! Анеиааи рацәафхашт, урт таха сырымтар хәа сшәеит, аха ишцақаутцари, уи адагьы уаф дхәартам.

Истахуп, сыпсы танатцы, абри аоны актәи аетаж аҫны иастаз азал аҫы, зны-зынла акәзаргы, сымшира сапылаларц, сфызцәа хымкыхқәа адгаланы!

Кь. Чачхалиа, еитамхәа, Москвантәи дааргеит, хәарта имоугәышьеит, апсра даҫуп. Дзакә хатцоузеи ҳажәлар ирцәызуа! Дзакә шәахәафузеи Апсынтәбыла иапхаз!

Апсцәаха ианацәалбеит, апсуаа даахацрытцрауазеи уажәшьта! Ақәыцма Бериа ицәынхаз иара даарыдгы-леит ичаала кны! Михаил Лакрба, Михаил Трапшь, уажәы Кырьшьал Чачхалиа! Уаанза — И. Когониа, А. Лашәриа...

Иацы ачымазаф дахьгәақуаз, Баграт дысзаажәга, уара, хәа даагьатцәыгьатцәызаап, рыцха!

Ипсы сахьзозар, уажәытцәкьа амфә сықәлоит!

Ииун 4

Иахъа ашамтаз, асаат 4 инархысуаны ипстазара дал-
тит Кыршьал Чачхалиа. Дыпсит здакaмыз апсуа поет,
гәык-псыкала зыжәлар ирзыкaз, шәара ззымдыруаз
ахатцa! Уи апсуа литературакны иааникылахъаз атып даа-
ра такәаамтагы иаанхоит ибжышшаны, икалап зынзак
ус иаанхазаргы!

Сгәы иасит сфыза дахьсцәызыз, исылымшакәа аиарта
сылахеит. Изулакгы сгылан сцеит апсрахы, кыраамта
акәыба сахагылан, лагырзыла дыстцәыуон сфыза.

Ижра еимакхеит, насыпда, уи сәаласмырхәыр ам-
уит. Ашьтахъ, зегъ еикәшахатны, изкәатып калоит хәа
ирызбеит Акәатәи ашьха апантеон афы. Апсыжра калоит
маи мза 9 рзы.

Ииун 6

Ариабжъарак аусурафы цәгъаза сшеилахазгы, исыр-
хиеит:

1) Кырттәыла Иреихазоу асовет асессиафы сыкә-
гылара.

2) А. Твардовски 60 шыкәса ихытцүеит амза 21 азы,
исырхиеит апоет изысышьтыша адныхәалара. Истахуп
уи имшира аенынза сысалам иоуртә еипш исзыкатцар.

Ииун 10

Иацы Қартынтәи схынхәит. Уа асессиафы сыкәгылеит.
Гәыкала истахуп, сагъазаапсоит Апсны абна аикәырхара!
Макъана абна илоуп ачауқыцәа, дагъызмаха аимтцәара
иафуп.

Схала асасааиртафы сшыкaз Дамиан Гогохъиа дааит,
хнеидтәалан, тцәыцакәакгы аажәит, гәтыхалагы хәи-
цәажәеит. Мап, уи ауаф Апсны қәнамгала иазныкәо ди-
бар, акымзарак акы мхәакәа диафсып хәа сыкам!

Ииун 12

Иахьа Тамареи сареи Гьаргь Зизариа ионы хакан, уахь имоахытцит Ш. Инал-Ица ипхэысгьы иаргьы. Харт уахь имоахытцыз аиоызцэа гэыкала ацшэма идахныхэалеит ицкэын еихабы ипхэысаагара. Ххэы дыр-хиан, хнеидтэалан креицахфеит, хамтакгьы хаицэажэон.

Гьаргь Алыкъса-ица иахирбеит гэгэала ацъабаа здибалахъаз итоурых усумта — амхацъырра мацара иазку — еиқэырчақэа астал иахьықажьыз убар — иаацёушыарын. Иашала хцэажэап, уама зегь илшеит ари ахатца! Зака архив мацэар наирхэызеи, зака ааирхэызеи? Сацхьандаз хэа сыкоуп ари зда уцыхамшо аусумта!

Саргьы хара сатцагылам атоурых тема, аха макъана саацшып, амоа шылнахуа аабап «Ацынтэарах»!

Иахьа Бақэантэи иааит анапхьаратэ телеграмма: «19 июня отмечается 60-летие народного поэта Азербайджана Расула Рзы. Лично прошу принять участие. Мирза Ибрагимов».

Уаанза сара исоухьан иара Рза ихата икнытэи анапхьара. Сусқэа абас еилаханы икамызтгьы, хымцада амоа сықэлон Бақэака. Избан акэзар, аиубилиар ихатеи сареи хаибадыруеит, апату хабжьоуп, поет хасаблагьы дышхэыдам здыруеит. Анафс уи ареспублика сналапшаалапшыргьы цэгъа избом. Аха сабацахуеи, Қарт иаатуеит Қырттэылатэи Иреихазоу асовет асессия, уа ақэгылары сыдуп.

Хабнақэа рыхшьаара усгьы иакэымтцит, аизарафьы, ишымгэыгзо, уамак рыласыжьыр хэа сшэоит.

Ииун 20

Иахьа Костиа Чолокэуа дааит имагнитофон иманы. Имачымкэа ажэеинраалақэа срыпхьеит, иара убас «Ахра ашэа» акнытэ «Ашэа ашэа ариуеит» захьзу ахгьы сапхьеит. Иара итырччааны итеицит.

Ииун 28

Сыпшәма Тамара мацк лгәы бзиа, лнервқәа кәада-хейт. Илхылгахьоузеи, анаңьалбеит! Рейкәыпхьаза-ратцәкыагы ус имариам. Хатца данца, мызкы аатцаанза айбашьра иалагеит. Уа интцәеит ларгы саргы аспирантураґы хтара. Ңымз аатцуаны, адауапшь еипш игылаз, аґаацәа зегь ргәыгырта лашьа еихабы Грышьа иаалыркыаны дыцсит, лашьа агәыбжыаньтә арра дцеит, уаанза 1937 шықәсеикәатцәа далазхьан лашьцәа зегь реитцбы. Айбашьра цоит, шықәсыбжак аатцуаны, лаб дыцсит, даеа шықәсык ниасаанза лан лдунеи лыпсахит, уи ашьтахь хымз аатцуаны, лаб иашьа ипха адәыгба леатцалыжыт. Даеа шықәсык ниасуан, ани зәызшьыз апхәызба лашьа Николаи разкыда дыцсит. Анаңьалбеит, 4 шықәса рыөнүтқала зака кәыба дәылыргазеи Маршьян Кәатциа ионы!

Ишпамґапысуаз Тамара лхатә цстазара? Уакагы аңьабаа, агәәкра! 1942–1943 шықәскәа рзы апхаи апеи хәхшеит. Лара лысабицәа лыманы Члоу сани саби рғы дыкоуп, ахәыцкәа лаазоит, арахь ақыта школ ағы ртаґысгы аус лүеит. 3 км — уахь, 3 км — арахь, ахәынтцәа еимгәхәо. Сара Қартқа схынхәит, аспирантураґы стара насыгзоит.

Игылеит 1945 шықәса. Адиссертация хьчаны схынхәит аґныка. Иауазар, схәыцкәеи сареи хәпстазара ашьапы сызкуазар хәа ауп сгәы итоу!

Маи мза 9, айбашьра ианалгаз аены Члоунтәи стаацәа сыманы сдәықәлеит Акәәка. 12 метр иказ ауада хәґнамлар, уаха царта хмоуит схәыцкәеи сареи. Уа хәґнахоит 8 шықәса инарықәгәыгуа. Ауада изакәызаалак маншәаларак амамызт. Таацәак ирытцабо азы цақантә 3-тәи аетаж ахь ахагалара, уантәи ағызәзәаха цака албаагара — абри дағзан Тамара.

Стаацэеи сареи абри еипш ауадафара хазтагылазгыы сыннамкылт. Абласаркыа иматцапцэа иаархазан иафын рус еикэатцэакэа рымфадгара: иадырkit ацсуа школкэа, иадырkit ацсуа Арцафратэ техникум, Арцафратэ институт акны ацсуа бызшэеи ацсуа литературеи матэар хасабла дыртцара иакэырхит, Ацсны ашэкэыфцэа Реидгыла азэ ибла тнахит, «Аидгыла» атыцан «Акэша» картцеит. Атопонимакафэи ирацэахо иалагеит ацсуа хыызкэа ртыцан акыртуа хыызкэа. Ажэакала, азыхэашы хытны ирытцалт ацсуаа.

Ари сзымчхаит сара. Хэык анаукатэ усзуфцэа: Гь. Зизариа, К. Шьякрыл, сара хнапы атцафэит арзахал. Уи сыманы Москвака сцоит ашшра.

Аха хашшыбгыц акгыы алымтцит, хаззашшыз рахы идырхынхэит. Хара гэыбган гэгэа хартеит. Сыцшэма илыкэмыгэгэар калозма сызташэаз, 7 шыкэса есыуаха сыматэа лырхион, старкырц ианааилак иаашытысхшаз.

Абласаркыа ихэтэз данакэшэа, ацсуа культура аусхккэа зегыы шыакэыргылатэхэит, сара сымч зегь уахы исмырхар камлеит. Тамара илыдхалт тыхэаптцэа змам афнускэеи ахэычкэа раазареи.

Ирацэоуп, ирацэазоуп уи апхэыс лцабааакэа, абарт зегыы лзеикэылазар акэхап, иахыа дычмазафны дышытоуп, аха ахакыымцэа еицфакны излархэо ала, лассы лшыара дыкэларан дыкоуп.

Хамтак санимцалак, ахэычы иан дшыгэхыааиго еипш, игэхыаазгоит Члоу — сабацэа ртынхара. Иахыагы уахы сныкэлашт.

Ииуль 7

Иацы исоуит академик Г. Церетели исалам кэанда. Уи итабуп хэа сеихэоит кырт бызшэала томкны итытцыз афымтакэа хамтас иахыстаз. (Уи Карт аспирантура

сантаз, иаркыаҕыны акэзаргы, дысзапхьон араб жэеин-раалеиҕартэишыа.)

Римма Казакова иаалтиит Иуа Коғониа ифымтақәа еитаган. Макъана сзыпхьахьоу «Абатаа Беслан» ауп, сгэы иахэоит. Екземплиарк ашәкәыѿѿцәа Реидгы-лахь исышьтит, уртгы апхьара иалагеит. Ларгы даарц дыкоуп лассы. Хэара атахым, бафхатәра згым поетуп, аха аус лырушыа ҳақәшәароуп.

Хымшка рышьтахь К. Симонови сареи акреицахфон, ишыкахталац еипш, гәартыла ҳаицәажәон. Уи идьруеит сара атоурыхтә роман «Ацынтцәарах» сшаҕу. Атемагы икәгылоу апроbleмакәагы игәы иахэоит, сзалгагәышьяр, ароман аитагара игәы итоуп. Саргы уи сгәы арыгәгәоит, ус хьзы змоу азәы еитеимгар, иркыпхьран иказам!

Атыхәтәантәи аамтазы уи ароман ауп схы адырпсаланы сызғугы.

Ииуль 9

Иахьа аусхәарта стытны афны санааи, телла Очамчырантәи адырра картцеит Цлоу сабацәа рыфны иаху сахәшыа Хәыта дычмазаѿ гәакуп хәа. Иаразнак аҳақым даашьтыхны сдәыкәлеит. Уи сахәшыагы, егырт сахәшыцәа реипш, насыпла деикәымшәеит. 7 шықәса бахтала илхылгеит лхатца ихыркьаны.

Аҳақым длыхәапшит, гәгәала ахьта лылалан дыкоуп, ахәшәкәа лықәымшәар, агәатцәыхьахь ииасыр калоит ихәеит иара. Иатахкәаз зегь лыдызгалт, аха дшыкало сеидру!

Ииуль 12

Арт амшкәа рзы амра кацеиуеит, ашоура цәгыоуп. Биана лхәыцкәа лыманы Ауадҳарака дцеит. Апшәмапхәыс лгәы ееим макъанагы.

Иацы Къ. Чачхалиа ицсхэы руан Цақәашь. Иаб Шамили иаб иашьа Иугъани адырра сыртеит, аха иамуит, убрахь сцартә сзыкамлеит. Ссөыза, Къыршьал рыцха, исыхәтан дахьыфниааз иаб ифнәтә тцәыцак изхыстәалар!

Аханатәгы акыр ацхыраара истахьан Къыршьал аиашахәаф, ихаразамкәа акыр амыкәмабарақәа дрықә-шәахьан, уакагы снапы ицшьын. Уи зегьы зыкастцоз, Къыршьал уафь хасаблагьы априцип змаз азә иакәын, апоезиафгы иара ишьтихыз асатира аганахьала, идам-здам, Л. Лабахәуа ишьтахь, азәгы дхамазам.

Къыршьал инижыт атаацәа, ичкәынцәа уаф дрықә-гәыгыртә икоуп, еихаракгы Денис захьзу аитцбы.

Иахьа Қартынтәи дахзааит Гәындажә лаазаф — Марусиа. Пытраамтак днахкылоит, уаха зегь хәиманы Гәылрыцшька адачахь хцоит.

Уатцәы ашьыжь сынтәа рацхьазакәны амшын сталоит. Оф, гәышьа! Хәит — амшын Анцәа ду, улцха-угәыцха хәгымхааит!

Ииуль 13

Иахьа ашәкәыфәцәа Реидгылафь сыкан. Урт ирыман абиуро. Иахәапшуан кварталк азы русура. Азтцарақәа ссамыссоуп, рацәак рылафьсымтит, зегьакоуп, урт итәоу ыканатц, арәиаратә ус зеиҕкаахом!

Ииуль 18

Иацы дааит Римма Казакова, лычкәын хәычы длы-маны. Гәылрыцшь фнык афь даангылеит. Иуа Коғониа ифымтақәа еиҕаганы иаалгеит, апхьара сафуп, макьана-зы ицәгьамшәа збоит.

Аматурафгы еилыхароуп, ушымгәыгзо акака цәыртцует, иаарласынгы атыц иузықәтдом. Убартқәа ирхаршәаланы «Ацынтцарах» сафуп. Зны сгәы

ақәыбзиахоит, даеазны сгәы ацәкахауеит, имариоума шыатанкыла интәаз жәларак рыхцәажәара! Уаха акгы иацсамхаргы, иацхъаз ибап амхацъырра жәларак шыатанкыла ишықәнахзаз!

Иахъа Члоука сцоит. Гәтыхас исымоуп сани саби рнышәынтрақәа. Урт касымтцар цсыхәа сымам, сзыхшаз бака дук рхасмыргыларгы, рахәык ргәы иқәло икаларым!

Ииуль 19

Иахъа мөышоуп. Асаат 7 рзы сгылт. Амшын сталт. Излазбо ала, иахъагы ашоура баапсхоит. Ацшәмапцхәыс лгәабзиара еeim, еигъхашъак лымам макъана.

Иацы Члоука сыкан, Уанкеи Шамили хматцурта ахыбра иаеуп (иажәыз ашифер ақәхны, аеыц ақәыртцоит). Сара саннеи, уи ишаеыз срыхтыгәлеит, аха амра ацара иқәнаргыломызт, шыыбжышытахьынза иакәытцит. Хәыта насыпда хар лымамшәа дыкоуп уажәы.

Анышәынтрақәа роура-рытбаарасшәеит, аматәахәқәа рыдгалара саеуп, цөыббра нтәаанза анышәынтрақәа ҕыцххараза икастцар ауп.

Уатцәы Қартка спыруеит, уа Қырттәылатәи акомпартия ацентр Комитет Аплenum ыкоуп.

Ииуль 20

Ишысхәахьоу еипш, иахъа Қартка, Аплenum ахь спыруеит. Иаха адыд-мацәыс баапсын, иахъагы — амшын цәгыоуп, уталартә икам.

Иахак «Ацынтәарах» саеын, ионы сзылгахъазгы хқәак сеитарыцхәеит. Агха сымазар хәа шәоит. Сфырхатда хада Зауркан Золак иажәабжхәашъақәа ишышыцәазар қалап, ахтысқәа сцәеикарацәахазар? Макъана исымфыц урт реипш агхақәа анымцшыроуп!

Ииуль 21

Қарт иаатит Қырттәылатәи акомпартия Аплениум. Иахәәпшуеит ареспубликаҕы ақытанхамҕа аҕагылазаашья. Ажәәхә ҕаитҕеит В. П. Мжаваназе. Ажәәхә аҕынҕы, ахыркәшара аанҕы акритика ҕатҕоуп, акыр иахәоу сыздыруам. Аизара ишаалгалак Аҕәәҕа хҕдыруеит, абилетқәа аахәаны иҳамоуп. Аха аусқәа ус иҕамзаап, уатҕы асаат 11 рзы хәхәыкҕы (Кобахья, Гилашвили, сара) В. П. Мжаваназе дхәпхәоит, излархәаз ала, М. Хәарцкьяаҕы Аҕәантәи даарҕоит. Иҕалазеи, уи змааноузеи? Аҕбатәи амазаныҕәаҕ дныжыны (А. Зазуа) ахҕатәи изипхәзеи?

Ииуль 22

В. Кобахья, П. Гилашвили, М. Хәарцкьяа, сара хәәналт В. П. Мжаваназе икабинет. Уа дыҕоуп П. А. Радиононҕы — уи аҕбатәи амазаныҕәаҕ иоуп усҕы. Арт анапхҕаҕҕа хәҕәәжәон ҕ-саатк инареиҳаны. Уа иҕаз аҕәәжәара зегҕы аҕәаларшәара уадаҕоуп, аха усҕы хәҕәәк:

— Гилашвили, уара ухы ус иубоит, уара уда ицқоу, апринцип змоу азәҕы дыҕамшәа, уҕызҕа аус уҕызуа рыҕәта умкыкыуп, избан?

Гилашвили атак ритәрц далагеит, аха аҕәәжәаха ирымтеит, иарҕы дбалыбаҕо даанхеит. Нас аҕәәжәара даҕытцын, ихы ларҕәны даатәеит.

— Баҕрат Шынкәба, уара Аҕсны авторитет змоу уаҕоуп, ашәҕәыҕы хасаблагы зегҕы уеицырдырхәеит. Хара иахтахын аинтеллигенциях итҕегы анырра ҕауҕаларц, ирхәоит уара иабжүго аус ада В. Кобахья даеакы изыҕамтҕошәа. Уҕы ишпаанаго, уалаҕәәжәр ҕамлари ишәыгу-ишәыбзоу?

— Рыцхарас сара исымоу, — сналагеит сара — сышәҕәыҕоуп. Цьоукы рматура амш нагзаны рыҕныҕа

ианыхынхәуа, рыпсы аныршыо, усқан ауп сара сырҕеиаратә ус саналаго. Ө-уск реилагзара ус имариам, иҕалап уи аматтура ианыпшуазар. Уаха даеакы сыгны избом, сөызцәа ирхәааит сахыцыркыа. Егъирахь, исхәарц истаху, апартия аобком амазаныҕәгаөцәа итҕегь рымч еиларсзар, итҕегьы еицхыраауазар, итҕегьы аидгылара рымазар, хзеипш ус иазеиҕхон. Аха амазаныҕәгаөцәа ус рнапы еикәыршаны иҕам, убри иахкьаны аө. В. Кобахья — актәи амазаныҕәгаө ахьамтара дтагылоуп, хымпада итахуп ацхыраара! — абас салгеит сара.

Апхья Мжаваназе данцәажәоз Хәарцкья мацк дирехәеит: «Аиашьара аргәгәаразы уи кыр зылшо азә иоуп!» — ихәеит уи.

Анапхгаө иажәакәа мацк акара игәы дыргәгәазар акәхап, иеырцагьашәа, ихгьы ышытьхны ацәажәара да-лагеит М. Хәарцкья. В. Кобахья аара идтаны — убрахь акәын иажәакәа рхы ахьхаз, еихарак иакәиргәгәон акадркәа рыкәыргылара азтаара. Уи излашьақәиргәгәоз ала, В. Кобахья акадркәа рыкәыргылараҕы ицәаласуеит амилатеилыхра. Арт реипцкәа саханы уа сбыбза тәашья сымамызт, ыынтә-хынтә сиҕаҕеит. В. Кобахьяагьы баша дтәамызт, ихарамкәа ихарартәыз идхны наҕ икацсо иҕааихеит. М. Хәарцкья уаха изымхәо дшьақәҕеит.

Иазгәастартц стахуп: абри аены В. Кобахья шяхәла ихы ааирцшит, дымшәакәангьы дцәажәеит.

Қыртәылатәи Акомпартия Ацентр Комитет ахыбра ханындәылтц, рапхьаза схаҕы иааиз: «Зақантәузеи абрахь сааира? Рапхья ахы асырkit 1947 шықәса рзы, ЦК ВКП (б) ашкә иааөыз арзаҳал атыхәала.

Ииуль 23

Сажәеинраалақәа фба «Литературная газета» ианы-леит, Б. Ахмадулина илеитағамтаны. Спатретгьы аныртҕеит.

Қартынтәи П. А. Родионов дысзасит, исыдиныхәалеит сажәеинраалақәа урыс бызшәала ртытцра. Аңсуаа ргана-хыла азәгы дсыдымныхәалеит, Гь. Гәлиа далахамтцозар.

Ииуль 25

Асабша. Иахьа Тамара, Бенур, сара, нас Римма Казакова лыцкәын хәычи лареи хаманы хдәықәлоит Ауадхарақа. Хгәы итцалеит, уаха иахзычхауам хматацәа! Римма Фиодор-ипча асаат 2 рзы даауеит хара хәхь, уажәы Гәылрыпшь адачағы хәкоуп, ара шыбжхьа еицахфоит, нас амҭа хәқәлоит.

Уа, Анцәа, сухәоит, амҭа бзиа хәқәтца!

Ииуль 27

Ауадхара хәкан, хматацәа баны ххынхәит, уреигәыр-гәартә ибзиахәха икоуп!

Иахьа асаат 10 рзы исыдыскылеит ахәаанырцәтәи асасцәа, 24-шык ыкоуп дара. Урт сынтәа Москва ВПШ иалгаз роуп. Җ-саатк инареиханы икан хәицәажәара. Ирацәоуп азтцарақәа исыртәз. Хәиқәшәара шыахәны имҭапысит хәа сыкоуп, амала, сара скарахеит, уаха насыламкәа аҭныка схынхәит.

Ииуль 29

Иахьа икан Қырттәылатәи акомпартия Аңснәтәи аобластә комитет Апленум. Хар амамкәа ажәахә кәитцеит В. Кобахьа. Инеидкыланы, аизарагы хар амамкәа имҭапысит. Аха, рыцхарас икалаз, Москва-гы, Қартгы, абракагы, еибыхәан икоушәа, ираҭсуеит хазмыргәацо ахәа дүқәа. Ианбацәыргахо урт? Избан, изаххәхарштрызеи ари ажәақка «Азҭа ззәз иан дагеит»?

Ииуль 30

Иахак ақәа кыдтәон, иахьаггы макъана иафьтшә-
шәоит, амшынгы еилафынтуеит, измаану сеидру,
иаалыркъан ихьшәашәарахеит.

Сшаатацәхалак снадтәалоит «Ацынтәарах». Сымч
зеггы асартә еипш аамта сымагәышьам. Сналагоит,
акы снахнагоит, фацхьа сеитаналагоит, ари рыцхара-
гәышьоуп, аха макъана уаха мфа сывам. Знык атцыхәа
ақынза сзыназар, акәац сзыргылагәышьар, нас сшьала-
шьын аашьтыхны арышшара сналагагәышьарын. Хар
змам акы алтцырггы здыруада.

Иахьа В. Кобахьиа икабинет афы иқан жәпафык
злахәыз аилацәажәара. Азтәара: ацсуа қазара иахьатәи
атагылазаашьа. Аизара иалахәын: Қырттәылатәи ССР
Акультура аминистр О. Тактакишвили, М. Хәарцкьиа,
А. Отырба, Н. Киут, Иу. Кәытцниа, сарггы убра срылатәан.
О. Тактакишвили — абафхатәра згым композиторуп,
ддирижиоруп, уахьала вба узитом, аха аминистрра
дақәнагагәышьом. Уи аматтура хатала иара ирәиара аус
иапырхагоуп, ақазараггы иапырхагоуп.

Ацсуаа хқазара аагозар, уи ауаргьала иануп,
иахькыдхало сеидру. Хқазара қәыпшуп, макъана хшыла
ираазо асаби ифьзоуп. Анапқазеи, гәыкала ахылацшреи
анагха, еихәлацәоит. Аха абри рыздыруам дара ақазара
знапы алаку ауааггы, знапы иану ахылацшцәаггы.

Ииуль 31

Гәылрыцшь адачафы. Иахьа ипцзаны ишеит, амшын
агәы икказа итацәуп, иарггы тынчуп. Иаха кыраамта
«Ацынтәарах» садтәалан, санышьталаггы иара сшаз-
хәыцуаз, сызмыцәеит. Иахьа цьоук рзы иактуалым-
зар қалоит амҳацьыраа ргәәкра, аха сара сгәы итаскыз
насыгзар ауп.

Хэарас иатахузеи, амхацьыраа ргәәкра мшынууп, океанууп, сара сроман иаанарцшран икоу — цәыкәбарк ауп изакароу!

Ара политика хытхыртакгы аацәыртцит. Аурыс царизм асатрапцәа Кавказ имфапыргоз аибашьра, атыркә султан, аурыс хәынтқарра ринтересқәа, реимак, уи аамта еихәлахара аан Апсны тауади-аамстеи рхымфап-гашья, еихаракгы, ахтәара иагаз аублаа насыпдақәа рынтәашья шыкалаз ухәа имачзам аполитика цәфқәа испыло. Идыруп, есқынагы иуадафуп асахьяфырафәы аполитика аарбра, аха уи адагы цсыхәа ыкамзаап, уба-ма!

Апоет Мушьни Лашәриа ажурнал «Алашара» афәы иматура дапыртцит, дцоит Москвака аспирантура дталарц. Хәара атахума, сицхраауеит, аспирантурафәы атып изылсхит. Уи ауаф хара днапшны дныкәеит. Шықәсқәак рышьтахь иара дхынхәып царадыррала деикәных, дара агәыртқәылдақәа ахәынтәа ишылатәоу ус иаанхоит!

Август 1

Сеыскәабоит, амшын убасқак икәандашьшыроуп, атыттра узыгәагьуам. Шьыбжьышьтахь Члоунза сыфкыд-гыларц стахуп, мчыбжьқәак ниасыр, сгәы итцалоит, исым-бар сзычхауам. Уи адгьылфәыт ыкамзар, иага срыцхахарын сара! Шьыжъяахыс садтәалоуп «Ацынтәарах».

Август 3

Иацы Члоу хақан хшынтаацәаз. Иага умхәан, уа иаха ихьшәашәароуп, мацк сшьапы неитцысхит. Махәфалагы аус зуит.

Иацуха, рапхьаза акәны хәфн фәыц афәы сыцәан, цхыз сымбазеит, сгәы рахатны саапшит.

Иахъа асаат 6 рзы сѣыхеит, амшын санныѣпынгыла, икарауараха ицѣан ацѣкѣырцакѣа. Сѣыкѣабаны усура сцоит.

Сроман ыкѣстцоит, икѣсхуеит, сазхѣыцуеит сызлагаран икоу ах ѣыц. Ажѣеинраалакѣак зѣыргыы цѣгъа избом, аха ирымхѣои, мшѣа: «Ахѣатцѣкѣа ѣ-какѣанк аѣытцазом» хѣа.

Сентиабр 19

Абар мызки бжаки ниасит, еикѣыхъшѣашѣа икѣѣуп сымшынтѣакѣа. Мызкы акара цсшьара сыкан Кисловдск. Баша исхѣеит «цсшьара». Сѣадцалазан инасыгзон «Ацынтѣарах». 24 мшы рыѣнутцкала, реиха исцѣыуадаѣыз ахкѣа срылгеит. Саѣкѣытцны сыѣамзи, атѣтын ахарагыы салагеит. Иаанхеит даѣа хык. Рыцхарас иѣалаз, уи ахы ахътѣтѣаху абааш ахѣта сыцшааит, акѣшара саѣуп, аха аѣналарѣта саѣшѣом! О, анаѣбалбеит, абри аѣымѣта салган, оф, гѣышьа анбасхѣои! Арахъ снапкѣа чыхѣчыхѣуеит, аѣьяад ахъ еихоит ажѣеинраалакѣак аныртѣарц, аѣемакѣа кылпшны рхы сдырбеит, арифмакѣагыы ажѣтѣаракѣа реипш иѣырчыруеит, аха реааныркылом, иниаѣкѣаны ицоит!

Кисловдскнтѣи сшаахынхѣыз еипш, иаразнак снаѣан, Гослитиздат аѣы иѣытѣуа Иуа Коѣониа иѣымѣтѣакѣа реизга апѣхѣажѣа аѣра напасыркит. Иаѣы салгеит, искъыпхъит, уи аѣнытѣкѣа амѣа икѣыстѣеит. Аѣстѣа раѣѣак сгѣы азѣам, еиѣны изѣыр сылшон, аха аамѣта исымаз маѣцзан. Ас сыѣсы сгѣы икылархѣаны исымѣыр, иѣѣегъ аамѣта сымазар, ари схѣыѣаахыс бѣзиа изѣбо апоѣет иѣымѣтѣакѣа еиѣны срыхѣѣажѣар сылшон, аха иааг!

Зны-зынла гѣѣахѣарак схаѣалоит, аха, сгѣамч, уѣитѣамхан, абыржѣы ауп ура иахѣагыы уанзрыжѣахаша!

Иаѣуха В. Кобахъиа, П. Гиладшвили, сара Пиѣунда хѣкан, хѣитѣан Косыгин. Сингапуртѣи апрѣмиер-министр

дисасын. Аицэажэара ашытахь, крыфара хнаргеит. Уа иқан: Кириленко ипцхэysi иареи, Фурцева лхатцеи лареи, Радионов, Климов ухэа даеа цытфык. Тамадас далырхит П. Гиладшвили.

Гагра ипсишьоит, иахьа Ақэа даадгылеит сфыза, аурыс поет Михаил Луконин, хнеидтэалан акы хнацхаит, хазхарагы хайцэажэеит.

Сентиабр 20

Иахьа Члоука амфа сықэлоит, уа аусқэа сымоуп: Ақэантэи уахь амфа иқэыстцеит сани, саби, саб иашьей рқыашанақэа, урт ирыцуп Ақэантэи ауастацэагы.

Хай, анацбалбеит, абри снапы зсыркыз анышэынтрақэа амфасцэа аатгылан ирыхэацшыртэ еипш изыманшэалахондаз! Уаха сызларыхэартоузеи, арыцхақэа! «Шэыхрат бзиахааит, назаза ара цсшьартас изауз! Шэызқэатыц змырзуа ахтылтц дышэтынхазаап, ишэыбаргэузеи, ипсзас рахь шэыкам!» хэа мфасцэақэак аацэажэаргы изыцсоузеи!

Сентиабр 21

А. И. Микоиан цсшьара дааны дыкоуп Афон Ыщ адачафы. Данаауаз аены сипылеит, нас адачахь снымфохиган, креицахфеит. Хцака саат инареиҳаны хайдтэалан, иара иакэын ицэажэоз, сара ззырфуан. Атахмадцэа зегь реипш, аригы уи аены ацэажэара дханагалан даман. Саргы истахын, ари уамажэ зхызгахыоу изызырфара. Ххэынтраккара аашьақэгылаз аахыс А. И. Микоиан есқынагы аихабыра дрылагылан. Ибла иабаз, хатала ихигаз, дызлацшыз шыарда ирацэоуп. Дызлацэажэогы дара убарт ракэын. Излеиҳэаз ала, итижьхыоу рнафсангы, уи афара дафуп игэалашэарақэа. «Чамаданк азна адокументқэа аазгеит уажэгы!» — ихэоит иара. Уи аены еихарак дызлацэажэоз Сталин итызшэа акэын. А. И. Ми-

криан игэалаиршэоит абри еипш эпизодк: В. И. Ленин дычмазафны дыштан, игэабзиара шееимыз гэфарас иоузар акэхап, ашэкэы ифит апартия аизара ду ахызала, Сталин Генсек дахыкоу иааныжыра калом, дамхтэуп хэа. Аха Сталин уи ашэкэы аизара ду ахь ицэыримгеит. Аизара иалахэыз делегациала иша-шаны дырзапхьеит. Сара ускан Сталин сидгылан сцэажэеит, избанда, уи ашэкэы аизара ду ахь икылганы хэрзапхьар, аоппозициақэа еигэйдлар калон, иара уатцэкэа ицыххааса ицар калон апартия аилатцэара!

— Ус анакэха, В. И. Ленин ихэахэа нагзамкэа иаанхеит! — ныбжэызгалт сара. А. И. Микоиан хамтак җитуамызт, нас деитаналагеит:

— Сталин хара дыпшны икаитцозаарын, уи ускан сара исзеилкаауамызт, настгы дысфызан, игэрагыы згон, иаргыы ускан даара иеырмашыцан, иеыркэышны дыкан, хыжжэа-фыжжэараак ааирпшуамызт, зеггы дырнаалон. Ус каимтаргыы цсыхэа имамызт, иара дызтахымыз, иаххэап, Зиновиевраа иаха теориала иазыкатцан, иаха ахыз-апшагыы рыман. Дзыцшэоз иагацэа данрылга, иаразнак даеазэны даакэгылт. Изатэзам, Сталин атеория акынгыы иман агха дуқэа. «Асоциализм аргылар аныкало убаскан ауп, адунеи иахэабалак ареволиуциа аныкалалак!» хэа ифуан уи.

Сталин асовет мчра апхэатэи ашықэсқэа раан апартия аилартцэара дашытан, Ленин ихэахэақэа рынагзара дахгэакуан, хара ивагылаз ифызцэагыы уи агэра аагон. Аха иара игэы итатцэкэыз хара иахзеилкаауамызт. Уимоу, иагацэа рақэпарае икаитцоз агхақэа хазгэатомызт. Убас икалеит Зиновиеви, Каменеви, иареи реимак. ЦК иалаз анапхгацэа дырзымтцаакэа урт гэыбган рытара ирзеит. Нас харт хаизан, ус зыкаутцозеи, хара ухазтцаар акэын хэа аниаххэа, дгэааит.

— Ус анакәха, сара ара ус сымазам, зны сахъахгаз Турухантәи акрал иахъ сцоит! — ихәан, ашә нкыджьыланы дындәылтцит. Агенсек ас ихымџапгашъа ҳағацәа рхы иадырхәар калон. Харт, Сталин изааигәан игылаз, ихазбеит ҳиацәажәарц, ҳнапағы даагарц. Орцьоникизе, Киров, Каганович, сара, даға ҫыцъақа ҳацын ҳәа сыкоуп, изуствәаз стәалашәом уажәы.

Ҳазынтәыкғы ҳцеит Москва атқака Сталин идачахъ. Амџан зегъ ҳаикәшахатны ацәажәара Орцьоникизе идахтцахъан. Избанда уи иаха Сталин дизааигәан, еибадыруеижътеигғы акыртцуан. Орцьоникизе дцәажәеит, ҳарғыы уи иамаҳарғызит. Абасала, иааулак Сталин дҳархынхәит аусурахъ. Ицәырызгарц стахуп ари акрызтцазкуа афакт, аха изыртцабыргуа документ сымам. Ашахатцәа рахъ Каганович затцәык иоуп икоу, уи игәалашәозарғыы, ацәыргара итахымзар калоит. Ускан Сталин ихымџапгашъақәа цқъа уанрызхәыцлак, уашьтан азәғыы димеигзо дшыказ уаҫы ибартә икан, аха <...> ҳарт, иахъеи-уахеи ивагылаз, уи ҳазгәамтеит.

Арт реипш аепизодқәа зака ыкоузеи, исгәалашәогғы мацзам, ацәыргара сахъзо сыздыруам акәымзар.

Ҳамтак дцәажәомызт, ғамџа-ғамџа днағыхәон тцәычала иапхъа икәгылаз ацсуа ҫы. Нас деитаналагеит.

— Уажә ҳаазқәылаз имачымкәа ицәыртцуа иалагеит Ацъынцътәылатә еибашъра Дузза иаххәау амеумартә литература. Уапхъо уғыноухар, иказ аиашатқәкә ахдырхәахәаз рацәоуп. Иаххәап, Иаковлев ишәкәы. Автор ма зынзак ихәазом, ма имачзан дрыхцәажәоит Илиушини Туполеви рылшарақәа.

Урт рахьтә амаршал Г. Жуков иаха аиаша дазааигәоуп, аха убригъ ма зынза ибжъаижъеит, ма иааркшаны ицәыригоит. Иаххәап, уи зынзаск ибжъаижъыт, 900 нызыкьҫык инареиханы асовет ры офицерцәа 1937

шықәса рзы Сталин ишыниртәаз. Г. Жуков зынзаскгы дахцәажәазом К. Ворошилов илозунг «Мы разгромим врага на его территории!» Изхәамзи ари зақа җырхага хнатаз, Г. Жуков дагәылалан ишахәтаз иааирпшыр акәымзи, аибашьра раҗхәтәи ашықәс азы, ҳар рпозициақәа ааныжыны шытахька имҗар ачыдахаз псыхәа шыкамлаз! Арахь Убаревич дирехәоит, уи Сталин идтала харада-барада акәкәахәа игәйдтан дшыр-шыыз ихәазом.

«Сталин аибашьра аусқәа рҗы дыстратег дуззан!» — ихәоит Г. Жуков. Ииашам! Сталин дполитикн, аибашьра атәы издыруамызт. Аполитикаҗы уи Черчили Рузвельти рышытахь дгыламызт ихәар — уи иашахон.

Сталин аибашьра калоит хәа дыкамызт, ианналага аены инаркны ишьара дықәкьейт, иҗы акит. Арадио аҗы дықәгылан ацәажәара илымшейт, җымз антды ауп ипсы анилала. Икоуптәахышьа змам афактқәа, Сталин аибашьра аусқәа ахьизымдыруаз иахкьаны акымкәа, җамкәа архәта еилазаарақәа ахьтаһаз. Урт афактқәа ибзиаған идыруейт амаршал Баграмиан. Аха урт зегь ирцәыжәлам 1937 шықәсатәи атрагедиа. Хпартия атоурых аҗы, хтәыла атоурых аҗы уи ашықәсан ашьаартҗәыра ус икалаз гарта амамкәа иаанхоит. Рыцҳарас икалаз, аибашьра ианалгагы иакәымтдит ашьа акаҗәара. Иахгәалахаршәап, Кузнецов, Вознесенски ухәа убарт реипш иказ ауаа ртархара, ауриақәа русгы убрахь инацтатәуп. Мап, Сталин икаи-таз ацәгыарақәа рееишьа рымазам, ус анакәха иарггы риашашьа имазам!

А. И. Микоиан дцәажәоит, сара сизызырҗуейт, зтаарақәак наистарггы, ртак ансмаҳалак, сәааныскылоит.

Иҗашьазом Сталин дшицәымгу, Бериа избахә анихәо, ицәа дтазызоит. «Бериа дивагыламзар, Сталин уиакара шьа каимтәарггы каларын», — иажәа иналеитцейт цъара.

Абарт зегъы ирылацшыз, абарт зегъы зхызгахъоу ауафы иара цъаргъы харак имазамкѳа дзыкаларызу? Мап, цъарамзар цъара ихы гѳыбѳан атаны дымцѳажѳеит А. И. Микоиан!

Сентиабр 25

Иахъа П. Гилашвили сареи А. Н. Косыгин хайпылеит. Уи Пицунда ипсшъара далган, Акѳантѳи Москвака дпыруан. Мчышьта азиас хнырын хашгылаз, асас даахадгылт. Уантѳи аколнхара «Ахали Соцели» ашка хамѳахытцит. Саатбжак инеиханы аколнхара аусбарта ахантѳафы Гогебаршвили иареи еицѳажѳон. Уажѳы хынтѳуп ари анхарахъ Косыгин дымѳахытѳуеижьѳеи, иадибалаз сеидру? Уантѳи азахѳатрахъ хѳеит. Асас дрыхѳацшуан азахѳажѳлакѳа, акыргъы ититѳааит азахѳаазара аус. Амшын ахыкѳ «Серая баба» хѳа иахъашьѳоу иаармариазаны акы хнацхаит, еихарак ашѳыр акѳын астол икѳѳыз. Асас ажъаѳ уатка агъама ибеит. Агъама ибеит, иара убас, акачыгъы. Игѳы иахѳеит. — Ари еипш афы Франциатѳѳагъы иузымпѳшаар калап! — ихѳеит асас. Устѳи хашиашаз Акѳака хдѳыкѳлеит. Ихамѳатѳны Ешыра аресторан аѳы хныдгылт. Акѳа ханааи, атѳтын ферментѳаа ахъазыруа азауад аѳы дныдгылт. Уа имачымкѳа азгѳатаракѳа кѳаитѳеит асас, иаразнакгъы илапш итѳашѳеит ахыбра аѳнѳутѳка ацкъара шагыз. 40 минут инареиханы уа дыкан, ицѳажѳашъа злаказ ала, азауад игѳы иахѳеит, издыруада техникала айкѳыршѳараѳы ацхыраара хайтар. Уантѳи Акѳа хналсѳалсын, акалакъ ихарбеит. Аихабыра рыѳны ханавсуаз, амашъынакѳа аанкыланы ихарбеит ахыбра. Зака тѳуазеи ас ихыбжаѳыбжан игылеижьѳеи, еихарак сара сацраланы салацѳажѳеит ари азтѳара.

— Апсны имааиуа сас дыкам, ипѳшахарым ас ахыбра хыбжаѳыбжан ааныжьра, — еитасхѳахт сара.

— Асза ицарым, уи акатцарагы шәахьзап! — иааҕа-хитдәит хасас.

Зака дуафы хьшәашәоузеи, ианаңьалбеит!

Шьыбжьхьафара Мархьаул аресторан ахь днаагеит. Иаарласны крахфеит. Аеропорт аҕы ханнеи, иара ипрыга изыпшыи. Бзиала хәа нахәхәаны уи дыприт Москвака.

5—6 саат инеихангы хичын адунеи ахәынтқарра дукәа ируаку аихабыра рхада. Алмфанык дазтцауан анхара-антцыра иашьақәыгалашьоу атәы: ажәқәа зака ахш рымтцау, кылак ататын зака иапсоу ухәа убас итегы. Аиашазы, урт иреипшыз азтцаарақәа тыхәаптдәа рымамызт, аха знызатдәыкгы СССР Аминистрцәа рсовет ахантәафы дырзымтцааит ара инхо ажәлар зынхәауа, уи дазымтцааит ари амилат хәычы акультура шыҕиауа, уи дазымтцааит акадр раазара шышьақәгылоу, иара убас дазымтцааит ара инхо амилатқәа реизыказаашья. Уи зынзакгы игәалеимыршәеит Ацсны АССР 50-шықәсахытцра ишаңыло, дазымтцааит цьара изакәызаалак Ацсны атоурых иатәу бакак. Дцан-даан хәаас имоу, дзызтцауа: ажәхьақәа зака рымтцау, ататын, ачаи, ацитрус ухәа убас итегыгы, убарт роуп А. Н. Косыгин изтцаарақәа. Ари ауаф имацарагы иакәым, уахьынтәи иаауа зеггы абас ауп рхәыцшьа шыкоу. Избан, абас изыкалазеи, хара ххәынтқарра милат рацәала еилоу хәынтқарразами? Ари абзиара акны хнанагом, рацәак мыртцкәа ажәларқәа ахәатыхла еиламлар калашам, усқан хзыхьчода харт тынха дызмам амилат мацқәа?

А. Н. Косыгин уа дахьнеиуа, — Сара цсшьара мацара сыкамызт, Ацсны сналацш-фалацшит, инхоит-интцуеит, хәаа рымазам! — ихәап. Нас хара хрыцхарақәа гәазтода? Еилызкаауада хара хгәакрақәа? Ишәышәны изаанхарызеи амилат мац аразкы?

Сентиабр 26

Хэычла-дула хшынтаацэоу зегы Чдоука хцоит иа-хья. Амра шахэшахэуеит, ажэѡан еилгоуп, шэахэацк хыршэлам. Шыыжънатцы хнеип хнышэынтракэа рышка, иахтахуп хнапалатцэка иахшэырц. Ашыыбжышытахь халгеит, ибзиахагэшыеит, уагоу дзеилахаша, урт сани, саби, саб иашьеи ркъашанақэа. Урт сызлытцыз рхақ нагзаны сара ахаангы исызшэашам, аха хэак гэыруа ргэы иқэлашам уажэшыта!

Амѡаду аган аёы ижуп урт, сара сызхылтцыз. Амѡасѡы инеиуа, даахьяцшны, — Шэыпсата бзиахааит, шэарт арака цсшэартас изауз, шэтдыхэтэа мызааит! — ихэаргы акыр иацсами!

Сгэы тынчхеит саргы, уахьяла хьяа сымам уажэшыта.

Абри амза 30 рзы саб иашья Гэагэа ишықэс цэымза шытырхуеит, хгэылацэа, хтахцэа адгаланы. Даёазныкгы дыргэаладыршэап уи адгьыл қэаарыхѡы ду, уинахыс иара итдыхэала агэашэ азэгы дталаран дыкам!

Сентиабр 27, 28

Арт амшқэа Г. Табизе иажэеинраалақэа реиґагара саёуп, акы еипшшэа икалар, «Алашара» ианыстдашт. Аха, икала сыздыруам, аиґагара акыр исцэыуадаѡхеит!

Октиабр 1

Зазуа, Гилашвили, сара Бзыц ацхақны харцылеит Ан-дреи Павел-ица Кириленко ипцхэysi иареи. Урт рыцсы ршьоит Пицунда.

Асасцэа хаманы Афон Ёыц хааит. Арака апарк хантыс-аатысит, ахапгы хантапшит. Уантэи Акэа хааит, ара еи-маадеит Акэатэи ашыха, аботаникатэ бахча.

Убрака сырпыртцит асасцэа, избанда, уаха Қартка амѡа сықэлоит.

А. П. Кириленко имырхъаакѳа ауаѳы изааигѳахара ил-шоит, иѳазшьа бзиоуп, алаѳ ихѳоит, дыхѳамаруеит, дыч-чоит. Аха абригъ апсуаа ртызшьа, рбызшьа, ркультура, иахъа изынхъаауа ухѳа ажѳак ихѳылшьѳом.

Асасцѳа аѳауеит Апсны, харт гѳыкала харпылоит, аха хара хзыргѳаѳуа азѳгы дазтѳаазом, хуазѳк игѳаѳгны ианаацѳырхгалак, дара ахахѳ рыхѳлашьаазшьа ѳыртѳом!

Октябрь 3

Октябрь амзаѳѳа зегъратцкыс бзиа избоит. Уажѳааныла сгѳабзиара иаѳа еигъхоит, сгѳахѳараггы шытытѳуеит. Цыпх октябрь азы Италия сыѳан. Иаазгаз сымшынтѳа адаггы, 3–4 жѳеинраала зѳит, аха ус ишцѳалаз ишьтан. Иацы иахъеи иаацѳырызган, акыр срыдаапсалеит, рацѳакггы еитакра рыѳѳымшьѳеит.

Ажѳеинраала анызыѳуа насып змоу среигъуп, усѳан Анцѳа ихѳа иаѳа дысзааигѳахоит, аха рыцхарас иѳалаз, сара сзы иуарлашьарлахоит урт Анцѳа ду дысзааигѳазтѳуа амшѳѳа!

Октябрь 6

Иахъа Москвантѳеи Акѳа дааит Гослит аредакторцѳа руазѳы А. Г. Марусич. Уи аѳыжыртѳѳы итытѳран иѳоу Иуа Коѳониа иѳымѳѳѳа реизга айѳѳыршьѳаразы дааит. Уахъ истихъаз сапхъажѳаггы ааигѳеит, излазбо ала, мацзак ауп ирыпсахыз. Иара насыпдак, шѳиккак иакѳушьа збоит. Дааит агаѳа днаваныѳѳарц, амшын дынталарц. Уртѳѳа дырѳызааит, мап зхѳода, аус злоу, цѳъа еикѳшьѳаны итытѳааит хаклассик иѳымѳѳѳа реизга!

Ноябрь 21

Иацы Шѳѳачантѳеи Акѳа хѳаит, сыпсшьара 10 мыш шагыз еипѳѳеит. Инсыжыт асанаториа «Шѳѳаѳа». Исыпхъѳеит аколнхѳѳѳа 3-тѳеи Реизара ду ашѳа.

Уахынла асаат 2 рзы җталоит адәыҗба «Қарт-Москва». Апснйтәи хөык җаицуп: В. Кобахья, П. Гилашвили, сара. Исзалырхыз акупе ағы дсықәшәеит бедиа тәи аколнхара аусбарта ахантәафы Илларион Шьакаи. Амға җақәын, хьаа җамамызт, алмфанык фаран, жәран җазғыз.

Ноиабр 23

Ғынла асаат 12 рыбжазы Курск авокзал ағы адәыҗба җытцит. Уа дахпылеит В. П. Мжаваназе, Радионов дицны.

Ғафнартцоит асасааирта «Будапешт», ара дсыцыфноуп Ачаратәи АССР Иреихазоу асовет Апрезидиум ахантәафы Давид Диасамизе. Хар змам азә иакәушәа збоит макьяна. Уи зтыц ааникылаз Реваз Комахизе, иахрат бзиахаит, сфыз аакәгәышьян, бзиа җаибабон, җаикәгәыҗуан, кәыҗара згымыз уафын.

Саапсарақәа сыхьазар акәхап, сеилахазшәа схы сбан, зык насықәтәаны сышьталт. Қырттәылатәи еицыз аделегация зегьы В. П. Мжаваназе драпгыланы В. И. Ленин имавзолеи акны арқьақьа наргеит, устәи «Идырым асолдат» ашқа инеит, уантәи Ш. Руставели ибақахьы имғахытцит. Убра, ашьтахь изласархәаз ала, В. П. Мжаваназе, — А где Баграт Шинкуба? — җәа дсазтцааит.

Иаха ибзианы сыцәан, ашьыжь сеихыкка саапшит.

Ноиабр 24

Иахьатәи амш ус иниагәгәа ицеит. «Литературная газета» аредакцияхь сныдгылеит. Дызбон аредактор хада А. Б. Чаковски, җамтақ җаицәажәон, дсыпхьеит ифныка. Уа дызбеит Гь. Гәлиа, даара хьаас имоуп иан лчымазара. Уи акы анлыхь, ифныхьшәашәан иаанхоит Дырмит ду еицырдыруа ифната!

Москва ажәабжьс икоу, А. Солженицын дахьылапшықәыртцаз ауп. Уи ашәкәыфәцәа Реидгыла дахьалыр-

цаз гэгэала згэы иалоу рацэафуп, урт ыкэгылар калоит, изуштэоу макъана еилкааны исымам. Уаха «Литературная газета» ианыларан икоуп уи ахтыс иаххэааны астатиа.

Б. Ахмадулинеи сареи телла хайцэажэон, излалхэаз ала, сажэеинраалакэа еитаган дрылгеит. Ахаша ауха хайкэшэараны хакоуп.

Галина Дмитри-ипцха Чеснокова (ахақым-апрофессор) лыцхыраарала лара аус ахылуа Аинститут акны исзыкартеит акардиограмма. Излархэаз ала, сгэы макъана хар амамзаап. (Издыррыда уи иахнагахыоу, зака хеа цхафыр аахахыоу?!)

Уажэ иаасгэалашэеит ханаауаз амфан игэастакэаз — Қырттэылатэи Ақытанхамфа аминистр М. Б. Гвинцилиа, абгахэычы тыхэабаба, уи икэкъашара дафэзан Чанукэвазе — Қырттэылатэи Акомпартия ацентр Комитет амазаныкэгаф. Уи авагон акны иара иакэын нцэас иказ, аха убаскан В. П. Мжаваназе даацэыртцыр — иаргыи иаразнак дтыхэабабахоит, дхэычхоит, дмишэанхоит. Ус икан ажэытэгыи, ус икоуп иахъа, ус икалоит уатцэгыи!

Уатцэы аашар иаатуеит 3-тэи зегьейдгылоутэи аколнхацэа реизара ду. Исгэаласыршэарц стахуп: аколнхацэа 2-тэи реизара ду аан, абра Москва Кремль афы Ацснутэи аколнхацэа рыхъзала дыкэгылеит Мыкэ ақытантэи анхафы Хьудар Какалия. Уи дцэажэон ацсышэала, иихэоз аурыс бызшэахь еитеигон Н. Лакоба.

Уатцэы Ацсны ахъзала дыкэгылоит аколнхара ахантэафы Ушьангыи Қыгчбериа. Иихэаша урыс бызшэала ифны имоуп, зегь ахэацшхьеит, абыртқал икылыргахьеит. Иудыруазеи, дацсыуоуп, цъара ацсуаа зтагылоу ауадафразы акы ифьтцшэар камлои!

Иара Ушьангыи, ариакара бла зхэацшыз икэгылар игэы азтынчуп, дныкэгылан ацхъара мацара ауп иуалу. Ушьангыи хъаас имоу даеакуп — уи ацсуа кэымжэы

датцалан иааигеит, аха ашәтцара дацәыпцхашьоит. Ари цьашьатәзами?

Ноиабр 25

Асаат 8 рзы хдәылтцит асасааирта «Будапешт». Амашьынакәа рыла хнаргеит Кремль агәашә Боровицки хәа изышьтоу акынза. Уантәи шыапыла Кремль хталоит, хцоит Аизара дукәа Рхан ашка. Хафналоит. Хееилаххуеит. Иаарласны шыжьхьа хфоит. Нас азал хафналоит. Сара стыц: 9-тәи ариад, 8-тәи акәардә. Хапшуп ианаадыртуа аизара ду. Зегьы агәышьтыхра рфькәуп, цьоуки тәашьа рымазам, инеиааиуеит. Аделегация иалоу, шамахамзар, згәышпы хамтала ичапам дубазом. Сгәанала, ахамтакәа рацәахацыпхьаза, аусура иаха имацхоит.

Иахьаанага сзымдырзо, иаасызкылкьеит Д. Гәлиа иажәеинраалахьтә ашкол афь ашәаны иахдыртцоз:

Арт шәахь избахьада ауаа амхы лартцоны?

Чари, чари, чари рама, ауаа амхы лартцоны!

Уажәы ари еипш ашәа анхафы иахар, дахыччаргьы калап. Иахьа ханхафы ацьыкәреилатцара акны дыкоума, зака хкы дырфүзеи? Ачаи, ататын, ацитрус, абахча!

Икалап саргьы, жәпафок аделегатцәа реипш, абра машәырны саанагазар. Цоуп, сабацәа цьанхацәан, анышә ишахоз ицсгәышьеит. Урт адгьыл икәыртәахьаз ацхзы рфашны илеиуазар, афькәаша змырыр каларын.

Даеа ганкахьала уахәапшуазар, ихақзаргьы калап, урт рыхтылт, Асоветтәыла икәынхо адгьылкәаарыхцәа рхатарнакцәа ахьеизаз Кремль азал афь дахьтәоу!

Жәа-саатк рзы Аизара ду аусура иалагеит. Аизара анапхгара алхра иадхалт саатк инеиханы. Анапхгара даламшәагәышьеит ацсыуак. Уи зынзак ииашам. Издыруада уи хара Автономтә Республика анапхгафцәа иаххаразар?

Апрезидиум акны М. Шолохов дтәоуп, уи иашан икатәоуп. Жәыргыттәи апхәыс, асоциалисттә цәа афырхатца Купуниа Апрезидиум ахь далхуп. Дасу ртәартақәа ааныркыларц агәырқьхәа ианаацәыртц, Купуниа рацхәа дгыланы ләыналхеит. Аполитбиуро ачленцәа ахьтәаз днеины днарыдтәалеит, дтәоуп дфәапхафаччо. Цсыуа цхәысзар, лтыц ылхны иказаргы, уахь дыпхашьаны днеирымызт. Купуниа лхымфәапгашьа афакт иханахәо рацәазоуп.

Икатцаз ажәахә афәы икәгылаз актуалтә зтәарақәа:

1. Адгьылқәаарыхра акультура.
2. Арахәаазара.
3. Акадр разыкатцара.
4. Ақытанхамфәа механизациала аиқәыршәара.

Ажәахә цәара-цәара ианыцшуан анапхгара аганахьала ахатә критикагы. Аха усгы ацәажәаф даусит ақытанхамфәа зегь реиха итцару азтцара: уи — афәр ақытаныжьны рцара. Ари апроцесс хәапшышьак анамоу — ақытақәа тацәуеит, афәр аныкамла, аирагы мацхоит, игылоугы ирзышьткаарым анхафы зда дхәартам идгьыл абзиабара. Абра иаакәгылоит азтцара ду: Анхафы дшынхафудаанхо даанымхо?

Абри азтцара ду ишахәтоу еипш ианыцшуам Аустав фыц ирыдыркылазгы.

Атрибунахь инеиуеит ацәажәацәа, аха макьана азәгы акритика кайтцом. Ицәгьазма абра аимакаифактысыр? Имачума хара хқытанхамфәа макьана избам азтцарақәа?

Ажәытә ҳапстазара цәгьан, уажәы ибзиахеит. Ажәытәи афәтәи реифырпшра мацара иахнатагәышьозеи? Убри азы мацара еизгатәызма Москва абри акара ауаапсыра?

Аибажьара, аибарехәара, ихагу, ҳайтазкьо — ататцәахра — абарт реипшқәа ртыхәа анбаптәои?

Хқытанхамѡаѣы аускѡа ѣеимзар, анхамѡа знапы алаку
реизара ду аѣы уи цѡырганы изырымхѡезеи? Ирхаштма?
Азѡа ззаз иан дагеит.

Новабр 27

Ияхъ асаат 6 рзы ахәылбыха аколнхацәа 3-тәи реи-
зара ду иалгеит. Ашә аиркит Н. В. Подгорный.

Новабр 28

Б. Ахмадулина лыфныҥа сналцхьейт. Ҳайқәшәара иа-
дылгалт сара сфызцәа хәа лара илдыркәоз: М. Луконин
(уи дицуп ицхәыс ҫыц), Р. Казакова, абра дхәкәшәейт
Кубатәи поетк, итырцьман дицны.

Сара рацхышәа снеит. Белеи сареи ҳацхьеит лара леитагамта сажәеинраалақәа. Џъара-цъара, лара ишлы-шъашәалоу еипш, акыр аоригинал дапыртцуеит, аха иара иатцоу адоуха азынлыжъуеит, даҕацъарагъы аориги-нал дапыртцуам, дазааигәоуп, ибзиангъы еиҕылкаауеит ажәеинраала. Б. Ахмадулина дпоет дууп, иахьатәи аурыс поетцәа ҕарацәа дагъреихазаргъы калап. Аха, рыцхарас иҕкалаз, ари дышкәыпшыз дтцаркит, ишакәым иныл-хит лымчкәа, хатәы насыцлагъы деикәымшәеит. Дыл-моуит лбаҕхатәра ду еилкааны нап лыдызкылашаз, деикәзырхашаз ахатца!

Ицъасшъон сара... Асасцæа хнарпхъеит, арахъ хзыкъэтæо
аӕардэтцӕкъа рымам, астол атыцаны ашӕындыкӕра
хӕхатӕоуп, хатцей-пхӕysi зыниало акрауатцӕа
еизааигӕатӕны хрынтӕалоуп, уа дхадтӕалоуп Кубатӕи
апоетгъы, арахъ — адунеитӕ поезиа аӕагылазашъа
халацӕажӕоит...

Издыруада, урт аѳэтцаарак зынзак еимадамзар, ус
рымхѳои цѳоуки: «Апоет доухала дчалароуп, егырт зе-
ггы башоуп иара изы!»

Ииашоуп даеакгы: абааш хан акышэкышэра, хы-разныла ифычоу ауада дыонатца, ыыки-бзыки иазхэаша фатэыла, жэтэыла астал рыхианы иахыгылоу дахартэа, аха уахь инанамгар калоит апоезия, уа икамлар алшоит хақла ацэажэара!

Уажэытцэка сара истахыз: айфызцэа ахьеиниаз иказар ауп акэардэқэа, астал, атэацақэа, баша асаанқэа. Апшэма дышэкэыфозар, имазар ауп, зегь рапхэа иргыла-ны, иара ихата ишэкэқэа рыдагы, ицсы еипш бзиа иибо даеа шэкэқэакгы, насгы, урт адашымафы икажымкэа, ицэгы-ибзиа, шыкапк итазар ауп.

Абас ағарпшарра аныпшуан хахьтэаз ауада, аха апшэмапхэыс Бела данаацэыртцлак, ма ацэажэара дана-лагалак, ауада мрахэагак фнапхазшэа ифылашаауан.

Айфызаратэ хэылпаз бзианы имфацысит, икан гэаартыла ацэажэарақэа.

Бела дрыпхэит сажэеинраалақэа, итэаз зегы ргэы иахэит.

Римма Казакова лыфынынза днаскыаганы асасааиртахь саауан. Схэыцуан: «Апоет иаша дакэытцыр еигьуп даеа бызшэак ахь ифымтақэа реитагара!»

Декабр 14

Иахэа Ткэарчалка сцоит. Асаат 3 рзы акультуратэ Хан афы еилдыргоит «Ахра ашэа». Уи мфацызго уи Ахан афы еифкаау апсуа литературатэ гэып анапхгацэа роуп. Аадхьаратэ билет снапы иакуп, ацэафы эпиграфс иартоит: «Иахауеи, сыпсыхгы са схагагы, Акыахба иеипшында апсуаа зегы!»

Сгэалашэарақэа рацэаны иадхэалоуп ари ақалақь ыыц Ткэарчал. Рапхэаза уа снанагеит 1925 шықэса рзы. Уа инхоз сан лахэшыа лфы аанфэасра хақан сахэшыа еихаби сареи. Исгэалашэоит сан лахэшыа Мания слываргыланы

Аалзга аршыа анслыртцоз. Уажы Көазан адэыгба станция ахыыкоу ускан дэеиужыны ишытан. Ахахышэа ачандаркэа еицрыхэхэа игылан. Арыгыарахь оны еихагылак улацш акэшэон, актэи аетаж зегы дэқанын. Арымарахь рацэак икамыз амёы иалхыз уахэамак гылан. Убрака интэон ауардын мёа. Нак Акармарака инархэа-аархэаз аёымёа тагалан. Лашькындар ашыапаёы ацтцла гылан, аёада азырпхака ицоз уи атцлаёы ианёеилак, иаангылон, Лашькындар инатцаныхэаны, ацэашькэа наганы атцла ашыапы инаддырчаблон, сыбла ихытцуам ацэашьы тааза ианбылуаз... Урт зегь лакэхеит уажэшыта.

1936, 1937, 1938-тэи ашықэскэа рзы Ткэарчалка ара хтаскит. Зны сцалон азырпха, даёазны саагылон хауацэа рёы.

Ускантэи аёар зегь реипш, сеигэыргьон Ткэарчал азхара иахьяёыз. Уи иазыскит акым-ёбам сажэеинраалакэа. Нас кыраамта еипцкеит уи ақалакы сарей хаикэшэарақэа.

Декабр 15

Иацуха Ткэарчал имёацысит алитературатэ хэылпазы. Ари зеипшыкам хэылпазын сара сзын. Сара сзын мацарагь акэзам. Ари айкэшэара хтысны икалеит ақалакь иаланхо ацьяжэлар зегь рзынгы.

Зегь реиха ицёоушыаша, убри акара ажэлар аднагалт, атеатр иазкуамызт. Урт баша имёахымтцит, афымта ианалацэажэоз рыбақэа ирхыцшылалак, рнапеинкьяшыақэа ухэа, иёашьёмызт «Ахра ашэа» ишапхьяхьаз. Изустцэада, нас, ари атоурыхтэ фымта уадаф аилыргара згэагыыз? Ажэахэ ибзианы икаитцеит СССР жэлар рартист Шэарах Цачалиа. «Ахэсақэа рхырёы ароман аёы ишаарцшу» атемала дықэгылеит Хынтэпцха. Дықэгылеит аурыс цхэыс артцафы — уи инейтцыхны афымта дахцэажэеит. Убас лара лыбызшэала дықэгылт

қыртуа пхэыск, афымта данахцэажэа ашьтахь ҕырхэала дапхьеит Гр. Абашизе иеиҕагамтахьтэ тыпцэахак. Абасала, апсшэа змахауаз рзыхэангы иҕэыпцэагамызт ари ахэылпаз.

Урт зеггы уаф иибац, уаф иахац ауп, ускак изцъашьа-тэузеи?

Уафы иҕьеишьаран иҕалаз даеакуп: ашахтиорцэа, иаха шаанза ашахта цэытцлашьцараҕы арацэа цызэуаз, иахьа интеллигентк иахасабала рееилахэаны асцена икэгыланы ирыпхьоит «Ахра ашэа» ацыпцэахақэа! Ма ишпацхьо ухэарауазеи? Леиуа Касланзиа иацхьашьа иа-дукыларгы уацэыпхашьарым! Иацхьон, рыбжьы тганы, гэтыгьгала ыыцъа апсуа зҕабцэагы.

Уи ауха еилыскааит сфымта «Ахра ашэа» ауаа ргэы ишахэаз, уи ауха даеа зныкгы агэра згеит апсуа лите-ратура ауаатэыоса рыгэқэа рахь амсэа тбаа алхра ишаеу. Афымта бзиа аныҕала, апхьаф дхамазаап, убама!

Апартиа ақалақь комитет актэи амазаныҕэаф аф. Шь. Шьакаиа ахэылпаз аиҕекаара ацъабаа ду адибалт. Иара иоуп иацшьызгазгы, иара иоуп напхгара азызуагы. Абас апсуа литература азыргара дахьаеу сеигэырҕоит, итабуп хэагы иасхэоит.

Ахэылпаз ашьтахь, ишапу еипш, крахфеит, краажэит. Аҕэаҕа сандэықэлос амашьына дсыцтатэеит Арти-ом Амқэаб. Артиоми сареи амашьынаҕы хнеицэажэа-ааицэажэон, аха сара хэыцрақэак сырхагалан срыман. Иарбанқэоу урт?

Рыгезаладмырхэызеи апсуа шәҕэыфсцэа аусуцэа рықалақь [аҕы] имсэапыргаз алитературатэ хэылпазы?

Апсуа литература ахырхарта сгэы иахэом. «Урыс бызшэала заҕа тижьхьоузеи? Насгы ахэ шцаршьеи? Апсышэала ишыҕазаалакгы, ианеитаргалак, ибзиа-хондаз!» Абри ауп хашәҕэыфсцэа реихарафык гэтыхас

ирымоу. Ари — чмазара цэгъоуп, азѡаѣкы иаѡызоуп. Ари ачымазара гъежъуа ирылоуп Нхытѡаа хашъѡа рлитератураѡа ркынгы. Уа зызбахѡ ажѡан акынза ихаргалаз поетѡаѡак рѡымѡаѡа рхатѡы бызшѡаѡы иѡсыѡуп, аѡхъаѡ игѡаѡы иѡказам!

Ус хажъуама харгы?

Имѡурахарѡ иѡоума, нас, Д. Гѡлиа, С. Чанба, И. Коѡониа иаѡырѡаз ашедеврѡа? Исуалузеи сара?

Абас сшынкахѡыѡуаз аѡны сааит, санышьѡалагы лассаамѡа сызмыѡеит, еихсыѡышьа амамыѡт сыгѡтыха, еилаѡынѡуан схѡыѡраѡа. Урт зегъ, ашьхыѡѡа реиѡш, изырѡысыз Тѡеарѡал имѡаѡыргаз алитературѡѡа хѡылѡаз ауп.

Декабр 25

Қарт сыкан. Сѡыза Р. Маргиании сареи хаибабон. Хѡан аѡыжъырѡѡа «Мерани» аѡы. К. Калазе излеихѡа ала, сѡымѡаѡа томкны иѡыѡуеит ианвар антѡамѡазы. Уажѡраанзагы аѡѡѡѡѡ хабжъамыѡт, уи аѡны ихабжъахѡеит.

Декабр 28

Чѡоунѡѡи сааит. Исырѡыѡыз сабаѡѡа рыѡны уеигѡыр-гѡартѡ иѡалеит. Алгаразы раѡѡак нымхеит.

Ианвар 3

Уажэытцѣкѣа Члоунтѣи аѣны хѣахалт. Шьта хѣылпазуп. Уахъ хѣахан Тамареи сареи, Гѣында дхаманы. Ахѣычы ахьта хѣцѣлылалеит, дхѣартамкѣа дышьтоуп. Уажѣыгы агѣыр анлылартцѣ лтѣѣыуабжыы сахауеит.

Ашықѣс ѣыц сабацѣа рхѣыштаараѣы хѣпылеит. Хѣылацѣа, хѣшыцѣа хѣымѣахытцит, хѣидтѣалт, хѣазхара хѣхѣмарт, хѣаччеит. Арт ахымш сынхѣын: амѣы цыскон, амца еикѣыстцон, сшѣарыцон, аха аиаша сѣѣар ами, схы итагѣаз ахѣыцрацѣа тымтцит, уажѣы-уажѣы сырхѣынцѣо, дара рахъ сиаргон. Зны-зынла сыблацѣа хкуан, баша инацшун акѣымзар, акгы рбазомызт. Даѣазныкгы издырит, ақытахъ нхара-нтцыра уаха хынхѣышьа шсымам, мызкы-ѣымз аагылара сылшоит, уи инаццан исылымшар хѣа сшѣоит.

Ианвар 4

Иахѣа стытцит аусура, ари 1971 шықѣса хѣазнылаз рапхѣатѣи аѣѣамшуп. Иѣкала сыздыруам, сгѣы рацѣак иахѣом. Иаабѣа уатѣѣтѣи амш исзаанагаран иѣоу!

Ианвар 7

Иахѣа иѣоны салгеит ажѣеинраала «Апсадгыл». Д. Гѣлиа 1920 шықѣсазы ипсадгыл иазкны иацитцѣаз ажѣеин-раала иѣѣакуп. Хѣара атахума, Д. Гѣлиа иажѣеинраала классика ѣымтоуп, уи иѣѣоу аидеиѣа ду иахѣагы иартцѣарып хѣа сазхѣыцны ауп ари ажѣеинраала запыстѣаз, апсыгѣара шагымгы здыргѣышьѣоит. Хѣы зырцѣажѣо хлитѣратура иѣалшѣаз анаххаштѣуагы кѣала-лоит, аѣ зысша!

«Ацынтцэарах» саланахалейт, сёанахэейт, убри салганы, знык о-о-ф, гэышья сызхэар, издыруада ажэейнраала шыахэкэак апыстцаргы. «Ацынтцэарах» ағырак сафызгар калап даеа мызки мызки бжаки рыла, нас салагоит, апхятэй адакья инаркны ахылаара, даеакала иухэозар, салагоит ашыалашыынра. Ус-ус, акафы ишпасызкылымгари!

Ианвар 9

Иахья Кабардантэй ажэйтэтэй сёыза Хашыым Теунов исзаишытит «Ошхомахо», уа иануп сажэейнраалакэа хца, кабарда бызшэала еитаганы. Сеигэыргэейт уафы ишимбац. Иахьатцэкья изызфит атак, итабуп наццаны.

Киевнтэй исоуит Н. Новицки исалам, уи Ашыкэс ыц сыдиныхэалоит, нас иааицхауейт «Ахра ашэа» аитагара ишаёу.

Ианвар 17

Иниасит аобласттэ партконференция. Абызхэацэа ирылаз амхрей-атарей ртызшэа атдыхэа ццэейт. Еилы-хароуп, хтацёыхак сымазам. Абар иаахадгылейт Апсны 50-шыкэсахытцра аныхэа, хацхья ишытоуп Кырттэылатэй акомпартия аизара ду, уи шаххэо, иаахадгылоит Ирейхазоу Асовет ашкя алхракэа, нас сара исызтарыда ахтацёыха. «Ацынтцэарах» аамтала ицхьаскыр акэхейт.

Ианвар 19

Иахья салгейт ажэейнраала «Апсны». Сгэы итаз зегы азымхэагэышыейт, икалап ихэоу амацгы ицсыёены ихэазар!.. Аха уеизгы март 4 аёны ныхэаёак иафызоуп!

Ианвар 23

Иахья абиуро ачленцэа зегы хаиццейт Галка, хахаапшырц хгэы итоуп Ингур ГЭС. Ирымхэои, мшэан: «Ла иабо, хы иапсоуп».

Лассы Галтәи амшын асаркыа еипш хнанцшылеит, нас шхәала ханыхәалеит. Аргылара аначальник Есакиа дахпылеит, зегы нтырччааны ихайхәеит.

Сыбла иабаз акыр анырра снатеит.

Ианвар 24

Иацы Гал араион ағы избаз убаскак исылаеит, зынзаск сшымгәыгзоз жәеинраалақәак снамырфыр амуит. Акы — «Галтәи амшын», егы — «Ажәйтә мөа ашәа». Макьана урт цәалоуп, игәылсмыршәац, рацәак иацсамзаргы сыздыруам...

Уаха Қартқа сцоит. Уатәы иаатуеит ақыта нагзком рхантәаөцәа реизара, уа сықәгылан ацәажәара сидуп.

Февраль 7

Уатәы Москвака амөа сықәлоит, Тамара дсыманы. Уи дышьтастцарц стахуп Кунцево ахәышәтәыртағы. Саргы гослитиздатаа снарыдтаалап, уа томкны итрыжыуа сшымтақәа снарышьтатцаап, насгы сшызцәеи сареи хаикәшәап, хаицәажәап, ицәгызам, шықәсык ахзнык акәзаргы, апровинцияағы изыфан икоу ауафы ахтнықалақь «ахауа» налбааидалар!

Уантәи Қартқа сыпрыроуп, сыказароуп 24-тәи апартия аизара ду анаадыртуа аены.

Хаи, анацалбеит, избоит, сымөа ахьантара иаха-иаха ишсықәыгәгәо!

Амөа сықәламтаз исхәарызеи? Сынтәа Д. И. Гәлиа идиплом аиуразы иқәдыргылеит: Шь. Цәыцба иажәеинраалақәа, Амцар исахьатыхымтақәа, Нелии Ивани Тараа ршымтақәа.

Февраль 15

Амза ааба инаркны иахьанза Москва сыкан. Ачымазаө ахәышәтәыртағы дышьтастцеит.

Москвантәи сөызцәа азәгы дсықәымшәеит. А. Твардовски дымзаафуп, дхәартам. К. Симонов Кисловодск дыкоуп, М. Луконингы дымзаафны дышьтоуп.

Асасаирта «Москва» аресторан ағы машәыршәа дсықәшәеит Каисын Кулиев. Апое ифымтақәа ф-томкны Гослит ағы итытцаап, урт атомқәа хамтас иситеит, инапы атцафны.

Гослит ағы итытцран иками сара сфымтақәагы томкны, аха уи амра анакәыцхо сеидру! Уи атытцра сара сашьтамлар, иашьталода? Арахь ашьталаха сызтада, кыртцеит сара схәынтқарратә чынуафхеижьтеи.

Афны сахьааиз Бенур дымзаафны дышьтоуп, ашьахалара имоуп, иаразнак ахәышәтәыратахь даагеит.

Сымацара афны сааххалт.

Аилахара гәгәа хтагылоуп аусурағы. Ишахәтоу иапылатәуп Апсны АССР 50-шықәсахытцра аныхәа ду. Асасцәа мацфымкәа иатаарц икоуп хацсадгьыл. Урт рпылара, ишахәтоу еипш рыдкылар — ус имариам!

Амшгы зеипшрахо сеидру. Идыруп, март ескынагы ихьахәхачоит. Ихәашхәашоит.

Февраль 20

С. Чанба ихьз зху Ахәынтқарратә театр ағы иахьа ихамоуп И. Папаскыри, М. Ахашбеи, сареи, ағари хаипылар.

Ирасхәарызеи? Арахь — җазыкатцара сымазам.

Февраль 21

Иахеи иахьеи неицырхырааны, сапхьеит В. Атцнариа ишәкәы «Творчество Б. Шинкуба. Лирика, эпос, поэтика».

Хәарак атахзам, В. Атцнариа абафхатәра ду анцәа иза-неишьаз литературатцаафуп. Уи хнарбеит ари ашәкәы. Цоуп, цьара-цьара ичкәынра даамтцанарсцәоит, аха уи

ускак ишэартам, аамта иарееиуеит зеггы. Ашымтақәа рыхә ашьараан, мацсачк дахнацаауазарггы, обиективра иеадкылан даауеит.

Зшымтақәа ирыхцәажәаз автор иахасаб ала акәым-кәан, хар амамкәа ацсуа литература здыруа, бзиаггы избо пхьафык иахсабала уахәапшуазар, ари ашәкәы иагуп:

1. Азтарақәеи апроблемақәеи ашәкәы иқәнаргыло тоурыхла ирызнеим, убри акнытә ацсуа литература аҭиара апроцесс иакәытхашәоуп ишаабо.

2. Апоетика дахцәажәоит, ари иуадафзоу зтцаароуп, еихаракггы ацсуа поезиаҭы, нас ажәеинраалақәа еилур-гар калома урыс бызшәала еитагақәоу рыла?

3. Автор давсуеит ацсуа милат сахьафыратә хәыц-шья. Игоит адәныкатәи еицырдыруа цшьыркцак, уа итеицалоит азтарақәа жәпакы. Уа итамзас ашымта иара изы ма ипсыеуп, ма акггы иацсам.

Мшәан, ацсуа литература иара ацсы ахамзар, иара апштәы амамзар, нас илитературуома? Икоума ацсуа литература иалшаз аихьзарақәа? Урт иарбанқәоу? Хзыхцәажәо ашәкәы иахнатома абарт зеггы ртак?

Март 8

Иага цьабаа аабазарггы, иага хгәакзарггы, ишахәтаз имцааагеит хмилац ныхәа ду — Март 4! Ацсны ианар-шьеит Ахәынтқарратә хамта, икан официалла адны-хәалараггы.

1936 шықәса антцәамтазы Нестор Лакоба анышә дартон. Атаҳмада кәыҭа Барцыц Басиат даакәгылан, дцәажәеит уи аҭены. Ус ихәеит: — Дадраа, уаҳа ишәасхәа-гәышьозеи, ацсуаа ишацшапҭа ихазгылаз хәетцәа аахәит!

Хзыниашаз ибозаарын атаҳмада!

Уинахыс зака тагәтасра хрықәшәазеи? Зака мыкәма-бара рхыргазеи ацсуа жәлар?

1936 шықәсеикәатцәа аан Апсны иацәтахеит иреигъыз атцеицәа.

Адъынцътәылатә еибашъра Ду иахәлабгеит зыкъоыла апсуаа рҕар.

Апсуаа ранбан рымырхит, рышә адыркит амилаҭ школқәа.

Ақытақәа, аҳаблақәа, азиасқәа ржәытә хыызқәа рхых-ны ақыртұа хыызқәа рхыртцеит.

Мраташәаратәи Қырттәыла араионқәа рахьтә тыхәаптцәа рымамкәа Апсныка иааргон ахтәацәа.

Абарт зегъы зыбла иабаз соуп сара, абарт зегъы гәырҕацәгъала изхызгаз соуп сара...

Март 2 рзы абиуро иалаз ачленцәеи Апсны аихабыреи хңеит аботаникатә баҳчахъ. Нестор Лакоба ибака апхъа ишьтаҳтдон ашәтшьыгтәрақәа. Сара сахьгылаз еидара хъантаны исықәыгәғәаз рацәоуп. Уи даныржуаз аены сызлапшыз инаркны, акакала сапхъа ииасуа иалагеит ант амыкәмабарақәа. Сыблахатц аагъежын, скаҳарц мацк ауп исыгхаз...

Абарт зегъы гәык излаҭазоузеи, хшыоқ излашьт-нахуазеи, анацәалбеит?!.

Март 12

Иахъа Гәдоутә апартия араиком аплenum амҕацгара салахәын. Бзыцын иахъабалакгы ахәычы инаиркны аду икынза Апсны АССР 50-шықәсахыгтреи аҳамта ду иартази ргәы шытыхны иамоуп. Зегъы агәыргъара шыреықәу уахънеилакгы иубоит.

Аплenum ашьтахъ Вова Таниеи даеа хоык-пшьоыки хацны Афон хааит. Уа хңеидтәалан, крахфеит, краажәит. Абрака ҳахъеидтәалаз сырзапхъеит сажәеинраала «Апсны».

Март 13

Иахъа схалазатцэык афны саафнахеит. Бенур иаха иан лахъ Москвака дцеит. Биана лхэыццэа лыманы луадакэа рфы дыкоуп.

Иаацэырызгеит «Ацынтцэарах», уажэшьта снала-гаргъы цэгъа избом, аха ариабжьарак сызлаз ахын-тафынтара ароман сакэыганы убриакара хара сар-гылт, сызлалагаша сыздырзом. Уиадагъы, ицэыртцыз адакументцэеи, сзыпхъаз ачыда литературеи даараза сдырхэыцит. Ароман ифны исымоу ахкэагъы цыарак-фыцъара сеитарыхэампшыр цсыхэа сымамкэа саатагылт. Зегъ рапхъазагъы, атыхэтэантэи ахы, изыфхыоу наф инышьтатцаны, даеакала идэыкэсымгалар, сцъабаа зегъы башахоит. Уи азыхэа истахуп атынчра, ахтацэыха, агэамч, агэахэара, аха изласоурызеи урт?!.

Май 2

К. М. Симонов ипцхэыси иареи хэфны икан, урт ифарыдтэаларц саарыпхъеит сгэылацэа: В. Кобахъиа, И. Амцба, Ш. Лакоба ухэа убас даеа пытфыкгъы. Асас хамтас исзааигеит ататынжэга, иара итарцсо ататынгъы наццаны. Лариса Алыкъса-ипцха хамтас исылтеит Москва итлыжъыз лышэкэы «Лессе».

Сара К. Симонов истеит алабашъа, лара илатэасшьа-шаз акгъы сцыхъамшэеит.

К. Симонов сныхэафе анникылоз астол иахатэаз афызцэа ус реихэеит: «Ари дызфэу ароман «Ацынтцэарах» дзалган икалозар, ижэдырузааит аурыс бызшэахъ сара ишеитазго!»

Май 8

Иахъа Акэа имфацаагеит Қырттэылатэи ССР 50-шыкэ-сахытпра амшныхэа. Уи ыкан С. Чанба ихъз зху Ахэынтқар-

ратә театр аҕны. Сара соуп аиубилеитә хәылпазы аазыр-тыз, атыхәтәанынзагы имҫапызгоз.

Ҳаизара далахәын Қартнтәи иааз Гь. С. Зотценизе. Аи-зара ашьтахь уаххәа хфарц хәхьеидтәалаз ашқа К. Симо-новгы днапхьан.

Ажәларқәа рыиашьаразы аныхәәҫа анааныркы-лоз, Зотценизе иажәа даланахалацәеит. Уи еихарак иақәыргәҫаны далацәажәеит аурыс шовинизм даа-ра ишшәарту, иаанкыламзар апырхага шықанатц. «Было время, — ихәеит иара, — когда только и слышно было «старший брат, великий русский народ, как-будто другие народы вовсе не существовали!» К. Симонов инақәырццакны ус ажәа ныбжьаиршәит: «Да, я тоже хорошо помню это время. Делая лозунгом «великий наш старший брат», тогда нельзя было произнести сло-во «абхазский народ» — ведь это же было!» Зотценизе уа дааҫахеит, иихәаша иҫамшәуа.

Астол ханахытц, Зотценизеи сареи мацк иаҕны хәицәажәеит: «Шәышықәсала атоурых змоу хәиашьара иаха-иаха арыгәҫара зылшо ауаа шәзықәыргылом. Иназақәам, итцәыртцәыруа иҫоу акадрқәа уасхырс ишьтышәхуеит, урт аиашьара арыгәҫара акәым, апырхага артоит, аа, абар, Г. И. Берулава дшахәтуп! — схәан, дааҕаны асас дааидсыргылеит. Аха Зотценизе уи имахәазшәа иара итәы даҫын: «Цьоукы-цьоукы апсуаа ақыртшәа рдыруазаргы иацәыпхашьаны ирхәазом!»

— Уи иамур уаҫы ихы иқәикып, — ныбжьазгалт са-ра, — ақыртшәа здыруеит хәа спекулиация анықартц — абри ауп ихәартам!

Зотценизе уи акгы ахимхәааит.

Абас убри ауха кыр хәицәыхьшәашәаны хәицыртцит.

О, анацәалбеит, ртыхәа анбапцәои абарт иреипшу ацәажәарақәа?!

Маи 10

Иахьа Ткээрчал сыкан. Ашахтиорцэа ахэынтқараа иранаршьаз ахамтақэа рыстеит. Шьотэ Шьакаиа — апартия ақалақь комитет актэи амазаныкэгаф, иареи сареи кыраамта хайцэажэон. Мацк игэы цтэаны дыкоушэа збеит, измаану сеидру.

Маи 11

Иахьа ашамтазы Сократ Аланиа дыцсит. Хзыфону афнафы рацхьазатэи лыцсаауп ари. Амеыша акэхоит ижра.

Маи 12

Иахьа сымшироуп, исхытцит 54 шықэса. Атаацэа ишыкартдалац еипш, азэык-фыцбак хаарыцхьан, хаайдтэалан ари арыцхэ азгэастарц стахын. Аха иаалыркьан Қартка ацара сықэшэеит. Уахь ицоит Апснынтэи шэфык инарейханы, реаладырхэуеит Қырттэылатэи ССР 50-шықэсахыцтра иазку аныхэа амфапгара. Маи мза 16-нза хзыхынхэзом.

Маи 16

Иахьа сааит Қартынтэи. Уа имфадцысит агэыргъара еилатэара. Қырттэылатэи ССР иахытцит 50 шықэса. Шьалеи лағырзылеи икэабоу ақыртуа дгьыл икэшит агэыргъара ашэа. Ақыртқэа рымацара ракэзам, ареспублика иаланхо амилатқэа зегьы акэгэыргъеит ари аныхэа.

Асас ду Л. И. Брежнев дыкэгылан данцэажэоз, апсуаагы рызбахэ ихэеит. Уи инатцшьны иазгэеитеит: «Қырттэыла иамоу аихьзарақэа рфы икоуп апсуа жэлар рыхэтаагы». Москва аханзатэкьа итэоу ауафы, жэынгы-фангы ас аргама ицэырган апсуаа рызбахэ азэгьы имхэацызт макьана. Уи хара хзыхэа даараза акрызтазкуа усуп, кэығарыла ххы иахзархэар.

Акәа ханааи аены С. Аланиа дыржуан, ажәлар рацәан, сызбалак зеггы азтцауан Қарт имџапысуаз аизара атәы, уи хатә гәырғьарак еицш иахцәажәуан.

Маи 17

Иахьа еиҭаацәырызгахит «Ацынтцәарах», ариабжьа-ракгы ус ауп, аџра сналагоит, нас акы сакәнахуеит. Ари рыцхарагәышьоуп!

Иахьа ажурнал «Алашара» аредколлегиа рыман, сарггы салархәны. Избаны ишьтырхит ажурнал адакьаҭы иа-адыртырц аймак-аиҭак акәша, «Иахьатәи ацсуа поезиаҭы анапказара» хәа хыс иатаны, кәыҭарыла иахзеиҭкаар, ари хлитература иахәартоу усуп. Сарггы исзеицштәуазар, сәаласырхәырц стахуп. Ацсуаа ус рхәоит: «Абла ахьтам алаҭырз аауам». Ицшаатәуп, бжытгалагы ихәатәуп апоезиаткәа ахьыкоу. Икамзар — ишыкамгы аргам ихәатәуп. Аха уи мацарагы азхом. Иацстазашьоузеи хпоезиа? Иабанзарылатцәахьоу ажәлар? Хпоезиа-мца ҭымцәарц азы, абарт зеггы ртаккәа катцалатәуп.

Маи 23

К. Симонов Гәылрыцшь идача акынтәи еиҭаганы исзааишьтит, иара гәгәала игәы иахәаз сажәеинраала: «Схәыцуа сгылоуп, сатцәа кны». Аиҭагамҭа сгәы иахәеит, аоригинал иазааигәоуп.

Ииун 6, 7, 8, 9

Ариабжьарак Қарт сыкан, ара имџапысуеит Акәатәи С. Чанба ихьз зху адраматә театр агастролькәа. Излазбо ала, ишьахәны имџапысуеит, амала, ишахәтоу еицш репертуарла еикәшәагәышьам. Қырттәылатәи атеатртә уаажәларра ахантәаџы Додо Анҭазе хыс даманы имџапысит аилацәажәара. Уи сарггы салахәын.

Ара иҗан арехәараггы акритикаггы. Д. Антәзе сихәеит аилацәажәара астенограмма Акәака иахзынеитиирц. Уи анхаулак, инартбааны имоацгәтәуп аилацәажәара.

Ииун 24

Уатдәы җынла, асаат жәаоа рзы Москвака амоа сықәлоит. Уа иаатуеит V зегьейдгылоу ашәкәыџоцәа резизара ду. Икаларушь уи аизараҗы җыхтыла ацәажәара? Ахы акырггы здыруада ахалтура иаҗагылаша ақәцара?

Ииун 25

Москва, аколоннақәа рзал аҗы. Ара имоапысит Луговской 70 шықәса ихыцра иазкыз ахәылпаз. К. Симонов иакәнагашаз ацхьажәа хәаны иааиртит ахәылпаз. Икәгылеит иахьатәи аурыс поетцәа ирейгьу хәа ипхьазоу пшьоык роума, хәоык роума. Ахәылпаз моапысит апхарра атцаны.

Ииун 28

ЦДЛ акны имоапысит ашәкәыџоцәа рплениум, ихьшәашәаза, игәырҗыгь-гәыптцәагаха.

К. Симонови, Р. Маргиани, сарей Москва халтцны хцеит Симонов идацахь. Р. Маргиани уа дааныжьны Константин Михаил-иҗей сарей хцеит А Твардовски ибара. Хҗыцәаггы ачымазаџ дахьышьтоу аоҗахьы хшьамхы хазнагомызт, хара хзы ихахәрахәтәхеит уахь анеира, аха хҗыза дхамбар калозма.

Амра атәшәара иаҗын, Москва амтцан абнара еихашьшыы игылан, апсаатә рыбжьы ачыдахаз даҗаак уахауамызт, иууаза итынчран, хҗыцәаггы хәхқәа хәкәыжь хнеиуан. Агәашә аҗы дахдылеит гәәкра згым Мариа Илларион-ипха. Сара тахык иеипш сгәыдылкылеит, дсеигәырҗеит.

— Дышпақоу? — хтцаит хҗыцәаггы.

— Пыхъа ааста, издыруада... — дааѣахеит лара, — шѣаала, шѣарашѣыблақѣа рыладыжѣбапшѣыза! — лхѣан, днахцызаны лѣыналхеит. Сара иага схѣаргы, Александр Трифон-ица ишъапы дықѣгылан дахпылоз цысшыон. Аха дабақахыз адауапшь иафызаз ахатца, дматцѣыхѣахѣа акресло дантѣалан ателевизор дахѣапшуан. Ханиба, иблақѣа ааихаччеит, хгѣыдикылт. Акѣардѣқѣа хѣарыхан, нақ-аақ хѣаиватѣеит. Иблақѣа таа дхѣхѣапшуеит, игѣы иѣоу иѣы иазхѣомызт. Сихѣапшуеит, избѣхъаз ауафы нырхара ду дабақоу, ачымазара рыцхашъарада дафа-хѣеит, илахъ затцѣык еицакым макъана. Фынѣажѣа минут инареиханы убра хѣайдтѣалан.

— Баграт, Расскажи что-нибудь! — абри акзатцѣык ауп иѣы итшѣаз. Саргы ак насхѣа-ѣасхѣеит, аха уи зхѣартагѣышъазеи. Александр Трифон-ица ишѣкѣы хамтас иситарц иакѣикит, Мариа Илларион-ипца атом изаалгеит, афыга нақѣтцаны, аха ачымазаѣ инапқѣа афыга рзышьтымхит, иқыцьқыцьуан. Нас иара ус инапы анымтцакѣа иситар акѣхеит. Абри асахъа иахѣапшны згѣы итамтцѣыуашаз дкаларымызт.

Хѣаипыртцит хѣыза ду. Агѣашѣ ханынтытц, даѣазнык саахъахѣит сышьтахъка. Ари цыхѣтѣантѣауп, уаха дыз-башам сѣыза. Бзиала, Александр Трифон-ица! Уара хѣазну ашѣышықѣса апоет ду. Ацсра удыскылом, аха ацсѣѣаха ушѣ даалагыларгы, уара упоезиа аѣапхъа ацсра мычхарамазам.

Ииун 29

Кремль. Асаат жѣаба. Иаатит V СССР ашѣкѣыѣѣцѣа реизара ду. Уаха идмыргѣагѣеит, апшьымш рзы иалгеит. Ирацѣан ақѣгыларақѣа, аха К. М. Симонови Е. Евтушенкои рықѣгыларақѣа иаха сгѣы иахѣеит. Ицѣажѣоз зегы еицѣакны иатцыршьуан хлитература ацстазараѣы

акритика апсыгера, аха азэггы хьызхэала афакткэа дрылацэажэомыт. Иаакэгылалак еицэакны иртахны иалацэажэон ахалтура, афымта цэышхабиқэа раан-кылар, аха азэггы интқааны имхэеит урт икьақьаза агэашэ рзаазыртуа атыжыртақэа рғы аусқэа шхэартам. Иаакэгылалак иатдыршыуан ажэларқэа рыиашьара арыгэгэара, аха азэггы ифыттымшэеит уи иапырхагоу, уи еитцазкьауа атагылазаашья. Икалазеи? Иаахтны қағхақэа хазрыламцаажэозар, изаапхьатэузеи аизара ду?

Ииуль 1

Гэыцфык ашэкэыфцэа ҳаиниеит Павел Антакольски ифны, идахныхэалоит и-75-шықэсхытца. Ара иқан: К. Симонов, В. Орлов, М. Бажан, К. Калазе, Л. Первомайски, М. Алигер, Б. Ахмадулина.

Б. Ахмадулинеи сареи ажэеинралақэа хрыпхьеит. Нас иара апшэма П. Антакольски макьана иимкыпцхьыц апоема ацыптэаха дахзапхьеит. Ари ахэылпаз сгэы иахэеит. Гэтыхала ацэажэара ахықоу есқынагы усоуп. Иагаумхэан, «ачуан ду агьара дууп» хэа Москва апстазара амоуп апоезиа ду, уи ҳаракны изкугы мацыфзам!

И. Козловски изынсыжыт Акэа урыс бызшэала итытцраны иқоу сажэеинраалақэа реизга, истахуп уи аредакция азиурц. Уи дыпхьырцэуп, аизга ишахэтоу инапы ахигап, насгы рацэак идирхаларым.

К. Симонови сареи ҳаиццеит Гослит ашка. Уа икэгылоуп сфымтақэа томкны ртыжьра. К. Симонов апхьажэа шифуала ажэа ритеит. Адиректор ишьахэны ҳидикылеит, издыруада, уажэшьта хусқэа маншэалахар.

Ииуль 5

Иахья иҳамоуп Иреихазоу асовет актэи ассессия, сеиталырхраны иқоуп Апрезидиум ахантэафыс. Ари

пшынтэхоит салырхуеижьтеи, издыруада егыцы-хэтэантэихаргы.

Нанҳәа 8

Уатцәы шаанза Кисловодска амҭа сықәлоит схала. Уахь изгоит «Ацынтцәарах» аҭбатәи ахәта. Уи сзалган сзыхынхәыр — уи акәхоит ахатцарагы!

Октиабр 25

Иахьа рацхьазакәны ахәынтқарратә театр аҭы дықәгылеит смата хәычы Гәында. Ашьыжь дацхьеит ажәеинраала, ахәылбыҭеа акәашара далан. Анцәа ицъшьоуп убригы ахьызбаз!

Октиабр 30

Иахьа сшалгара салгеит «Ацынтцәарах» актәи ахәта. Искыпцхьит амашьынкаҭы. Снатәан, снапала аурыс быз-шәахьы еитазгеит цәахәанцала уи ахәта. Хымш рышьтахь К. Симонов иҭеит.

Иаха дысзасит, ҳаикәшәарц шитахыз ансеихәоз усгыи иажәа иналеитцеит:

— Это сильная вещь!

— Как Вы успели прочитать за эти дни?

— Не оторвешься! Давай встретимся, нам надо поговорить! — иҳәеит уи.

Ахәылбыҭеа К. Симонов идачаҭы ҳаикәшәеит.

Ноиабр 2

Иахьа Киевнтәи дааит Довженко ихьз зху астудиа ақынтәи апартиуро амазаныкәгаҭ Рема Михаил-ипцәа хәа цхьыск. Уи иаалгеит ажәабжь каимат: Киеваа ирыдыркылеит «Ахра ашәа» иалху асценариа, «Хтарца шкәакәа» зыхьзыстцаз. Рацәак мыртцкәа атыхра иалагоит.

Ноиабр 4

Гылырыпщъ К. Симонов идачафы ҳайдтәалоуп иареи сареи. Уи дапхьеит цәахәантала еиҗазгаз «Ацынтдәарах» актәи ахәта. Афымта игәы иахәеит, аитагарагы иара ихы иадитцеит.

Азгәатақәа икайтцаз, еихарак аитагара арманшәалара иатәу роуп урт. Азшәах еипш атоурых мшын ихбалаз аублаа разкыцәгәақәа, издыруада, уажәшьта рыхыз ажәларқәа ирдыруа икалар.

Ноиабр 5

Шәкәыкны итрыжыыз, А. Твардовски илирика ианаршьеит Ахәынтқарратә премиа. Сеигәыргъеит акы еипшымкәа! Ари ихәку усуп. Иара дычмазаф гәакуп, издыруада, игәы тнаргәыргъаар.

Москвантәи ателехәапшра акынтәи гәыпфык ауаа рыгәадыргәлеит, К. Симонови сареи ҳақәгылан адныхәалара кәхтеит, фыза А. Твардовски ишәкәы апремиа ахьанаршьаз атыхәала.

Ноиабр 6

Иахьа К. Симонов итаацәеи иареи хрыпхьеит ҳнеидтәалан крахфарц. Урт наагеит Ешыра ақытан Афзбак итаацәарафы. Ҳайдтәалара лахәыхын, ахаара атқан. Арт афымш руакы К. Симонов ифныка дхынхәуеит, уажәшьта маинза Ацсныка дзаазом. «Ацынтдәарах» актәи ахәта иманы дцоит, ианвар нахыс аитагара далагоит.

— Уара угәы ртынчны уроман нагзала, аус ду уәфуп, ақәғиарақәа узеигъасшьоит! — снапы ргәғәаны иаанкыланы, абарт ажәақәа сеихәеит хәнеипырцуаз.

Ноиабр 14

Амеыша. Афны сыкоуп, сгәы ртынчны сфырта снадтәалеит, аха акалам ашьтыхха смоуит, адырра сыртеит Кабарда аеыф исыртаз амашына иақәыргыланы

ирыман иааит хәа. Асасцәа срыпхьеит афныка. Лассы аеыф амашына иакәыргыланы хәфны иаатцагылеит.

Уаха цсыхәа сымам, асасцәа сыманы Члоука сдәықәлар акәхоит. Ус иагыкастцеит. Очамчыратәи ара-ион анапхгафцәагы азәык-фыцбак амфан исықәшәеит.

Члоу аусхәарта ашта ханнықәгыла, амашына аанақхылан, аеыф налбааргеит. Уи хьзыс иамоуп Чатвар. Уамашәа ицшзоуп, ашыабста еипш икалаза игылоуп, сабаанагеи хәа инацшы-аацшуан. Ганкахъала — аеы сеигәыргъоит, ганкахъала — ирыцхасшыоит. Икалап, ахаиуантәкыагы ацсадгыл иазхьуазар.

Ашытахъ сымахә Чатала Чалакәуа ифныка хамфыхытцит аеыф хаманы. Чатвар агәра аафыхны ашта ианнықәахца, иаразнак, «Сахъаанагаз адгыл улцха сыт!» ахәозшәа, абга инықәианы инахәы-аахәуа ибылгьеит. Кабардатәи аеыф дацааит иара «абаззеи» — атренер. Ауха Члоуаа зегы еизаны иахыказ, Уанка Адлеиба ица еихабы цхәыс дахъааигаз деигәыргъаны ачара иман, асасцәа уахь имфыхаагеит. Адырфәуха Тышә Шьынқәба ифнатафы, чыдала аеыф хъазгаз рзыхәа ачара еифыркааит.

Асасцәа цо ианалага Члоуаа рыцкәынцәа ашәыр, афатә, арызжәтә ухәа хамтас инарытаны, Афонынза инаскъаргеит асасцәа.

Хашыцәа Кабардаа даараза хатырла ихазныкәеит. Издыруада, ари аеыфццышә иханаршыаз символзар, икыакъаза иаатырц иказар, зкышықәсақәа ирылган иаагоу хтоурых мфә!

Ноиабр 15

Уажәааигәа Д. Гәлиа ихъз зху адиплом анашьара иазку акомиссиа ишытырхыз ақәцара иабзоураны апремиа ранашъахейт И. Тәрбеи асахъатыхы Т. Амцари.

Т. Амцар, ииашан, абафхатәра змоу сахъатыхфуп, ианаршыаз адиплом ахатыр иацхыакагы игәы тнагап.

Ноиабр 22

Уа, Анцэа ицъшьоуп, иахъа зынзаск ирыцкъаны салгеит «Ацынтэарах» актэи ахэтэ. Уажэшьта сиасуеит афбатэи ахэтахы. Москва В. И. Ленин ихъз зху абиблиотекахътэ иара убас ахэаанырцэынтэгъы исзаауеит амхацъырра иазку ажэьтэ шэ́кэ́кэа, адокументкэа. Излазбо ала, аиаша ашьақэьргыларазы акыр томкэа рыбгъыцкэа аасырхэьроуп!

Декабр 2

Иахъа шыжъымтан аахыс В. Кобахъиеи сареи иара икабинет афы ҳайдтэалоуп. Ацснътэи ахэьнтқарратэ драматэ театр зтагылаз ауп зеилыргара ҳаёу. Уа, ишырхэо еипш, артистцэа хылагыла еилоуп. Пшьоык зеигъа ҳамам артистцэа: А. Агрба, С. Агэмаа, Е. Коғониа, Н. Камкиа арзахалкэа нышьтатцаны атеатр иапыртцит. Нелли Ешба аус лыцура ҳалшом ҳэоуп еихарак ыьтцгас икартцо. Аха ах́ка ирыбжьалаз тцатцгэьтцэ́кьас иамоу еилкааны их́амам. Аиашазы, Н. Ешба дсысм́каан ды́кам, дыцъбароуп, аха иахъатцэ́кьа лара дзыпсахуа азэгъы д́хамам.

Ҳоыцъагъы убра ҳазкылсит: апсуа драма иалоу зегъы еизганы ҳрацэажэарц, дасу ргэы иташыз рхэартэ еипш атагылазаашъа рахтарц, абарткэа рышьтахъ иаахтны иқэхаргылоит азтцаара: напхгаоыс ишэымоу Н. Ешба дышэтаху дышэтахыму? Дышэтахымзар, мчыла азэгъы дникилом.

Декабр 18

Асабша. Аоны сы́коуп. Ашьыжъ Гэьндеи сареи хшыапы неитцаххит. Синоп агаёа ҳавалан атцыхэанза хцеит. А́кэа иаацёоушьартэ ихътоуп. Аоны ҳанааи, акы снацхан, шэ́ькэ́кэак снрыхэацш-аарыхэацшуа сыштэаз, аҳақым Георги Нестор-ипа Емхаа, хгэылара чмазафбара ды́казаарын, дшиасуаз ҳафны́ка даамоахытцит. Анцэа

ихайтаз фатэык-жэтэык нахамтаргыланы хнеидтэалт. Уи данца ашытахьтэ́кья, ателефон абжыы геит, иаашьтысхзар, Москвантэи К. Симонов дцэажэоит. Уи исеихэеит апсзы: иахья ашыыж Москва амтан иара ида-ча акны ицстазара далтит Александр Трифон-ица Твардовски. Атцанза сгэы иалсит... Уаха дыкам сфыза ду, уаха дыкам Урыстэыла иахьатэи апоетцэа иреиғьыз, ахатца гэымшэа, иаашахэафы! За́ка изалымдароузеи ари еипш арыцхара, аха ихамчузеи?

К. Симонов излеихэаз ала, иареи сареи хфыза ду инапа́фы ицсы ихытцаап. Уи иахкьазар акэхап, К. Симонов дычмазафхеит, аиарта дшылаз ауп ател дшысзасыз...

— Пиши, дорогой Баграт, свой роман, в этом только наше спасение! — ихэеит уи атрубка анықэйтцоз. К. Симонов ииашагэышыоуп иихэаз, уи здыруеижьтеи акраатцуеит. Акызатэык угэы абаауеит: ифымтақэа ирыбзоураны А. Твардовски ицсыз рахь дыкам. Уи иреиамта аурыс поезиа́фы иааннакылашт иахэтоу атып, аха сфызеи сареи уаха хаибабараны ха́казам!

Хафны данааилоз, ацықэцықэхэа дыччо скабинет дныфналалон, хбартца дықэгыланы, икахэхэа игылоу акипарискэа дрыхэапшуан.

— Арт ацэацэашькэа иреипшуп, уахынлагыи идырлашоит. Уажэшьта иаанхаз асахьатыхфы иоуп! — ихэалон уи.

Урт апсатцлақэа сфыза дысгэаларшэо санрыхэапшуа рылахь еиқэыршышыи игылоушэа ауп ишызбо.

Уажэ сфагылар, Мариа Илларион-ицха ател сылзасып, слыдышшылап, рыцха, инашьтарххны адышшыларатэ телеграммагы дэықэыстап!

Декабр 21

Ааигэа снапфыратцэахкэа цэырганы сышрылапшуаз, испыхьашэеит А. Блок иажэеинраала «Незнакомка», пахья зны апсшэахь еитазгахьаз. Сеигэыргэеит, изит

хәа сықан. Слатәан, цқба санацхәа, сгәы иамыхәеит, Анцәа ицышьоуп икыпцхьымкәа иахыкәз. Нас снадхьымзгкылан, ҫыц еиҫазгахт. Иалтцыз сеидру «Лара исзымдыруа». Иахынзалшоз аоригинал савамгылт, арифмакәа рыртәашьей, ацәахәаҫы ацырақәа рхыпцхьазарей ишыкәз иаансыжыит. Аф аст, уи бзиа избақәо ажәеинраалақәа ирейуоуп, аха зейтагара уадаҫзоу рахь ипцхьазатәуп, саргьы аиаша схәар ами, уи ауадаҫра баацс сеанысшәар стахын. Сеитагамтақәа рпышәа иснарбеит акы: апсуа бызшәа иалзыршо даниар, иалымшо акгьы ыкамзаап!

«Аеказа дкалар, — иаацәажәеит ажәа,
— Аагылашьас иамоузей аеы!»

Декабр 26

Ари хныжъны ицо ашықәс азы, «Ацынтцәарах» сеахаршәаланы ҫбақа-хқака ажәеинраала зөит. «Схәырцъын» сынтапшын, иаацәырызгеит макъана акыпцхь зымбацыз сажәеинраалақәа, зегьы неиластцан, икалеит жәабақа, ирыстап «Алашарахь». Иркыпцхьыр калоит февральтәи аномер аҫы. Ацикл, ус узахьызтцозар, акыр еилапцоуп, тематикалагьы дара-дара еипшым, ианапццоу ашықәсқәагьы хазы-хазуп.

Декабр 31

Интакәкәа ицеит 1971-тәи ашықәс! Сҫей снапи еиқәыпцсаны стәамзаргьы, ҫаҫра шыахәк хлитература исзаламгалт, тцоуп «Ацынтцәарах» актәи ахәта насызгеит, аха уи макъана итцәахуп. Арҫеиара ус аҫы агәахәара сыманы сапылоит Ашықәс ҫыц, издыруада, «Ацынтцәарах» атцыхәа сзыпцтәар?!

Агәахәара, агәабзиара, таацәаныла анасып лаша, апсҫазаараҫы аманшәалара!

Ианвар 2

Таацәаныла ҳаибга-ҳаизфыда, хгәырғо ҳапылеит Ашықәс җыц. Сынтәа, даеа аамтанык еипшымкәа адныхәаларақәа сзааит, зынзак 50 инареихәуп, макъанакы аара ишаҗыц иаҗуп.

Ҳа, мшыбзиа, бзиаала уаабеит, 1972 шықәса! Уара саатаургылт 55 шықәса!

Сынтәа май мза 12 рзы, сымшира аены, истахуп азәык-фыцбак сфызцәа гәакыақәа аашытыхны Члоука сцарц. Уа сабацәа рыфны, сиины сахынкашәаз сапыларц 55-тәи сышықәсхыцра. Истахуп уи литературатә еипыларан иҗаларц. Ус анакәха, Аҗәантәи инеиуа иаҗа ирацәахароуп. Ҳахәацшып, уанза Анцәа бзиаала ҳнашыты!

Ианвар 8

Иҳафсыз ашықәс антәамтазы, Москва, Гослит аҗы урыс бызшәала итытцит Иуа Коғониа иалкаау ифымтақәа. Уи даара сҗабаа зду тыжымтоуп: атыжыразы аплан алатцара, аиҗагара аиҗакаара, ацхыажәа афра ухәа убас итцегыгы.

Ашәҗәы Аҗәанза иаазеит, атирагы иалагахъеит. Макъана ауаа ргәи ишахәаз ауп исахауа, даара ирацәафынгы ацхыажәа ргәи иахәаны ател исзасхъеит.

Сара ишыстахытцәҗыоу еиҗагам Иуа Коғониа ифымтақәак, аха иахыазы уи ашәҗәы атыццра лагала бзиоуп ҳлитературазы!

Ианвар 19

Иахы апартия аобласт Комитет абиуро ҳаман.

Аќәтәи анагзком ихатыцуаф аф. Зантәриа иус хәхәапшуан. Уи Ешыратәиуп, иарггы, иабггы, иабдуггы ахьаазаз анхартә иахьауажәраанза қәәцәк таргыланы, имырзкәә иааигон.

Иара Аќәә ақалақь даланхоит, ф-уадак имоуп. Адггыл азакәанцқара еилоугеит хәа длышьтагәә дыркит. Сара, хатала, абиуро иалаз срыхәеит, иабацәа рыдггыл афы анхара азин иахтарц. Аоны ргылан даналгалак, итаацәеи иареи уахь ииасып, ақалақь афы имоу иуадақәә ахәынтқарраахь ирхынхәып. Абиуро иалаз сара схәатәи иадымгылеит, аф. Зантәриа идырцеит иаарласны уи адггыл дықәтырц.

Ииашам! Ари амфә ҳақәлар, зақафы ххартцәарыда, еихаракггы Ацсны иашьагәытымкәә нхара-нтцыра иааз ауаа, урт зеггы ххартцәома, нас?

Ианвар 22

Иахьа Москвақа амфә сықәлоит, Ш. Инал-Иңеи сареи хәицуп. Амза 26 рзы иаатуеит асовет литературатә критика атагылазаашьа иазкны СССР ашәкәыфәцәә Реидгыла Аплениум. Аплениум хымш ицараны иқоуп. Аизара ашьтахь уахь саагылоит, шықәсык ахь мызк апсшьара исықәнагоу, уи инацлар даәа мызкы арфәиаратә командировка — фымз сеастарц стахуп сыздынтцәалаз «Ацынтцәарах».

Аматәарқәә исымоу зеггы ртысны сдәықәлоит.

Адунеи мчықазар, сахәоит агәахәара, агәамч, агәабзиара!

Маи 9

Ианвар аахыс ихысымтыц сымшынцә, ус еиқәыхь-шәашәа ишьтоуп, уи сақәызкьақәаз рацәахеит. Зегь рацхьазаггы: сықан Москва амцан, «Сосны» хәа

иахъашьтоу апсшьартафы. Зака сгэы рахатны, ссадцаланы сафызеи «Ацынтѳарах»! Аха сманшѳаламхеит. Аѳстаацѳа ааттра итатѳаны афырфырхѳа исхыччозаарын. Тамареи Бенури Члоунтѳи машьынала ишаауаз, февраль мза 18 рзы, авариа иакѳшѳеит. Адырра ансырта, Акѳака схынхѳит сгѳыткѳацсыткѳаха. Ачымазцѳа даара игѳгѳоуп, ахақым-профессорцѳа Қартнтѳи ѳыцѳа хрыцхѳеит. Ишакѳхалак, рыцсы тахарц иѳан, еикѳхагѳышьѳеит. Сарггы сусурахъ стѳтѳит. Абас ихыбгеит сырѳиаратѳ планқѳа.

Қырттѳылатѳи Акомпартия апленум аѳы ацѳажѳара сықѳшѳеит. Уи ашьтахъ ѳацхѳа Қартка сымцар амуит, В. О. Кобахѳиа изкны ашшрақѳа иѳалаз ртѳыхѳала.

Уи азтѳаара ЦК амазаныѳѳаѳцѳа рхала иаидтѳалан иахѳапшит. Мжаваназе В. Кобахѳиа дидгыланы дцѳажѳеит. Сарггы сықѳгылт ишсыхѳѳаз ала. Аха ари заѳантѳѳзеи? Заѳантѳ урт аизашшрақѳа ртѳыхѳала сыѳнарғалахѳѳѳзеи ари ауада? Издыруада, ажѳла нтѳѳеит, уртқѳа ртѳыхѳа аныптѳѳаша?

Аусураѳы — аизарақѳа, есымчыбжѳа абиуро, аи-ѳыхарақѳа, аймак-еиѳакрақѳа, араионқѳа рышка ацара, аизарақѳа рымѳапғарақѳа — арт зеггы рыцхашѳарада аамтѳа сцѳыргоит. Урт ирыцлеит сахѳшьа еихабы лчы-мазара, уи иахѳаггы дхѳартам, лгѳы лыхѳѳеит, мызкы инеиханы Акѳа ахѳышѳѳѳыртаѳы дышьтан. Уи мацк деигѳхашѳа даныѳкала, дыцсит зегъ бѳиа еицаабоз, хзықѳгѳыгуаз Елена.

Атоурыхтѳа романқѳа уиаѳара хатыр рықѳым, аха сара илсхыз амѳа сшану сцалароуп, жѳларқѳак ргѳы хнарчახъазарггы, ацсуа мақьана инапы иамкыц уи иашѳашѳѳалоу аѳымтѳа!

Апрель 12

Даеа мызкы ниасыр, иаацкъаны итцует хышықәса, сымшынцәкәа рхартәаара еипкъеижьтеи. Сгәы иалоуп, даараза сгәы иалоуп урт ашықәсқәа ирытцаркуаз амшқәа рхартасыртә, рыпкъапца уафы ибартә, уафы иахартә ақъаад иахьсзанымтәз!

Адәнықала уахәапшуазар, схатәы цстазарафы абри аамтала еитакра дук қамлазшәа ауп ишубо. Аха уи, ишысхәаз еипш, адәнықала ауп. Цқьатцқьа сыпстазара иагәылапшыз игәеимтар залшом сеихәлахарақәа. Сара сажәует, сматацәа Гәындеи Леуани ирызхаует. Сычкәынзатә Бенур, Ақәа иитахыз аматцура анимоу, дықәтны дцеит Москвақа. Сызғабзатә Биана мақьана ауадақәа лымам, ақытафы инхо сахәшыцәа ракәзар, рықәрахь инеихьейт, бжеихан ичмазцәоуп. Цлоу сабацәа рхәыштаарафы мақьана амца еикәуп, ләатцәк ҫеигәышьоит. Хатала арт ашықәсқәа рзы исхызгаз рацәоуп: агәырҫа, агәеибакра, агәқаҳара, аҫынкыларә, ачҳара, инеиужьны агәтахәыцрақәа, ак ниасыр — даеак ааиуан. Акариеристцәа сыхтаркит, урт акраатцует слапшықәыртцеижьтеи. Аобласттә партконференцияфы азәы даагылан, — Ари ауаҫ иара иқыта Цлоу ада акгы ибазом, егырт ақытақәа дхьахәынгы дрыхәапшуам! — иҳәейт. Цоуп, иқәгыларә бзиақ изалымгеит, иқәнагоз иархәейт. Цыпх ҫазәы длатәан, абиуро ахьзала ашшыпхьыз шытеитцеит. Уи сроман «Аҫатә уаа» ахәынцәа ақәйтәейт, атиртахьтә иқәгатәуп хәа ипхьазоит. Уи ашшыпхьыз автор амилатеилыхцәа рахь сиргылейт. Аха, ипилта еибамгеит.

Абас атѣахѣкѣа сѣарпаны исыхоз амчкѣа шыра-
цѣазгы, сырѣиаратѣ ус сацѣхымкѣеит, уимоу, иахагы
сѣадысцалеит. Абар сѣбабаа алтѣшѣакѣа: 1974 ш.
антѣамтѣазы хаз шѣкѣны итытѣит аѣоурыхтѣ роман
«Ацынтѣарах», уаанза уи шеибакѣу ажурнал «Алашара»
ианылахъан. Ароман иаразнак апѣхаѣцѣа ирылатѣеит.
Х-нызкѣ екземплиар ахъыказ мызкы аѣнутѣкала
ѣышѣ екземплиар рыда атиртѣѣы акгы аанымхеит.
Апѣхаѣцѣа рахътѣ акатахѣа исоуеит асаламкѣа, иаах-
тны ирхѣоит аѣымтѣа ргѣы ишахѣаз. Икалап даѣа цыуа
шѣкѣык абриакара апсуаа ирыламтѣѣацзар. Иапхѣоит
уи Тыркѣтѣылан инхо апсуаа, иапхѣоит арра иѣоу
ачкѣынцѣа, иапхѣоит абахтѣа итакутѣѣагы.

Актѣи ахѣта К. Симонов еитеигеит, егыртѣ аѣбагы
иара еитеигарц игѣы итан, аха игѣабзиара ануашѣшѣыраха,
И. А. Козловски дадипхѣалт, уи даѣуп уажѣы.

Аекран ахъ ицѣыртѣит «Хтырца шкѣакѣа». Апсуа хатѣа,
иѣыщышѣ даѣѣтѣаны аекран аѣы ицѣыртѣра ауаа ргѣы
тѣагеит. Ариабжъарак сахънеилак уи сыдырныхѣѣалоит.
Акытѣакѣа рахътѣ уи афильм ахѣапшра мацараз иаауа ду-
бап, атѣл исзасуеит, асаламкѣа сзырыѣуеит. Агазѣтѣѣагы
инартѣбааны рыбжы акѣдыргеит.

Цоуп, Къахъ Хѣѣыратѣ ицѣыртѣра зыхлахатѣ ар-
гѣежыыз азѣык-ѣыцѣак калакѣеит. Уртѣ хыхъ зызбахѣ
ххѣаз акариеристѣѣа, ашѣикккѣа, атѣашыщѣѣа,
аиграбаакѣа роуп. Ицѣоушьаша, Хѣѣыратѣ ицсы тѣны
адѣы даныкѣызгы иагацѣа тыц иртѣомызт, иѣеанишьгы
инаур иацѣшѣаны иааигѣара изнеиуамызт, уажѣы укра-
инаа рыбзоурала Акъахъба дыбзаханы адѣы даныкѣла,
еитацѣыртѣит иагацѣа. Аха, уртѣ ргѣы иажѣоит, уажѣшьтѣак
азѣгы дихѣом Хѣѣыратѣ. Ицсы антѣазгы абас ашѣа
изырхѣахъан:

Тѣауди-аамстѣи амѣаду рхазырштыз!

Анхацѣа цѣкъѣа иргѣашъамхыз!

Уи ашәа ажәлар идырґыцыр калоит абас:

Акариеристцәа рматцуртақәа ирдәылызцаз!

Аиаша иязықәо иргәашьамххаз!

Уажәааигәа еикәыршәаны атыжьыртахь ирыстеит сажәеинраалақәа реизга «Ажәа». Урт ирылоуп сеиґа-гамтақәагғы.

Апрель 13

Иахьа спыруеит Москвака. Уа иаатраны икоуп СССР ашәкәыџџәа Реидгыла Апленум. Азтәара: Германиатәи афашизм еилакәыбаса иґартцеижьтеи 30 шықәса атцра. Салазырџып, ари аинтерес зтџоу аизара. Уи инапшьны срышьталароуп схатә усқәа:

1) Гослит акны итытцуеит иалкаау сџымтақәа, даеа-зныкгы сылапш ахызгар ауп, заа сапхьарц сґахуп К. Си-монов иапхьажәа.

2) Иаков Козловский сареи ҳаикәшәароуп, ила-сымтатцан бла тцарыла сапхьароуп уи иеиґеигаз «Ацынтәарах» ахәтақәа.

Апрель 20

Иахьа мґеышоуп. Уажәытцәкьоуп жәџангәыла санааи Москвантәи. Уа сшыказ мчыбжьынакьак ниагәгәа ицеит. Аха усгы «Ака Баґа Ашәы амала дцан данааз» еицш сзухәартә сыкам.

I. Кремль азал ду аґы икан еилахәыз арґеиаратә еидгылақәа алархәны Апленум. Уи — асовет жәлар Ацьынцәтә еибашьра Ду аґы иргаз аиааира 30 шықәса ахьахытцыз иазкын. Ари еицш арыцхә ду иаха аинтерес атцалартә имџапгазар ахәґан. Аибашьра аветеранцәа иаха-иаха имацхоит, даеа жәашықәса аниаслак, рхыц-хьазара зынза имацхазар калоит.

II. Уи аизара иахаршәаланы, Гослит аґы итытцуа иалкаау сџымтақәа реикәыршәара саґын. Уажәы

ишеикэсыршәаз изцар, ашәкәы хар амамхар калоит. Ишысхәахьоу еипш, К. Симонов ифит уи ашәкәы апхәажәа. Кремль азал ду аґы аизара анаатуаз аены иааган инапала иситеит. Сгәы иахәеит астатиа, автор иқәиргылоит апринцип зтаарақәагы: афымта иара злафу абызшәаґы иара иахәтоу атыц ааннакылар аитагара ахәтам. Ахатәы бызшәа ахатыр ашьтыхра — ари ескынагы апыжәара амазароуп.

Апрель 15 ауха К. Симонов ифныка дсыпхьеит. Испаниатәи ашәкәыфәцәа сасцәас итан, урт басккгы дрылан. Дареи сареи хаибадырит. Хаицәажәара, алитература аткыс аполитика ишазкызгы, ибзиан. Сдәылтцны афныка санцоз схәыцуан: фырхатцара згым, Сервантес ду итәыла, Испания иара иақәнагоз атыц ааннаамкылац ма-кыана. Избан? Иапырхагоузеи?

Апрель 19 рзы ЦДЛ акны имфәпысит Гь. Леонизе игәаларшәара иазкыз ахәылпаз. Сгәы иахәеит апоет игәаларшәара шымфәпгаз. Даґазныкгы абра иаапшит ақыртқәа азыргара зылшо акадр аазаны ишрымоу.

Маи 12

Иахәа сиины адәы саакәлеижьтәи интакәкәа ицеит 58 шықәса! Зака имачузеи исылшаз, зака ирацәоузеи исхыз-газ!

Азәгы афныка уааи хәа иасымхәеит, таацәашәала сапыларц стахуп ари амш. Сара уажәы аетцәа иеипхызуа сифызоуп. Даґаа фышықәса сзаанхеит 60-нза. Уанза сеибганы сызнейгышыар, амшын еилашра салтцны тынч сыфны саамтәарызи. Мап, тынч — мамоу! Смагра хьартцәаны фнапыкла иааныскыларын, наунагза сеас-тарын арфәиаратә ус!

Аха гәамчлеи гәахәарылеи еитцахарак смышроуп ускан.

Маи 16, 17, 18

Арт ахымш Члоу сыкан. Пшак насфасыр, сшыапы неитысхыр, издыруада исыхгар иаасызкылкыаз ахыхь — ус хасабны ауп амфа сшыкэлаз, аха еигьхара хэа акгы збом. Ишпазури? Сабацари? Ара Акэа усгы сеилахаракэа, схынтафынтаракэа ртыхэа птцэом. Члоу саннеилак, ашыхьтэ реипш иаасыкэпапоит таха сызымто сгэалашэаракэа, сыгэтыхакэа!

Излазбо ала, Члоутэи анхацэа нхара-нтцырала акыр рыпсы еивганы икоуп, аха аламыси агэбылреи, аихатгылареи иаха-иаха имацхоит. Алеишэа акэзар — икэадахоит. Дасу ихы иааташээз кайтдоит, афар рыгэта ирацэахо иалагеит абжыагылдызцэа.

Иахьабалак еипш аракагы итысит афар рчымазара — азэгы итахым акыта. Икэтцны ацара иафуп, иаха-иаха ирацэахоит акьацтажэкэа. Нкылашыак амоукэа ас ишцо ицозар, зынза итацэзоит хкытакэа.

Маи 19

Иахьа снапы зсыркуазеи? Сматцура аускэа ирхаршэаланы иаасымтцастцеит сара сацтамта «Ацсуа бызшэа» — актэи афбатэи акласскэа рзы артцагакэа. Еитасырфыцуеит. Актэи акласс азы артцага фымш сафын, убриакарагы сцэагозар акэхап афбатэи акласс азы артцага арфыцрагы.

Абарткэа рнафс «Аурыс-ацсуа жэар» салахэуп, анбан «р» сара соуп изтэу. Абарткэа рынагзара ацьабаа адагы иатахуп аамта! Нас, ианбыкэу сара арфеиаратэ ус ахь саниасуа?

Уахынла, ыынла, смыцэа, сымтэа, изулак «Хтырца шкэакэа» асценариа ацсшэахь еицызгеит. Сара исыдыз шыта инагзоуп, аха зака катцатэузеи макьана акинофильм ахьхьахэа ацсышэала ицэажэартэ еипш.

Март 8

Абар шықасыбжак ниагәгәа ицарц акгы агзам сымшынтдақәа бғыцк рыцсымтцейжътеи. Урт исафсыз амшқәа раан исылшоз, исылымшаз рышьяқәыргылара азыхәа уажәшьта исафсыз сыцшаауеит хәа анапыр-шыышьра иацсам, аха сырҕиара усқәа рзы фбақа ажәа:

I. «Ацынтцәарах» ишеибакәу еитагоуп аурыс быз-шәахь. Стәы иалоуп мацсачк еитагамкәа иахьавахаз, иаххәап: ароман иагәылаз ажәеинраалақәа акык-фбак еитагамкәа иаанхеит. Сынтәа: май, ииун, ииуль амзақәа рзы ишеибакәу журнал «Дружба народов» ианын. Ашықәс антцәамтазы атыжьырта «Советский писатель» аҕны итыжъхоит хазшкәны, ахьзгы «Последний из ушедших» акәхоит.

II. Акәа итытцит сажәеинраалақәеи сеитагамтақәеи реизга «Ажәа». Макьана азәгы дахымцәажәац. Ашәкәы-тирта амагазин аҕы сықан, изласархәаз ала, «Ажәа» аахәафцәа амазаап.

III. Даҕа ҕымз-хымз ирхымгакәа итытцуеит исыр-ҕыцыз, актәи, афбатәи аклассқәа рзы артцагақәа «Ацсуа бызшәа».

IV. Адсышәала сара еитазгаз асценариала икатцоуп акинофильм «Хтырца шкәакәа». Кьахь Ҳацъарат иеыц-цышә дақәтәаны деимдо Адсны ақытақәа дрылоуп, акихәа дкәауа.

V. Мушьни Лашәриа иеитагамта Шота Руставели ипоема «Абжъас-цәа зшәу» ишсылшоз ала аредакция азызуит. Уажәшьта дук мыртдыкәа хаз шәкәны итытцуеит.

VI. «Аурыс-ацсуа жээр» айқыршөаразы сара исыдыз анбан «р» салгеит, уатңы цқба ихылааны Ацснйтәи аинститут ахь инастиуеит.

Даеа саатк ашьтахь сызгаб Биана дсыманы Члоука амфа сықәлоит. Ицстазара далтит Ирод Гыба-ица Шынкәба. Сгәы далоуп, исакьахәымта дтагылан, иабаикәнагоз ацсра! Онрак ашә акит. Ирод еитамхәа кыр икәындаз, атцеи шыатамырзга дихылымтцуази!

Саацсарақәа сыхьазар акәхап, убриакынза снеин сыкоуп, исылымшар хәа сшәоит сымшынтцақәа рызхьахәра. Урт зыцсоу сзымдыруан акәзам, лымшароуп ари сзызуа. Аха уи иаанагом, сәи снапи еикәыпцсаны сымшқәа сырпылалап хәа. Аизарақәа рәы сықәгыларақәа, сцәажәарақәа, изыфраны икоу астатиақәа ухәа, урт ирнымцшыр калашам сгәаанагарақәеи сылшарақәеи. Издыруада, сымчи сылшареи зегыи еизыкәкәарц иказар сахьафырала иапыстцаран икоу сфымтақәа рышкә?!. Аус злоу, икамлароуп ахьбжафьбжара.

АМШЫНЦАҚӘА

(Аихишала)

Иоагылт 1978 шықәса. Сеитарзыхынхәит амшын-
тақәа. Урт рышка уаха сёы насырхәуеит хәа сы́камызт,
аха урт рыда даеа гә́кычгак сымамкәа аамтак саатагылт.
Есыхәылпаз аусурахьтә аоны санааиуаз, саапсамкәа
сы́казар, аоыга аашьтыхны сө́ырта астал снадтәалон...

Цқ́а ихшыф рзышьтны сымшынцақәа ахы иаркны
атыхәанза ирыцхъаз, дызнысыз аамта амехак зегъы
аныпшуам хәа гә́ыбганк ситап хәа сы́кам, ха́гоу иа́цал
цә́гъахеит. Арт амшынцақәа уаха акгы рзымхәозаргы,
хатала сара сызнысыз амәа акырза ишыхьантаз,
акырзагы ишшәартаз атәы рхәап.

«Хәи, рыцха, уафык иахасаб ала игәы каимыжыт,
ихы-иёы еицаимкит, шә́кәыффык иахасаб алагы
иацитаз рацәамзаргы, иара убригы злаилшазеи?» хәа
ацхәф гә́ыблыла даасызхәыщыр, убри сара исызхоит,
даеа цышьарак стахзам.

1978 шықәса.

(Ианвар акы инаркны.)

Алахьынтә зызбо арыцхәкәа рыгәра згоит сара,
иаххәап, арыцхә 8 (ааба) сара сзы илпцоушәа збоит.
Уажәы хнанцшылап сыпстазара амәа.

1928 шықәса рзы Члоу ашкол салгеит.

1938 шықәса рзы рацхъазакәны итытцит сажәеин-
раалакәа реизга «Рацхъатәи ашәакәа».

1948 шықәса рзы салагеит иажәеинраалоу ароман
«Аәтә уаа».

1958 шықәса рзы Ацсны АССР Иреихәзоу Асовет Апре-
зидиум Ахантәафыс салырхит.

1978 шықәса рзы, тагалан, схатәгәацхарала
ишьтастеит сматцура.

Ихархэозеи, нас, арт арыцхэкэа реикэшэара? Машэырны икалеит хазхэару?!

Схатэгэацхарала ишытастцеит сматцура, аха зегы иабардыруеи ишыкалатцэкыз, цюоуки алеицеилас иказ дыкэнагеит рхэап, урт иртахызгы уи акэын, икам-иным еихадыргылап. Аха атцабырг баауам, ипсуам, уи схэароуп саргы.

Абар уи шыкалатцэкыз:

Қырттэылатэи акомпартия Ацснитэи Аобком актэи амазаныкэгаф Б. В. Адлеиба заа сияцэажэан, иацхья иныкэстцеит арзахал — уи Иреихазоу Асовет Апрезидиум ахантэафыс сахыкоу акнытэ схы сақэиттэразы. Адлеиба Б. В. изызбомызт ари азтцаара, уи саргы издыруан, аха сияфсыргы иашамызт. Арзахал идимкылт, сгэы итаскыз сақэихырц итаххеит, дтэеит, дгылеит, длеицеит, аха сара хьатцшья сывамызт, жэашықэсала хэыцыртас исывмаз ари азтцаара салгар акэын.

Адырфеэны Қарт сыкан. Шевардназе Адлеиба ила заа идыруазар акэхарын гэтакыс исывмаз — иаразнак сидикылт.

Сарзахал наган иацхья иныкэыстцеит. Иаарласны илацш нахигеит. Нас халагеит аицэажэара. Зегь рапхьагы уи дазтцааит изышытастцозеи сматцура, ынтэ роума, хынтэ роума дазыхынхэуан уи азтцаара. Иажэакэа ракэым, ибла гызмалкэа исархэон даеакы: «Уажэраанзагы уапыртдыр кэнаган!»

– Иазымхеи, нас, шықэсы фажэа инареиханы усхэартак афы атэара!

Уи инацыстцеит, шэкэыффык иахасаб ала сыгэтыха, наунагза арфеиара ус сеастарц шыстаху, гэабзиаралагы рацэак сшыгэғэам...

Иара деикэыгызмалха дысзызырфуан, зны-зынлагы этцаарақэак наситон. Арзахал ааирхынхэын, сацхья иныкэитцеит.

— Иахьатцэ́кьа абиуро иалоу еизызгоит, ирхэо сахап, уара угэы ртынчны аоны́ка уца. Амала, иудыруазарц стахуп: абиуро иалоу дарбанзаалакгы игэы иахэом уара ушьа́фа. Уара уеа́фушьаауеит акэ́ымзар, ахаангы азэгы́ уи азцаара ихахы́ иаазго дхалазам. Хатала сара еилкааны исымоуп уара Ацсны АССР Иреихазоу Асовет Апрезидиум ахантэа́фыс уахы́коу хреспублика зегы́ азы, хажэларкэ́а реизы́казаашьа́кэа рзы́хэангы акырза ишхэартуо.

Ицэ́ызуазеи актэи амазаны́кэгаф, ацсуаа ишырхэо еипш, «Ацшэа ахы ахьуам, агэы ахьуам!» Убри аамтаз Акэа апартия аобласт Комитет а́фы уи атема ала и́кан аилацэажэ́ара: Кырттэ́ылатэи акомпартия Ацентр Комитет аи́фааратэ кэ́ша аихабы Каркарашвили Аобком афбатэи амазаны́кэгаф Са́кварализе А. П. сы́кэ-дыргьежьюан, ирта́хын сматцура шы́тастцарц.

Сара саацэажэ́ан, ус с́хэеит: «Сматцура а́кнытэи сы́кэ́тцра ааин исыдгылоуп, аха абас шэ́шьапы еи́кэ́ыр-гыланы сы́кэ́цара шэ́ахьашь́талаз сгэ́ы иалсит, цасхэа́гы сматцура са́пыртцуам, шэ́тахызар абиуро еизыжэ́а, уа иаахтны ха́ицэажэ́ап. Сара сматцурахы́нтэи схы са́кэ́йттэ́разы, Иреихазоу Асовет асес́сия калароуп. Уа сны́кэ́гыланы, адепутатцэ́а ирасхэ́ап ажэ́акэ́ак. Азакэ́ан ты́жырта аорган а́фы зматцура икана́жыыз иеы́жэ́тартам хэ́агы на́цысцап». Абас ина́кэ́ыргэ́гэ́аны сцэ́ажэ́еит. Дара уа́ха иама́рымкит.

Сматцура ашы́таццара атыхэ́ала ЦК а́фы ханеи́цэажэ́оз, афада́хы хэ́злацэажэ́аз атэ́ы цэ́ырсымгеит, иара ита́хызаргы́ каларын, аха сара ицэ́ырсымгеит.

— Уара уты́ц а́фы и́кахтцары́да? — а́фааирхеит азца́ара.

— Коба́хыа Вале́риан Осман-и́ца, — а́так кастце́ит сара.

— Хыхь сы́злацэажэ́аз аймак-аи́факра́кэа а́цстаза́ара́фы иа́пызар акэ́хап, аха урт сры́цэ́шэ́аны са́пырымт́ит сматцура.

Абра иааркыафзаны ианыстдарц стахуп сматцура сапырымтцыр ада псыхэа зыкамлаз.

1. Атыхэтэантэи ашықәсқәа рзы икәадахеит сгәаб-зиара: аца чымазара, ашыахалара, лассы-лассы — агәыхь, азмыцәара ухәа убас итцегьгы.

2. ЦК КПСС Ацсназы ишьтнахыз ақәтцара анагзара махәә еилхәала азәгы дафзам. Қырттәылатәи аихабыра ари ақәтцара машәыршақә ирцәықалаз акы еипш ирыцхьазоит, уи анагзара азәгы дашьтазам, ақәтцара нагзамкәа иаанхар, иахагы еигьыршьоит. Ацснитәи апартия аобком абиуро аилазаара аагозар, «зхы ацыка ықәызхуа» азәгы даабом.

3. Апартия ақәтцара аитцакьара ианалагалак, аин-теллигенция игәарымтар калашам, урт рахьынтә ажәлар ирмахар аушам, урт ақәгылара иалагар, иахзақәыхрым. Сара излазбо ала, провокациак хәпхьа ишьтоуп, ашьа кәтәр хәагы сшәоит. Ашьа сылацшуа аихабырафы сызлатәарызеи?

4. Шықәса җажәа инарейханы ацьабаа избаз, зака мши-тқи смыцәаз, сымтәаз, азәгы хәтыр ақәйтцом, уи-моу, «шьта унапыртцыр еигьуп!» — зхәоггы рацәафхеит. Иаахтны избейт сара: «Абзиара уны азы иат» захьзу. Шьта иазымхой, нас?

5. Ирейгьыз сышықәсқәа цейт ақәцара гәгәа сшалаз, арәиара ус рыцхәхәа сфьтцра итцакын, цьоукы сара сахьтәаз еипш аматцура рымазтгы, ажәфәан иалакәлахьазаарын, рфымта цәышхабиқәа шәынтә итрыжхьазаарын, Гәылрыцшь агара акы еипш, фба-хца дача дыргылахьазаарын. Рматцура-жәхьа иатцатәаны «гәыж-мыж» хәа ахьара иафьазаарын.

Ицаз — цейт, уажәшьта ахьтәыуара иахната-гәышьозеи? Иаанхаз сыпстазара азыскып арәиаратә ус. «Ахәатцәкьагы ф-какәнк афьтцазом!» — рхәоит хәбацәа. Убранза снанагейт, сшьахит, саапсейт, сцәалашәарақәа дысит, ицагәйт.

Мап, мап, наӳ сапыртсеит, истахым сызтахутғы сыз-
тахымғы сыхы ӳаӳатӳыс ирыстарц.

* * *

Иарбан мшыз сгӳалашӳом, ианвар антӳамтахь инеи-
хьеит (1978 ш.) Апартия абиуро ханалга, актӳи амаза-
ныӳӳаӳ В. Хынтӳба абиуро ачленӳӳа зегы хӳаникылан,
усгы нахӳалеихӳеит:

— Гӳыцк аӳсуа рцарцӳа ЦК КПСС ахь акыр инеитцыху
ашшыцхыыз алартсеит. Телефонла изласархӳаз ала,
ашшыцхыыз иану афактӳа иашам, арахь амӳа иӳӳышӳтца
хӳа расхӳеит, даргы мап рымхӳеит, иаӳӳахӳатхеит,
лассы ихаураны иӳоуп, ускан илахӳамтцатцан еилхаргап!
Уанза, амарцӳа, еибӳххӳаз мазазааит!

Ашьтахь излеилкаахаз ала, аӳсуа интеллигенция
рахьтӳ 30-оык инареихӳаны рнапы зныз ашшыцхыыз
ахкыцхыӳа Хынтӳба иоухӳазаарын. Ишиднагалаз
атӳы еилкааны исымам, ускантӳи аамтӳзы еилкаашы
сзамтеит. Абар, игӳарлаз ажӳабжык иханахӳо.

Арзахӳал знапы атцӳафыз цхӳынцӳаӳӳак Виктор Тӳанба
игӳра ганы иртӳазшӳа (иара ускан СССР Иреихӳазоу Асо-
вет адепутатс дыкан). Иара Иреихӳазоу Асовет Апрези-
диум атыцаны, иааган Хынтӳба иитӳазшӳа. Ари гӳнахӳала
ихӳазаргы калоит.

Виктор Тӳанба, Ацынцӳтӳылатӳ еибашыра Афырхӳатца,
зныкымкӳа ацсра абла итацшхыӳаз, усеипш цсыерак
ааирцшып хӳа сгӳы иаанагом, гӳагшӳаӳ изырхӳазаргы
калоит.

* * *

Февраль мза аказы, ашыжыымтан сызгаб Биана ама-
шына дтартӳаны аусурахь дызгон. Амашына аангылеит
Цавчавазе иулица аханы, уантӳи лара лусуртӳа ааигӳан.

Амашына данылбаауаз лполта аҕацә амашына ашә иатцахеит, иара андәықәла, наскыашыа лзыкәмтцеит, дархәазеит, данкаха, лшыахәырзыз иҕацәхыкны иптцәеит. Иара уатцәкыа даашытцааны ахәшәтәыртахь дызгеит. Уа, цас икартцазшәа, асакаса кәмлеит. Сызгаб даашытцааны ахпатәи аихагылахь дхазгалеит. Ахақымцәа еизеит, илыхәацшит, Анцәа ииныхәаша Лукава инапала абаф еикәиршәеит, саргыы сгәы иртынчит, аха уантәи сы-шиашаз усура сзымцеит, схы ишакәым избо саналага, икәстцозеи, афныка схынхәит. Сеааилыхны сышыталар акәхеит, ҕынтә-хынтә еикәырццак сымгәа ак тагыежыт, адәахы сандәылтцуаз, игәастеит ашыа шыскәатцуаз.

Иахыа-уатцәы сеигъхап хәа сгәыҕеит, арахь сызгаб лшыапы цтцәаны ахәшәтәыртакны дышытоуп, аха сеицәамхазар сеигъымхеит. Акәатәи ахақымцәа, еихарак Фрида, Мосвака ацара хырпашыа змам акы еипш илыпхәзеит. Еихарак сымгәа шәартас илыпхәзеит. Абар сышытеижьтеи жәохә мшы схытцит, дызустазалаак азәгыы абиуро иалаз сфызцәа азәгыы сымцынка дықәымлеит.

Ус ҕнак, А. П. Сақварелизе сбара дааит (Аминистрцәа рсовет ахантәафы).

— Икалазеи, ишцаугхеи?! — ихәан, сапхыа даа-ин даатәеит, избоит, хамтакгы дгәамтцхамтцеит. Нас иаацәыригеит ашыпхыыз азбахәгыы.

— Это, по меньшей мере, клеветнический выпад, если не сказать больше, это проявление национализма! — ихәеит иара иехыршәааны.

— Вам не надо такие скороспелые выводы делать! Вы же пока не читали письмо! — саацәажәеит сара. Нас Ав-тандил Пиотр-ица исеихәеит, ашыпхыыз агәатаразы обком абиуро ачленцәа хыс инарытаны акомиссиакәа шалырхыз, иаргыы комиссиак дшеихабу.

Москвака ҕыхәышәтәра амфа сықәымлар цсыхәа шсымамыз аниасхәа, игәы иамыхәеит, аха сшыказ ибон,

ауафра ааирпшит. Аенытдәкъя Москвака әтел дасны Кунцево ЦКБ ағы атып сзалихит. Адырфаенытдәкъя стаацаа снаган адәыгба сартеит.

Москвака сцарц адәыгба сантала адырфауха, Хынтәба әтел дасит аоныка.

— Где Баграт Васильевич? — дтцаит амазаныкәгаф.

— Уехал в Москву, — атак калтцеит сыпшәма.

— Как уехал в Москву, мы ничего не знаем!

— Точнее, он не уехал, а повезли тяжелобольным! — деитацаажәахт Тамара. — По настоянию врачей дней 15 он лежал дома, состояние здоровья у него тяжелое! — дцаажәоит апшәмапхәйс.

Ус иаарылафит: жәпафык рнапы этцафыз ашшыпхьыз сара сывадала иапцазшәа, уажә ианыцәгъараха, цсеикәырхара Москвака сеихазшәа. Ус адырра роуит Қартқа ЦК ахь. Иаахтны исхәарц стахуп: ачкәынцәа ашәкәы шырфыз сыздыруамызт. Қартаа даараза иртахын апсуаа рыфнутқа икалаз атцысра азәы хыс дамоушәа уск еитакәәкәазар, цәгъа ирбомызт уи сара сакәзар, харас икоу зегъы сара иласықәыжъны, гәыбған гәгәак ласықәыжъны сматцура самхзар, иара ипозицияқәа иаха идырғәғарызшәа ибон. Акариеризм мцахәыцәа есқынагъы апсуаа ирцышыкласуеит.

Уажәы иаха апсгара аныкала уакәытц, итаркәәкәаша Сталин ианисакъахәымтаз, 1947 шықәса рзы, харт хфык акоммунистцәа: сара, Зизариа, Шыакрыл иаафхъан Апсны амилат политика шеиларгаз икказа иаазырцшуаз ашшыпхьыз. Уи ашшыпхьыз азыхәа ашыра ҳақәдыргылахъан. Уажәы шыра-зра аныказам, арзаҳал ғәтәхаргъы, уи агәағъра ускак исцәуяудафмызт, аха саргъы акы стапшуан.

Ғенак Иреихазоу Асовет Апрезидиум ағы сшыказ, скабинет иаафналеит Олег Дамениеи Кәаста Цнариеи, урт сапхъа иаакәыртцеит зызбахә ҳамоу ашшыпхьыз акопия. Иаасымтцатцаны сапхъеит. Усгъы расхәеит:

— Арзахал амѡа икѡышѣтаанза исшѡырбар, тыцкѡак амсхуан, даѣа зтѡарақѡакгы ацыстѡон, аха уажѡшта ишѡасхѡзеи. Ижѡдырузааит: арзахал тызшѡахарц ишыкѡу, цѡуoky обиективла уи аилыргара атыцан, ацѡгыара алхрахь рхы дырхоит. Знапы атѡѡу зѣгы азѣк иеипш шѣгылазароуп. Шѡара икѡашѣтаз ацсадгыыл аѣапхѡа хѡк усуп, ари акопия наган Хынтѡба иапхѡа икѡышѣта, иихѡогыы шѡахап. Ашѡкѡы сазѣлымхауп, хырхартас ишѣтнахуа шѡасхѡалап, зны-зынла шѡхы сшѡырбала.

Абра хѡипыртцит арт арцарцѡеи сареи.

Нас, излеилкаахаз ала, абарт арцарцѡа ашшыцхѡыз знапы атѡѡу ракѡын усгы, ирышѣтацшуа ирышѣтазар акѡхарын. Сара скны ишыкѡаз рдырхѡан, ус анакѡа, саргыы сызкылцшра иалагахѡазаарын...

* * *

25 мшы инареихѡаны Москва Кунцево ЦКБ аѣы сышѣтан. Ахѡкымцѡа иаразнак еилыркааит ацѡ чымазара шсымаз. Зыцшра камтѡакѡа сыхѡышѣтѡра иалагеит. Уи ирхѡышѣтѡуаз сыѡнутѡкатѡи счымазара акѡын, аха исыман адѡныкатѡи даѣа чмазаракгы.

Уи Ацсны зтагылаз аускѡа ракѡын. Сычкѡын Бенур ускан уѡка Москва амѡтура далан, иѡызцѡа-ипызцѡа ухѡа еиликааит арцарцѡа ирѡыз ашшыцхѡыз Акѡѡка ишдырхынхѡыз. Ашшыцхѡыз знапѡкны инанагаз ЦК КПСС аиѣкааратѡ кѡша аихѡбы Бровиков Владимир Игнат-ицѡа изакѡызаалак Ацсны зтагылаз издыруамызт, иара убас уи издыруамызт «Бериевщина» захѡызы, уи макѡана ашѣтақѡа нхѡаны ишыкѡаз ихѡхыгы изаагомызт.

Риашашѡа змам Бровиков ускан икаитѡаз агха инартѡауланы дѡзхѡыцзар акѡхап, аха ашѣтахь Бровиков еиликааит агха дузза шыкаитѡаз, ариашаразгы, сара сшахѡтуп, даара ацѡабаа ибеит.

Ишысхәаз еипш, ашшыпхьыз Апсныҕа идьргъежь-хьан, аусура иалагахьан еиҕекаахаз «Ашьауҕа» бҕьар.

Апсны Ареспублика жәларак еицырдыруаз арпарцәа рнапы зтафыз ашшыпхьыз ишахәтаз иахамтгылеит, уаха акгы ахымхәаазакәа иззашшуаз рышҕа идьрхьинхәит, еитасхәахуеит, ари гха дуззоуп. Иаххәап, нас, ашшыпхьыз зтаара ссамыссақәак ирылацәажәозар, усҕак уафы агәхьаа имкьыргы калон. Аха ари ашшыпхьыз иқәнаргылон апсуа милат аказаареи акамзаареи зызбоз азтаарақәа жәпакы.

Абри афакт мацара иахнарбо рацәазоуп, зегь рапхьазагы нцыра дук амоур алшоит зегьы хзыкәгәыҕуа Ленин ипартия, хыла-гәыла еилалар калоит ажәларқәа... Усҕан ишцарыпсыхәои зхыпхьазара рацәам ажәларқәа? Изыхьчода, еиқәзырхода урт?

Аколлективтә арзаҳал изнысыз амҕа уахәапшыр, абас уафы ихаҕны иааигар калоит:

1. Арзаҳал иаанагоз Бровиков инапәы. Уи хатала издыруамызт иахьатәи Апсны зтагылаз, уи аилкаарыгы дашьтамлеит, ицьоушьаша ЦК КПСС анапхгацәагы адырра римтеит, дагырзымтцаит.

2. Ашшыпхьыз агәатаразы иалхыз акомиссиакәа хазы-хазы итәеит. Знапы анызтаз ирыпхьан разтаара иалагеит. Рыцхарас иҕалаз, «атцәыуашьа ззымдыруаз ихы пиеит!», уи ауп иҕалаз араҕагы.

Арзаҳал знапы аныз уаҕтас рацәажәара атыцан, еихаракгы Автандил Сақәарелизе ихжәаны ацәажәара казшьас ишьтихит, лассы-лассы ақәмақаррагы далагеит:

— В конце концов, вы должны понять, что абхазы занимают небольшой процент в Автономной Республике, с этим неопровержимым фактом надо считаться! — ухәа убас ацәажәарақәа хтеикит, иажәақәа нкылашьа рмоуит. Урт реипш ахамапагыара цәажәарақәа харт 37 шықәса

иалапшыз иаххаагахъан, аха уажэы игылаз аҕар ирыл-шомызт уи албаадара. Аиҕаххракэа кало иалагеит. Еизеит Апснытэи апартия аобком Аплениум. Хынтэба дыкэгылан ажэахэ кайтцеит. Заа иазыкатдан иказ «ура» хэацэа иацдыргызит.

Даара еилататаз, кэышрак этамыз агэаг мацара злыж-жуаз, ауаа ырытынчра атыцан, иахагы ргэы еибазыркы-шаз ажэакэа рхэеит. Саргыы цыара дысцрамсыр имуит, ихыбжаҕыбжан иаанхаз Апсны атопонимика азтаара зегыы сара исхареитэит. Уаанза еисрыла, еиқэпарыла ишыакэсыргылаз урт хыцхыазарала 67 хызы инареихауп, урт ртэы зынзак акгы имхэазеит, дара рхала икалаз цыушыап. Сара сызтахымыз цыоуки наидтэалан илимха итархэаз акэыз цыишыеит, атопонимика азтаара зынзак издырзом. Егырт зегыы харкэатцып, Қарт Иреихазоу Асо-вет Апрезидиум ағы ишытоу аусцкакэа амфа шрырымтаз дзаламцэажэазеи?

Агазеткэа тытцит, ырыбжкэа еитцыхны ицэажэеит. Ахҕакэа идэыкэыртцоз цыарак еицташэон, апсуа милат-еилыхцэа ируам акэымзар, Апсны акэтагь былгэоит, икам агхацха, амилацкэа ырыжэфахыр еибытаны еидгы-лоуп...

Лассы икалеит апартия аобласт Комитет абиуро: гэыпфык арзахал знапы анызтаз ахамштыхэтцэкэа итадыргылеит. Аиаша згэы итакыз арцарцэа ирбеит бзиарак рацхэа ишышытамыз. Мфас ишытырхрызеи уажэшты? Гэыгыртас ырымаз ЦК КПСС акэын, уах идэыкэыртцаз ашэкэы иззашшуаз инаган иыртеит. Уи иаанакон: «Ишэтэху рзыжэу, шэара шэнапы иануп урт рразкы!»

1947 шыкэса рзы Зизариа, Шыакрыл, сара убастэкэа хақэшэахъан. Икэгылеит азтаара: жэлар ырыбла шаапшуа итадырхар калоит иреигу рцеицэа, уажэы ихамбеит урт реипцкэа, иахгэалахаршэап, 1937, 1942 шыкэсқэа.

Жәлар рыбжи рымчи рыда уаха цсыхәа ыкам! Ус анакәха, ажәлар рлымхақынза инагатәуп рыцкәынцәа атахара ахықә ишхықәгылаз.

Иазгәатәтәуп, Нестор Лакоба ахәшә итан дантадырха ашықәс инаркны, ацсуа жәлар ирхыргахьоу азалымда-рақәа зеггы шеизыкәкәаз.

Убарт амш хьантәқәа раан, ажәлар еизеит Лыхнашта. Уа икалеит гәтыгьгьала ацәажәарақәа. Уахь днацхьан Хынтәбаггы.

Убри аены инаркны, 30-оык рнапы зтцафыз арзахал даеа етапк ианылеит. Иага иуадафзарггы аиаша ацәыр-гара — уи ада даеак узахьызтцомызт уи амфа.

* * *

3-тәи аетап: ишысхәахьоу еипш, Кунцево ахәшәтәыр-тафь сышытоуп, сгәабзиара иаха-иаха еигьхоит, аха изыстахгәышьюзеи, сгәы тынчым, атагылазаашьақәа хәартам Ацсны. Уа имфапысуа ахтысқәаггы, сыцкәын Бенур ила исахауеит. Итынчым, еилафеиласуеит Ацсны. Лыхны еипш Цақәашьггы имфапысит жәлар рзеипш еи-зара.

Аизарақәа рфь, айқәшәарақәа рфь, дабакоу хәа исазтцаауазаарын, сшычмазафыз зеггы иабардыруз, лассы Анцәа агәабзиара ит хәа сырныхәон.

* * *

Ахақьымцәа сара сгәабзиаразы аконсилиум рыман. Уейгьхеит, аха Железноводск умцар калом рхәан, апу-тиовка ааган сапхьа иаакәыртцеит. Итәбуп хәа расхәеит ахақьымцәа, дара фагылан ианца, саатк акара ниасхьазар каларын, сапхьа икәгылаз ател аккахәа абжы геит. Да-суан Сенников. Уи ЦК КПСС айфекаара акәшафь Бровиков инапатцака аус зуаз уафын.

— Мы советовались с Вашими лечащими врачами, сейчас состояние Вашего здоровья позволяет ехать в Сухуми, а на курорт Вы поедете чуть позже. Сейчас Вам необходимо быть в Абхазии, там дела очень и очень осложнились... — абас дсацәажәеит Сенников.

Иҕастцаран иҕазеи, апутиовка наҕ исырхынхәит. Аҕенытцәҕа Бенур машыынала дааин, ахәшәтәырта стигеит. Асасааирта «Москва» санааи, Сенников аномер сызҕеитцахьан. Стыц анааныскыла, адырра истеит.

Асасааирта иахьацәыхарамыз цьара ҳаиниеит, кахуакгьы хнаҕыхәеит. Сенников инартбааны исеихәеит. Ацсны атагылазаашьа. Иара исабжыгақәаз рахьтә иаҳа зтазкуа хәа исыпхьазеит: ажәлар рыртынчра.

— Хара иаадыруеит ажәлар угәра шырго, уи иахьа даараза акры атцанакуеит! — дцәажәон Сенников. Иажәақәа цқьа санрызхәыц, апартия ахадараҕны итәоу ауаа, сиашара еилкааны ишрымаз агәра згеит. Мацқгьы сгәы аакәандахеит. Уа ҳаицрытцит иареи сареи, ашьтахь схынхәны асасааиртаҕы сномер саныфналагьы телефонла Василиевгьы дсацәажәеит. Уи Ацсныҕа дниехьан (фынтә-хынтә раҕара, ҳаибадыруан, ихтынгьы ҳаицәажәалон).

Уажәы уи игәаанагарагьы инықәтцо-иаақәтцо кыраам-та сазхәышуан...

Адырфаены ашьыбжышьтахь Акәаҕа сыприт.

* * *

Ашьыжымтан асаат 9 рзы апартия Аобком ахьбра сныфналеит, схалеит ахцатәи аихагыла. Актәи амазаныкәҕаф икабинет ашә ҕьаҕьаза иаартуп, уеизгьы схы ныласкит, уахьынтәи даадәылтцит Колбин Геннади Васили-ица — Қырттәылатәи ЦК КП — афбатәи амазаныкәҕаф. Хҕыцьагьы ҳаиманы Хынтәба икабинет хныфналан, ҳаиҕапшуа ҳаатәеит.

Аицәажәара хналагеит, иаразнакгы издырит Колбин Ацсны аҭагылазашыаҕны изымдыруаз шырацәаз. Иара уатцәкыагы исырдырит иара иахь исхәаша рацәаны иш-сымоу, аха урт рхәаха сәмеизеит, Хынтәба дкәаталеуа икабинет даафналеит.

— А, с приездом! Когда пожаловали? — ҕааитит инапы насытауа.

— Вчера вечером! — атак кастцеит сара, иара днеин, итәартаҕы астал днахагылеит.

— Вы, я полагаю, в курсе какие события произошли у нас? — дцәажәеит актәи амазаныкәгаф ихы насықәкны, мацк акарагы ибжыы өтицеит.

— Да, кое-что знаю! — схәеит сара.

— Сейчас нам надо успокоить народ! — дцәажәахт Хынтәба.

Ус ателефон абжыы геит, Хынтәба иаашьтихит, иасуан Ткварчал ақалақ ақынтәи, иаарыцхауан уа ажәлар аизара ишалагаз атәы.

— И там народ хочет устроить сход! Город шахтерский, нельзя этого допустить! — итәарта астал дахагыежъеит Хынтәба. Зны Колбин ишқа илацш иршәуеит, даеазны сара сахь.

— Вам надо ехать в Ткварчели, надо уговорить народ! — абас адтца кәитцеит актәи амазаныкәгаф.

— Нет, я не поеду, народ не слушает меня! — даацәажәеит Хынтәба, иаха ибжыы изтымкаауа.

— Вам надо ехать в Ткварчели! — еитеихәахт Хынтәба. Уажәраанза ҕымтзакәа итәаз Колбингы уи дақәшахатхеит.

— Баграт Васильевич, Вам надо ехать в Ткварчели! — дцәажәеит Колбин, дааскыаны даасыдгылан.

— Хорошо, я поеду в Ткварчели, но пусть Б. В. Адлейба поедет со мной, он там работал первым секретарем.

рем горкома партии, он хорошо людей знает и его знают! — абас ахәоу алазгалеит сара. Убри аамтаз Адлеиба аус иуан Апсны АССР аминистрцәа рсовет ахантәафы актәи ихатыпуафыс. Хынтәбагы уи дақәшахатхеит, ате-лефон аакәхны Адлеиба дицхьеит обком ахь.

Рацәак мыртдыкәа Адлеибагы акабинет даафналт. Хынтәбеи иареи аицәажәара иналагеит. Уи схы иархәаны Колбин снаиацәажеит.

— Геннадий Васильевич, хорошо было бы, если и Вы приедете в этот шахтерский город, там большое русское население, в эти тревожные часы было бы очень полезно встретиться с ними и поговорить с ними. Это необходимо для установления подлинной причины недовольствия народа! — иабжыызгоит сара.

— Вы оба поезжайте сейчас, вслед за вами и я приеду в этот город! — дақәшахатхеит Колбингы.

Уиакәхеит, Адлеиба Бориси сареи Ткәарчалка амфа хакәлеит. Алмфанык Апсны иаакалаз ахтысқәа ракәзан цәажәатәыс ихамаз. Уа хәхънеиуа иахзыпшызгы хала-цәажәон, ишпақахтцари хәа атагылазаашьақәа еим-тацхуан, ишырхәо еипш, иахшәон, иаазон.

* * *

Апартия ақалақь комитет зыфназ ахыбра хнатцагылт. Ханьфхала абиуро ачленцәа зегы еизаны иахзыпшын. Актәи амазаныкәгаф Владимир Цьамал-ипа Афзба иааркьафны иахзеитеихәеит ақалақь афы атагылазаашьа зеипшраз. Ақалақь аганахьшәа игылаз апсуа школ аштафы ажәлар аизара иалагахьан. Харт Акәантәи иааз-гы апшәмацәагы хәиманы уахь хдәықәлеит. Амфан хәхънеиуаз иаабон, амфадукәа бжыртәааны ажәлар аи-зарахь анаскьара ишафыз.

Ашкол ашта иазымкуа ажәлар еилақь игылахьан. Аапынрахь инеихьан, аха уи аены мацк ифыхьтан,

қәапсатакғыы ҕеихак амамызт. Ажәлар ҳнарылагылан, ғрада, цәхарада тынч аицәажәара ҳналагеит.

— Ҳацкәынцәа арзахал алартқазар, урт Америкака ирмышьтит, апартия анапхгара ауп изауз, нас икалазеи, ипхарс изрышьтоузеи?

Сара санырба нахыс ажәлар сыкәшан иаагылт, ирас-хәоз иазызырфуан, азәгыы дысҕапомызт.

Ажәлар аицыртцра ргәы итамызт, излеилаҳқааз ала, шыьбжышьтахь акәзаап аизара хырттран ианыказ, уанза ргәалакәа цәырыргарц ртахымызт.

Ҳарт, уахь инеиз, аизара калаанза хәа хғылозма, апартия ақалақь комитет ашқа ххынхәит. Акәака адырра кәхцеит, аиҳабыра ираххәеит атагылазаашья зеипшраз.

Сара аҳәара икастқаз иакәшахатхеит, схала исаанрыжыит актәи амазаныкәгаф икабинет. Аәзба ихатагыы, егырт абиуро ачленцәагыы Б. Адлеибагыы днарылатцаны, афбатәи амазаныкәгаф икабинет ахь ииасит. Изыстаххазеи схала акабинет? Г. В. Колбин дшаауа здыруеит, иареи сареи аицәажәара гәгәа ҳацхья ишьтоуп, истахым уи шахат дамазарц.

Рацәак мыртыкәа Колбингыы акабинет даафналеит. Ара ҳаизахит зеггы. Иказ-иныз акакала иаххәеит, изцәарақәагыы ртакқәа иахтеит. Уиакәхеит, иареи сареи ҳаицааныжыны, дара фагылан, ицеит. Сиацәажәарц шыстахыз усгыы идыруан, цьарак, фыцьбара телефонқәак днарыс-фарысын, дааин сапхья даатәеит.

Мацк снаскьашәа сналагеит асас иасхәо сыгәтыхақәа, арахь иахьатәи амшгыы сазхәыцуеит.

Колбин иуафреи ицқьареи рыгәра згеит, иаргыы ибоит, исхәо гәтыгығьала ишысхәо.

Иаахьтәтцәаны снарылагеит Апсны «Бериавщина» иахкьаз ацәгьаурақәа, арыцҳарақәа, азалымдарақәа:

апсуа школкаа шадыркыз;

ақыртуа алфавит мчыла ишхадыргалаз;
уахык ала атоурыхтә хьызқәа псахны ақыртуа хьызқәа
шыкартаз;

иаакәымтцзакәа иахан ахтәацәа раагара ишаёу;
рыцхашьарыда хабнақәа шхыршьаауа.

Автономтә республика иамоу ахәынтқарра азинқәа
иаха-иаха рёырқәдаара ишаёу.

Ленинтә милат политика аилагара иахагьы иёаастаны
уафы ибоит акадрқәа рықәыргылараёы.

Геннади Колбин сажәа еипиёьомызт, илымха кьдтцан
дысзызырфуан. Зны-зынла дгылан даалеиёеиргьы, нас
дааин итыц аёы даатёон.

Атцыхәтәан ихшыф азцеит Хынтәба дамхымзар псыхәа
шыкамыз... Дрызтцаауа далагеит акандидатурақәа.

— Еигьу еицёу алапшыха хамам, иудыруеит кад-
рлагьы ххышышы хцо хакам. Абра дхацуп Адлеиба Бо-
рис Виктор-ица, уи уаргьы дудыруеит, Цыгәба В. М., Мо-
сква атцара дтоуп, убригьы апышәа имоуп, абарт афыцъа
рахьтә азә далхтәуп! — сажәа ааныскылт абра.

— Зызбахә ухәаз афыцъагьы, еихарак Адлеиба Б. В.
шьахәла издыруа усзуфуп! — ихәеит Қырттәылатәи ацентр
Комитет афбатәи амазаныкәгаф.

Ус адырра хартейт, ажәлар ашкол апхьа ишьтаз ашта
ааныжьны даеацъара аиасра иалагеит хәа.

Асасцәагьы апшәмацәагьы хазынтәык зегьы
хаиманы аизарахь хдәықәлеит. Ханнеи, қалақьуафык
иаштаёы унацәа узрыламтцо ажәлар еизаны игылахьан.
Афны афбатәи аихагыла иамаз абалкон аёы амикрофон
ықәгылан, ацәажәацәа уахь инеиуан, азә дшаалгалак,
егьы иажәа дналагон.

Колбини сареи иааулакгьы уахь абалкон ахь ххалеит,
аизара мфәпызгоз ажәлар ирылеихәеит иааин иказ
хажәла-хахьз, хматцурақәа...

Апхъа сара сцәажәеит, иахьынзасылшоз икәдыргылоз азтцарақәагы ртакқәа кәстцеит, исымзеит Ареспублика анапхгара ирылшо зегьы шыкарымтцаз, убри иахкьаны имачымкәа агхақәа шыкоу. Убарт инрыцыстцеит: аизызырфрра, аиххыцра аныкамла, хагхақәа рееишьа рымамкәа ишаанхо ухәа убас акыр сыеналахалан сцәажәеит.

Сара сышьтахь дықәгылан дцәажәеит Г. Колбин. Уи дара ажәлар рмаршәа кны ртакқәа кәитцон азтцарақәа, ибзиангы изызырфит, даналгозгы, исхаштзом, «Да здравствует трудолюбивый абхазский народ!» хәа алозунг дәықәитцеит, кыраамтә анапеинкьара еихсыгьуамызт.

Абасала ажәлари хәреи хаизааибәгеит, иара уатцәкьагы ажәлар ақәтцра иналагеит.

Харт еицыз хгәахәара акырза еигьны Акәака ххынхәит. Синоп ханааи, Колбин ипхьартахь днаагеит. Қырттәылатәи аминистрцәа рсовет иатәу апсшьарта оны акәын иара дахьыоназ.

Аоны ханнатцагыла Адлеиба, утх аабзиахеит хәа асас инаиахәаны, ифныка дцеит, хара афыцъагы ауадақәа рахь ххалеит. Колбин дышиашаз ателефон днадгылан, зны Москвака, нас Қартка адыррақәа кәитцеит. Убра хаипыртцит Колбини сареи, иара ашьталахагы имамкәа, ател ианбасуеи хәа дыцшыны дыштәаз сипыртцит.

Сара санца сышьтахь, Колбин Москвантәи дыззыцшыз ацәажәарта иоуит, ацәажәара мацарагы акәым, ауха иалагзан ақәтцарақәагы шытырхит.

Сара аоны сааит, аха сыбла цәа хымлеит, ус икьакьаза иаашеит. Еихарак сгәы змыртынчуаз: Дзакәхарызеишь иара? Ажәлар дрыдымгыло далагар, нас ишпахәцсыхәои?

Адырсаены Аобком ағы хаизыргеит абиуро иалаз зегьы. Асаат жәаба рзы хаоналеит афбатәи амазаныкәгаф Лордкипанизе икабинет. Хтәоуп абиуро ачленцәа зегьы хаилагәаа.

Москвантәи иахъа иаараны икоуп: Бровиков, Сенников, урт дрыцуп Василиевгы. Абри акынза ауп иаадыруа, харзыцшуп хабла тырхаха.

Шьыжымтан Хынтәба дцоит аеропорт ахь. Уаха азэггы дигом, ихала дцоит, убриггы акы иамааназар акәхап.

Абиуро иалоу рахьтә сара азәк соуп иахдеицшу здыруа.

— Иахъа иаагылаз амра нташәанза, актәи амазаныкәгаф ицсахра калароуп!

Рацәак мыртыкәа Хынтәба Москвантәи иааз исасцәа драпгыланы аобком даафналеит, инеигеит икабинет ашка. Хара абиуро иалоу хыхтәаз хтәоуп. Ицеит саатк, абар даеакгы. Ус, Адлеиба днахалцханы Хынтәба икабинет ашка дыргеит. Егырт акгы рыздыруам, сара соуп издыруа уи изипхъаз, аха иабакоу, Адлеиба дахьцаз дынхацәеит, избан?

Нас излеилкаахаз ала, Адлеиба идыргалаз актәи амазаныкәгаф итыц илафаршәны мап ацәикит. Уи азтәара рзымызбакәа аимырххара ишафыз ауп, харт абиуро ачленцәа уахь хшыфнаргалаз.

Абиуро ачленцәа хаикәшаны ханаатәа, Бровиков дфагылан, ихалеихәеит ЦК КПСС аполитбиуро ишьтнахыз ақәцара:

Афыза Хынтәба днагазаит Қырттәылатәи акомпартия Ацентр Комитет ашка, ихы дақәйттәзаит Ацснйтәи апартия аобласт Комитет актәи мазаныкәгафыс аус ахьиуа акнйтә.

Икоуп убри еицш агәаанagara: Ацснйтәи апартия аобласт Комитет актәи амазаныкәгафыс далхзарц афыза Адлеиба Борис Виктор-ица, аха иара дақәшахатым, шәарт абиуро ачленцәа иахышәхәауа ҳахарц хтахын.

Абиуро ачленцәа зеггы цәажәеит. Урт зеггы еикәшахатны актәи амазаныкәгафыс далырхит Адлеиба Борис Виктор-ица.

Асаат 4 рзы еизараны икоуп Апснйтэи аобком Апле-
нум, уанза Шевардназегы даараны дыкоуп.

Апленум мѡапысит кыкѣыкда, еймакыда, еиѣакыда.
Адлеиба дааин, икабинет аѣы даатэеит. Избоит дызха-
гылаз аматцура хъантэ атакпхыкэра акыр илаикѣытѣгэан
дшыкоу. Сааидгылан, ус наиасхэеит: — Зегы уреигъны
ари атып уанаршыаз цѣумшыан, аха аамтэ еикѡшара убас
иакѡшэеит, уара уакѡхэит иахъа Апсны апскы знапы иа-
дыркыз, ухатазар, апсуа пхэыс ушлыхшаз, гѣыпхэыхшла
ушылаазаз удыруазар, зыпсы акны инеины икоу апсуа
жэлэр гѣаартыла урцыл, ргѣы кѡжа, ргѣы ртынч! Уи
улшартэ укоуп уара, зегъ рапхъазагы Хынтѡба икаитѡаз
агхакѡа урызхэыц, актив удкыл, тѡаха-пшыха кѡмтѡкѡа
уеазкы агхакѡа рапыхра!

Иаргы дыхшыѡдамыт, сажѡакѡа дахбырзызырѡыз
иара иусура иазеигъхеит. Исыхѡтоуп исхѡарц: Борис Ад-
леиба икандидатура ханалаѡажѡоз, уи ахатѡ игу-ибзоу
сзымдыркѡа садымгылазеит, аха еитасхѡахуеит, еигъу-
еиѡѡоу ралхра аамтэ хѡагыламыт ускан.

Апснйтэи апартия аобком аѣы актэи амазаныкѡгаѡ
ѣыц итып аѣы дтэеит, аха макъана ажэлэр тынчым.
Хѡпхъа ишыѡтоуп иахъеи-уахеи тѡамѡахѡ кѡмтѡкѡа ау-
сура, рапхъазагы иааипмыркѡазакѡа имѡапгалатѡуп
араионкѡа рѣы, акыѡакѡа рѣы аипыларакѡа,
акѡгыларакѡа.

Москватэи хасас Бровиков ихы ххибаауам,
дахзааигѡазарц итахуп, дхѡцныкѡаларцгы итахуп, цкѡа
хаилибакаар, хус арманшѡалоит. Иаргы маѡ-маѡ аилка-
ара далагеит икѡлаз ахтыскѡа рѡацкѡа ахытѡахыз.

Инатцшыны иазгѡаастарц стѡхуп: Нестор Лакоба
дѡадырхеижьтэи, Апсны зѡагылаз ауаѡѡракѡеи азалым-
ѡаракѡеи ишахѡѡоу еипш еилкааны Асовет Еидгыла
ахаѡараѣы игылоу еихѡбык икынза неишыа амамкѡан

хааиуан, инеиуазарггы ацсуаа рышка икшартэ акэын ишнеиуаз.

Сара избоит уажэы хасас Бровиков хтэыла аихабырахь инаишьтуа информация цымкрада иахьирхаз ишнеиуа. Ус анакэха, цсыхэа ахьынзамоу цкэа еиликаароуп, далцшынггы ибароуп Ацсны зтагылоу агэафракэеи ауадафракэеи.

Иахьеи-уахеи хайцныкэоит уи асаси сареи. Гагра, Гэдоутэ, Лыхны, Очамчыра ухэа ақалақькэа, ақытақэа хартэауеит, иареи сареи машынак хайцтатэоуп, хайцэажэоит, азэггы дахьырхагам. Сахьцалак исыцуп спапка чыда, ари «Ашэкэы еикэатцэа» ахьзутцарггы калоит. Уи апапка иагэылоуп адокументкэа:

1. 1937 шыкэса еикэатцэа аан харада-барада итадырхаз рзы документкэак, еихаракггы «амилатеилыхцэа» хэа ихтакны ирымаз;

2. Ақыртэуа алфавит мчыла ацсуа жэлэр ишрыдырхэалаз;

3. Ацсуа школкэа шадыркыз;

4. Зизариа, Шьакрыл, сара 1947 шыкэса рзы ЦК ВКП (б) ашка иаафыз арзахал;

5. Зизариеи сареи ЦК ВКП (б) ашка иаафыз афбатэи арзахал;

6. «Афашист милатеилыхцэа» хэа хшыпхьазаз;

7. Ажэа «Ацсуа жэлэр» ахэара шыкамлоз;

8. Атопонимика азтэара;

(Уахыки-енаки рыла ажэытэдгьыл хьызкэа шырыпсахыз).

Аускэа убас еилахэо иалагеит, ЦК КПСС амазаныкэгаф Капитонов Ацсныка дмаар ачыдахаз цсыхэа камлеит. Уи дшаауаз анраха, Кырттэылатэи аихабыра еихэтэхэхэа Ацсныка иааит. Капитонов ицылара ианцоз Акэатэи аэропорт ахь сарггы срыццеит. (Уи аэны Адлеиба уахь дцартэ дзыкамлеит.)

Капитонов обком аҕы данааи, иаразнак абиуро еизи-геит, иаха ииашан иаххэозар, армарахь итэан Ацснýtтэи аобком абиуро иалаз ачленцэа, арҕарахь — Қырттэылатэи акомпартия Ацентр Комитет абиуро ачленцэа, Шевардназе хадас дрыман угьы.

Москватэи иахзааз Капитонов иҕаитцеит ажэахэ, нас мацк иааркыаҕы агазетқэа ирныртцеит. Идыркыаҕыз рахь ицхьазатэуп: «Ацсынýtтэылан макыана «бериавщина» ацсы тоуп». Ажэахэ еиҳарак жэлар рыртынчхарахь акэын ахы ахьхаз, иҕамызт уаҕа хара хҕэы цызтэахьаз аиарлыкқэа, ажэа гэафақэа, алозунгқэа. Исхаштыз: абиуро иалагаанза Адлеибагы саргы Капитонов даахадгылан, — Относительно включения Абхазской АССР в Российскую Федерацию, чтобы вы знали, ЦК КПСС не поддерживает это мнение. Сейчас нецелесообразно ставить этот вопрос! — ихэан, наҕ днахадтит. Уи азтцаара хэтэала сара иаахтны иқэсыргыларц сҕэы итан, аха ЦК КПСС амазаныкэгаф ас данцэажэа, сеааныскылар акэхеит.

Ахцэажэарахь ианиас, рацхьа Қырттэылатэи ССР Аминистрцэа рсовет ахантэафы актэи ихатыпуаф (ижэла атэы ахьыршыааит, исгэалашэом) дықэгылеит.

— Я предъявляю недоверие к некоторым членам бюро Абхазского Обкома КП Грузии, как, например Б. Шинкуба. Эти народные волнения не могли возникнуть сами по себе стихийно, чувствуется какая-то организующая рука!

* * *

Адырфаҕы Капитонов дшааз захаз ажэлар аизара иалагеит, Ацсны аҕацэқэа зегь рахьтэ зшыамхы инаназоз зегы еихеит Акэаҕа. Аха уи еипш тысрак калоит хэа хакамызт, уаанза хазлеицэажэахьаз ала, сара шаанза сгылан Очамчыра араион ахь амфа сықэлеит. Рацхьа Цақэашь

ақыта сныдгыларц стаххеит, нас уантәи ақытақәа сна-
рылс-аарылсуа, аены хәлаанза уахь сынхарц сьқан.

Цақәашь санней, азэггы дсықәымшәеит, иара убрақа
ауп иахьсаҳазггы жәпафок ақытауаа Акәака рхы шдырхаз.
Ус дсышьтаххы Цақәашь днеит Какучаиа — Очамчыратәи
араионтә нагзком ахантәафы.

Абас даацәажәеит уи ахатца, ицшшәы ихыгга. Иа-
разнак сдәықәлеит Акәака, иарггы дааин, амашьына
даасыцтатәеит, икалап адтца имаптггы, иаб иашьяггы зны
ахәдақацшьқәа рус хәымгақәа импытцакын, ауафытәыфса
ишьра мтцык ашьра изафызан...

Аобком ахыбра акәшамыкәша ауаа жәпафуп,
еилафеиласроуп. Абиуро аилатәарта ауада саныныфнала,
срыхтыгәлеит Капитонов и аҕари шеицәажәоз. (Аҕар
рахьтә уа иқан: А. Зыхәба, И. Аргәын, А. Цьениа ухәа даеа
хөык-цшьфок.)

Ленин ихьз зху аштәҕы иаҳа-иаҳа ажәлар аизара
иафуп, аихабыра рхы ааиларкит.

— Ишцақахтцари, Капитонов аизарахь днеирц итахуп,
уи зтахымггы мацыфзам, уара угәы ишцаанагои? —
исазцаауеит сара.

— Уи дыкоуп хәа анраҳа ауп ажәлар ззеизаз, даа-
ра иахәтаны икоуп уахь инеира! Дрылацшааит ажәлар,
дазызырфааит урт ирхәо, — сцәажәеит сара.

— Уи днѐиуазар, имацара дышпанахашьтуеи, сар-
ггы сицнеиуеит! — абас дықәгылеит Шевардназе. Мап
хәа иазхәодаз, зеггы еиқәышахатхейт, аха убасқантцәкыа
ицәыртцит даеа зтцааракггы: Иаазыртуада амитинг?
Иқәгылан ицәажәарц зтаху апартиатә организациақәа
рнапхгафцәа роуп, иаххәап, Капитонов, Шевардназе. Ус
анакәха, Апснйтәи аобком актәи амазаныкәгаф Адлеиба
иааиртыр акәхоит амитинг. Аха ара ицәыртцит шәартак:
Адлеиба дҕыцуп, амазаныкәгафыс далырхижьтәи рацәак

тѹам, зегы дрыздыруам, ажэлар ихымхэыцыр калоит, атагылазаашья убас икоуп, дрыдрымкылакэа итѹакъан данықэырца, иахья иааникыло атып ағы дзынхом, нас ишпахапсыхэо, хайтаишьталахуама амазаныкэгао ғыц?

Иара Адлеиба ихата мап ацэикзом амитинг амѹацгара, аха ишшэартоу зегы ирбоит.

— Шэақэшахатзар, сара иаасыртуеит амитинг! — сықэгылеит сара, уи акэын еихарафыкгы иртахыз, зегы еикэшахатхеит. Абасгы избан: алагала ажэа хэаны амитинг сара иаасыртуа, нас ажэа истоит Шевардназе, уи ишьтахь — Капитонов. Абарт аѹыца рцэажэарала интэар акэын амитинг.

Ленин ихъз зху ашта иқызықызуа уаала итэуп. Хэхфыкгы хнеин хэақэгылеит Аихабыра рыфны ацхья икатцоу атрибуна. Знык сылапш нархызгеит еилақь, унацэа узрыламтѹо игылаз ажэлар, ааигэа санрыхэапш, игэастеит рыбақэа агэаара шырхыхэхэылаз.

Ариакара ауаа рацэа рѹацхья ахаангы сықэымгылац, исықэыгэгэоит атакцхықэра ду, исхэашахэагы акгы хэыцны исымазам...

— Ажэлар, абзиара шэықэзааит! — ус сналагеит сажэа. Ирасхэеит нак-аак исывагылоу асасцэа рызбахэ, ахэарагы кастеит цкья икаларц азырѹра, аиххэыцра, даеазныкгы иаадырцшырц хабацэа ирымаз ачхара, акэыгара, харанапшра.

Ажэа истоит Капитонов.

— Мы же договорились, не я должен сейчас выступить! — ихэеит ибжы аармацны.

— Ошибся! — атак кастеит сара.

«Ошибка» смыхъзеит, идырны ауп уи шыкастѹаз. Ажэа Шевардназе истар, ддырцэажэомызт, хайзарагы еилахэар калон, нас иахзеикэымкыр калон.

Капитонов дцэажэеит, абиуро аґы иихэаз аракагы еитеихэеит, аитахэара салагом, икэгылара шейбакэу агаетққа ирнылеит.

Еибыхэан хшыказ еипш, уи ишътахъ Шевардназе ажэа истоит. Аха уаґы иахартэ икамлеит уи иихэоз, ажэлар еилаґынтит, рыбжы цэґахеит. Ииулакгы иажэа далгеит, нас Қартынтэ иказ аихабырагы, иаргы, Капитоновгы дґарыгэтылакны, аизара ныжны еихеит Синопка. Еипхныґланы урт ирышъталт Адсны аихабырагы. Атрибуна хаакэхеит Б. Адлеибей сарей.

Ажэлар шгылац игылоуп, ақэттра рґы итазам.

Икататэузеи шъта? Снапшыґацшуа сгылоуп, сзастаарыда? Исыздыруам хазтагылоу аамтазы цыоукы рґы ртынчны рыґнққа рґы излатэаз! Урт рахътэ икан акариера мацара иазхэыцуаз. «Ари азхыттра икалаз цыоук ықэнамгар қалашам, усқан хара хчыдахаз псыхэа қаларым!» Урт атыц мацараққа ракэын изызхэыцуаз, ррахы ирзаагомызт ажэлар аиакэым иакэшэар шықалоз, Адсны хымзгык агар шықалоз.

Ххынхэып Ленин ихъз зху аштахъ, уа ажэлар еилақ игылоуп, аламала еипыртдырцгы рґы итазам, усқан пытґык «апатриотцқа дукэагы» рґы харшала ахырсырхэа рыґны ицэан.

Атцх агэы еиґнашоит, аха ажэлар шгылац игылоуп. Уаха псыхэа анықамла, ажэлар рышқа схы нарханы ґынтэ радиола сцэажэеит. Арзақал знапы атцзґыз арпарцқа рахътэ азэык-ґыцбак цэажэеит (дысгэалашэоит Цыума Ахэба).

Икбақбаза ианааша, ажэларгы ықэтцит, Анцқа ицъшяны машэыр цара икамлеит.

Адлеибагы саргы Синоп аихабыра рдачаґы ханней, Капитонов дгылахъан, длеиґеиуа иуада дыґнан. Абас ауп, машэырк қамлакэа ажэлар ықэтцит хэа аниаххэа

деигэыргъаны хааигэыдихэхэалеит. Нас хнаиртэан, ѡацхъа дхацэажэеит. Еиташъақэиргэгэеит цахъа хзы-қэиргэыгхъаз: ЦК КПСС-и СССР Аминистрцэа рсовети ирыдыркыларан ишыкоу Ацсны АССР азыхэа ақэтара.

Ашыбыжышытахъ Капитонов днаскъаагеит, уи Москва дыприт.

* * *

Иусхантаны хацхъа ишытоуп абарт амшқэа рзы Ацсны АССР Иреихазоу Асовет ассессиа амѡацгара. Уа ихадацхылар акэхоит Аконституциа ғыц.

Қынтэ снапы ахызгеит, хэарада, хара ишахтау икам хреспублика Аконституциа, зегь рацхъазагы иара асуверенитет ишахэтоу еицш инагзаны икаттам. Уи ацыхэала Капитонов сияцэажэо саналага, зынзак ихахы иаимгеит.

Аконституциа ғыц акны иахэтоу атыц ааннакылароуп ахэынтқарратэ бызшэа. Ара икоуп айқэымшэара. Ара агэаанагарақэа хцаны ишеит:

1. Сарей даеа цытфыки ииашоуп хэа иазырыцхъазоит абас: Ацсны АССР хэынтқарра бызшэаны иқазааит ацсуа бызшэа.

2. Даеацъоукых: ацсуа бызшэа мацара акэзам, ара иацзароуп ақыртуа бызшэагы.

3. Егырт иаанхаз ус иртахуп: Ацсуа бызшэеи ақыртуа бызшэеи рымацара избан, урт ирыцзароуп аурыс бызшэагы.

Абри ахцатэи агэаанагара еихарафык адепутатцэа адылоит.

Иреихазоу Асовет ассессиа уаанза С. Чанба ихъз зху адраматэ театр акны акэын иахымѡацыргоз, аха уажэы аситуация злаудафхаз ала, ассессиа апартия аобком ахыбра афнутцка имѡацаагар акэхеит.

Асессиа иазбоз цырышон акадртә зтаарақәа (акариеристцәа ракәымзар, нас, изустцәада?), ус ианыкамла, ажәлар ҟацхәа аизара иалагеит Лыхнаштан.

Хаитадәықәлар акәхеит, цыра машәырк камлондаз, анацәалбеит! Сара сыхәтаахь ала, истахымызт уахь амҟахытцра, избан акәзар, уажәшьтатәи аизарақәа апырхага хартар алшоит. Зегь рацхьагы иаххахарштрим, лассы Москва итытцран ишыкоу Адсынтәыла азыхәа чыдала ишьтыху ақәтцара.

Иреихазоу Асовет асессиа аусура иагьалгеит, Лыхны ажәлар еизеит хәа адырра хартеит. В. Кобахьиа иҟызцәақәак иццаны уахь дрышьтит. Исгәалашәоит, урт хынхәны ианааи, Бровикови дарей реицәажәара. Иҟашьомызт, ажәлар зыргәакуаз акәымкәаны, цыоукы рәырҟашьаны аматцура дуқәа ишырзыкәпоз.

Аобласт биуро ачленцәеи, Бровикови, Шевардназеи зегь ааизибеган, исыхәеит Лыхныка сцарац. Уахь ацара зыстахымызгы расхәеит, аха сдәықәымлар амуит.

Лыхны саннеи, атәамтцан ажәлар еидтәатцәала игылан, аха макъана аизара хырымтыцызт. Издыруаз ҟыцәа-хы снарацәажәеит, иҟашьомызт ажәлар ус ала-мала ишықәымтцуаз. Хазшәа игылаз машына ласк аҟы В/Ч дыргылахьан, снейн Акәака адырра кастеит. Сажәа ааҟбамтәкәа Бровиков, Шевардназе, Адлеиба, дача ҟыцәа-хы рыцны Лыхныка амҟа икәлеит. Сара Гәдоутә араиком аҟы сырзыпшыи, уантәи хазынтәык Лыхнашта хааит.

Амитинг иалагеит. Араион актив аилахәра акынтәи 7–8-ҟык цәажәеит. Абжыуаа рахьтә уа дыкәгылеит Пақәашьтәи артҟаҟы Ачба.

Слымха кыдцаны икәгылақәоз сырзызырҟуан, аха дызустазаалак азәгы дрыламцәажәеит амила-т проблемақәа, иаххәап:

1. Ҳбызшәеи ҳкультуреи ртагылазааша.
2. Ҳақсабара беи ақәхра ишаёу.
3. Иаазгәақхалак зегъи Ақсны иааны инхар шауа.
4. Ҳашколқәа рёи айтәхарақәа шыкоу.
5. Акадрқәа реитәазара нап шадкылам.

Еицыз рахътә Бровиков затцәык дцәажәеит. Иажәақәа разаны ихәон, ағъра, амақаррақәа узрытцбаауамызт. Жәлар ргәи зыртынчшаз — иара иаҳа изықәиргәғәоз Акәантәи инеиз Ақсны аихабыра рысасцәагъи рыманы рышьтахъка ихынхәит. Ажәларгъи мац-мац ақәтцра ина-лагеит.

Сара Акәака ицоз аихабыра рмашынақәа сыртам-лакәа сәааныскылт. Ҳамтак схала ашта аганахъшәа снейааиуан. Сызлацшыз ахтыс исызцәырнагаз азтцәа-рақәа сшәон, иззон.

Зақантә Лыхнашта еизахъоузеи ажәлар? Ианбыкәу Ақсны Ахыпцшымра анызбахо? Ииашоуп, ҳмилат хдыр-ра иаҳа-иаҳа ишьтытцүеит, аха аиххәыцра ҳацәмачуп.

Наскәа игылан исыхәапцшлакгъи, еидара хьантак зыжәахыр иқәрыжъыз сиеипцшын, зегъи ирхаштыз ауафы сиеипцшын.

Ақсны Афнутқатәи аусқәа рминистр иасхәахьан, дысзыпцшны дгылан, уи имашынала Акәака схынхәит, «Абри ауаф дабаҳацрытци?» ҳәа аизтцәарақәа ишырфыз, аихабыра ахьаанфасыз адачахъ сынхалеит.

Адырфәены асасцәа Бровиков, Колбин, Гиладшвили хаманы Борис Виктор-ицеи сареи Цлоука ҳцеит, урт хаа-галеит Лаганиахәка, имфәахаагеит сара иахьсгәакьартаз Цьумка Шьынкәба ифны.

Ахтыс уадафзақәа рышьтахъ иатахын, ҳарт ацъабаақәа еидызбалоз цъара ҳеидтәалар, гәтыхала ҳнеицәажәа-ааицәажәар, ҳақсы ааитахқыр.

Убас иагъыкалеит уи Лаганиахәтәи ҳаикәшәара. Анцәа икнытә, асасцәа ирфаша-иржәыша мачхәызма!

Ашыбжышытахъ хасасцәа хаманы аеропорт ахъ хааит. Лассы Колбини Гиладвилии Қартқа иприт. Убрақа дхақәшәеит А. Сакварелизе, уи макъана Ацснытәи АССР Аминистрцәа Рсовет ахантәафы иакәын. Сахыхәацшуа деиладәаны дшыкоу збоит, ашытахъ даасыдгылан, исирдырит Члоука дахьахамгаз игәы ишалсыз.

— Икахцарызеи, Автандил, илоутцаз ауп иааурыхуа! — неифасырхьит сара.

Адырфәены ашыжъ Бровиков дыприт Москвака.

Ацшәмацәа халагеит аусура. Дук мыртыкәа А. Сакварелизе диаргеит Қартқа. Икартцарыда Ацсны аихабыра рхадас? Закәанла харгы азә дхәзтцаар акәзами? Еихаракгы Аусцқа знапы анызтцо сара, угәы иаанагозеи хәа азә дсәзтцаар акәзами? Уаха умцсит!

Мызқәак ниасхъан, җенак Колбин Қартынтәи Акәа дааит. Уи иааигеит Қырттәылатәи апартия Ацентр Комитет абиуро иазбаз: Ацсны АССР Аминистрцәа Рсовет ахантәафыс дкатцазааит Убилава И. Д. — Ари акәтцара ЦК КПСС аполитбиуро ишықәнарғәғәахъеит! — нацитцеит Г. Колбин.

Аиашазы, исцәымығхеит ари еицш, хара уаф дахзымтцаазакәа, ирызбаз азтцаара. Апартия Аобком афы Колбин иахъ схы нарханы ус саацәажәеит:

— Мызқәак рышытахъ жәлар рықәгыларақәа амшын иххалаз афлыка еицш хъко ханрымаз, азәызатцәык ихала иизбо икамлароуп, ихагымхароуп ахшыфәиладцара хәа ажәлар агәра дхаргон. Уи атыц афы ақыртүа дкамлар ада цсыхәа ыкамзар, Ацсны уафы дипшаартә иқан, иатахымызт Қартынтәи иаашьтра. Ари акәтцара иартцысит ацәажәарақәа, икаларгы алшоит акәгыларақәа!

Аха сара исхәаз иазызырфәуадаз, Қартәа икартцаша картцахъан. Аусцқа снапы аныстцом хәа салагаргы — хшыфццакырахон, атагылазаашьа иахагы еибанаркуан. Аусцқа тытцит.

Убилава Апсныка иаашьтра иахъаны, гəфарас ишхамаз еипш, икалеит аилафеиласрақəа, еихаракгы Гəдоута, Гагра, Ткəарчал. Ари акырза ишəартəу усхеит, ЦК КПСС-и СССР Аминистрцəа Рсовети ақəтцара анышьтырх ашьтахь, фəцхьа ақəгыларақəа — хазтахымыз ахəшьара азырызбар калон.

Ф-ажəак еихысхəаалоит: зызбахə цəырызгаз ақəтцара апроект анышьтырхуаз саргы салахəын. Аобком ахь ифны ирыстеит:

1. Апсны иахьанзагы «бериевщина» адацқəа рыцсы штоу, иахьанзагы Автономтə республика азинқəа хыбжафьбжан ишыкоу, абарт реипш агхақəа апырзхыша политика хəшьарак атахны ишыкоу.

2. Иахьынзахəтоу ишыақəыргылан икам акадр раазара. Жəлар рынхамфə ахəтақəа зегы цсыуа кад-рла ихатəам, иаххəап: ахақымцəа, анцьнырцəа, агрономцəа, абызшəадырфəцəа, атоурыхтцаафəцəа ухəа убас итцегьгы. Убри еипш азин ылхтəуп Урыстəылатəи ауниверситетқəеи аинститутқəеи рталара амфə аазыр-туа.

3. Апсны апсабара беиа ахьчареи айқəырхареи рыз-тцаара зынзаск иаважьны ишыкоу. Нкылашьак ана-моу, рацəак хара имгакəа Апсны наунагза ишацəызуа здаказам абеиара...

Баша садынтцəалаха ифны ирыстон, иқəсыргылоз азтцаарақəа рахьтə абнацкара акəыхра мацара аупакəтцара ианшəалаз, егырт азтцаарақəа зегы адəахьы иавахейт. Иаахтны иаххəозар, ақəтцара тытцит ихыбжафьбжаны, машəыршəагы цьара ихəам Апсны иахнагаз агəакрақəа ртəы.

Апсуа жəлар уаха хлацшра рымамкəа иаанхома, нас, абас игəыгəтажьны?

Апсуа жəлар хəычи-дуи, хəсеи-хацəеи ыкəгылт, ирыхьзеи, икалазеи хəа цкьа итцəамхейт ирықəыгəгəаз

ахьантара. Мап, уажəшьтарнахыс сматцураҕы саангы-
лара акгы иапсахом... Сгəйграқəа еилышшо иала-
геит, снапқəа сывахауеит, зны-зынла исхəаша сҕашəом.
Шəкəыѿык иахəсаб алагы зынза сцагəхазар акəхап...

* * *

Убарт амшқəа рзы ЦК КПСС-и амазаныкəгаѿ Ки-
риленко Пицунда ицсы ишьон. Уи кырынтə Ацсны-
ка даакəахьан, кырынтə хайқəшəакəахьан, хайдтəа-
лақəахьан, ажəакала, акыр хайзааигəан, ишырхəо
еипш, ацсшəа хзеилан. Исызбеит абри ауаѿ сикəшəарц.
Сматцуракынтəи сықəтцра хьахəрада избоуп усгы. Аха
агəтыхамыжда сымоуп, сыцсадгьыл иакəнаго азин амам,
арахь цсшьартас, қьафуртас хтəыла ду анапхгацəа иры-
моуп. Кириленко снаидтəалан иасхəап, ацыхəтəаны
сматцура сшапыртцуагы наиасхəап.

Иаххəап, уи ауаѿ, иахьа ацсуа дгьыл аҕы зыцсы зшьо
сидикылеит, иасхəаран сгəы иѿоузеи, нас?

1. Ибашам, ЦК КПСС-и СССР Аминистрцəа рсовети
ирыдыркылап акəтцара. Аха ихыбжаҕыбжоуп, ианыцш-
уам ацсуа жəлар 1937 шықəса иаадыркны азалымдарақəа
ирхыргаз, урт политикала ахəшьара рытам.

2. Ускан аилагарақəа, азакəандарақəа икəз иахьын-
захəтаз рышьатақəа ытцжəам. Агхақəа рырəеира ишь-
шылахан ауп ишымѿапысуа, Қырттəылатəи акомпар-
тия анапхгара ишыртахзам ауп арəеирақəа ишырəугы. Қырттəыла
еихарак Сталин икульт иахкьаны, ами-
латеилыхра аеартбаауеит, абар уажəшьта уи афа-
шизм ацəѿа ахалахьеит, уажəнатə ашьапы иқəкьамзар,
Қырттəыла иатцанакуа амилатқəа бцьармцала рныр-
тцаракынза икылсуеит...

Ателефон В/Ч аакəхны Пицундака сасит. Кириленко
ицхырааѿ ателефон шьтихуеит, иасхəеит схы-стцыхəа,

инацыстцеит ЦК КПСС амазаныкѳаѳ сиацѳажѳарц шыстаху.

— Мачк акара уаапшы! — ихѳан, ателефон ныкѳеитцеит. Сыпшызар каларын жѳабака минут, ус иара апшѳама ишьтихуеит. Ишахѳѳоу еипш апсшѳа неибакѳѳеит, нас иара дызбарц шыстахыз аацѳырызгеит.

— Ус еилахарас иумоузеи? — дтѳааит иара. Иахынзалшоз иааркѳаѳны сыгѳтыхакѳа снарылацѳажѳеит.

— Апсны гѳыгѳтажѳуп хѳа агѳаанагара шыѳатанкыла ииашам. Уажѳааигѳа ЦК КПСС-и СССР Аминистрцѳа Рсo-вети ирыдыркылеит аѳоурыхтѳа кѳѳара, Апсны Ареспублика анапхгара мацара акѳым, акоммунистцѳа зегы убри анагзара рѳазыршѳалароуп, иааихмырсыгѳзакѳа уахи-ѳени. Арахь сара сышкѳа уааргы, абри иуасхѳаз инацѳан уаха акгы сызуахѳом! Абзиаразы! — Абра иаѳахитѳеит уи ахатѳа иареи сареи хѳаицѳажѳара.

В/Ч нак иныкѳыстцеит. Изуа сакѳымшѳо акыраамѳа сеикѳыхьшѳашѳа акабинет сыѳнатѳан. Сгѳы тызшѳааз Кириленко иажѳа хьшѳашѳаакѳа ирытѳызбааит тѳамбара интонациакгы. «Уажѳшьѳа иазхоуп!», «Уажѳшьѳа иазхоуп!» хѳа бжѳыѳацѳак сахѳзшѳа саакѳалеит. Сѳагылан, акабинет сныѳныс-ааѳнысит.

Нас сааин, стѳц аѳы саатѳан, акѳаад цкѳа саахан, иаасымѳдасхалан, аѳыга аашьѳыхны апарѳиа Аобласт Комитет актѳи амазаныкѳаѳ ихьзала арзахал аѳра сналагеит. Сахѳон сара Апсны АССР Иреихѳазоу Асoвет Апрези-диум аханѳѳаѳыс сахьѳкоу акнытѳа схы сакѳеитызарц.

Нас уи еипш арзахал сыманы Карткѳа сышѳцаз, уа, ишырхѳо еипш, сзыниаз, сзынѳаз, аѳадахьы цѳара салацѳажѳахьеит, аитѳахѳара хѳзалагарызеи?

Ихархэозеи арт амшынцәкәа? Рыхә шпашьатәу урт?

Анцәа ртың хәа ыызбахә нафхьоу Ацсынтәылан ииз, иаазаз, хыцхьазарала ирацәам амилат атцеи, ақыртуа милатейлыхыфцәа ацсуа жәлар шытанкыла икәызхышаз аполитика анымфәпыргоз аамтазы, Ацсны Ареспублика анапхгафцәа ируазәкхаз, шықәса фажәа инареиханы ижәлар гәакьа реикәырхара иазықәпоз, илшаз, илымшаз акгы авамыжкәа мшынцәа хәсабла итазфыз — ари УАЗ АЖӘОУП, УАСИАТУП.

Дәҕакала иаххәозар, хәзлацәажәо апцамта — ари ацсуа жәлар зтәшәаз атрагедиа аамта зыртабыргуа тоурыхтә документуп.

Мышкызны апхьаф ипыхьашәан икалозар, убас еи-ликаап хәа агәыгра сымоуп сьабаа мацымкәа изду арт амшынцәкәа.

АХҚӘА

Атоурых асаркьеипцш изныпшуа... <i>Анатоли Лагәлаа</i>	3
Амшынтдақәа (1967–1978 шш.)	5
1967 шықәса.....	6
1968 шықәса.....	29
1969 шықәса.....	69
1970 шықәса.....	112
1971 шықәса.....	159
1972 шықәса.....	178
1975 шықәса.....	181
1976 шықәса	186
Амшынтдақәа (<i>Аихиьала</i>).....	188

Баграт Уасил-ипа Шынкәба

Амшынтқаә
(1967–1978 шш.)

Баграт Васильевич Шинкуба

Дневники
(1967–1978 гг.)

Аредактор *А. Лагәлаа*
Акорректорца: *И. Цьениа, К. Қәтелиа*
Асахъатыхы Р. Габлиа
Компиутерла еикәдыршәеит:
Н. Картозиа, Л. Малхасиан

Аформат 84x108/32.
Икатә. акъ. бгъ. 7. Инықә. акъ. бгъ. 12.
Ағатцаңка №

